

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк. Твайна.

Погода в отсїй кннжцї.

В отсїй кннжцї нема нїякої погоди. Попробую раз пустити між люде кннжку без погоди. Се перша проба в тїм родї, то може й не вдати ся, але відважному чоловікови могло захотїти ся попробувати щастя, а автор власне був у такїм настрою.

Вже не один читач хоч і як щиро бажав дочитати оповіданє до кінця, не міг сего зробити задля перешкоди, які йому робила погода. Але й автора нїщо так не спинає в оповіданю, як потреба по кількох сторінках переривати собі самому і описувати погоду. От тим то ясна річ, що ненастанні зміни погоди так само недогідні для читача, як і для автора.

Розумїєть ся, що в оповіданю, де йде річ про людські пригоди, не можна обїйти ся без погоди. Се кождий признає. Але погода повинна являти ся тільки там, де нікому не заваджає, де не перериває течії оповіданя. При тїм повинна се бути погода як Бог приказав, найвідповіднїйша, яку тільки можна дістати, а не мізерна, низькопробна, ділетантська погода.

Описуванє погоди, се літературна спеціальність і тільки вправна рука може тут зробити щось порядне. Автор

отсеї книжки вмiє фабрикувати тiльки деякi маловажнi, буденнi роди погоди таї тi навiть не дуже добре. От тим то вiн помiркував собі, що найрозумнiйше зробить позичаючи собі потрібну для його книжки погоду вiд фахових i признаних на сьому полi майстрiв — розумiєть ся, подаючи докладно свої жерела. Сю погоду спаковано при кiнцi книжки, де вона нiкому не буде на завадi (див. додаток). Прошу читача заглянути там i вiд часу до часу при читаню зачерпнути собі вiдтам, що йому до смаку.

I.

Незрiвно гарний ранок в однiй з рiльничих околиць Англiї. На височенькiм горбi бачимо маєстатичний будинок, вкритi повоєм мури i вежi замку Чольмондлi, велитенські останки i свiдоцтво середньовiчної величi баронiв. Отсе одна з осель графа Россмор, благородного К. Г. Г. Ц. Б. К. С. М. Г. i т. и. i т. и. i т. и., що має дваццять двi тисячi акрiв землi в Англiї, вiддає в аренду цiлу одну парафiю в Лiондонi з двома тисячами домiв, та при Божiй помочи латає свою бiду маючи два тисячi фунтiв рiчного доходу. Сам Вiльгельм Завойовник був батьком i основателем сеї гордої сiм'ї; про iм'я матерi мовчить iстория; вона була лиш випадковим епiзодом в житю знаменитого короля.

В iдальнi сього замку сидять сього нiжно свiжого ранку двi особи i застивають останки покинутого снiданя. Одна з осiб, се старий лiорд, ставний, прямий, кремезний, сивий, з суворими бровами, людина характерна в кождiй чертi, поставi i руху, що при своїх сiмдесяти роках роках держить ся так, як бiльша часть людей при п'ятидесяти. Друга особа, се його одинокий син i дiдич, молодий, з виразом задуми в очах, що виглядає на дваццяти-шестилiтнього, та доходить трийцяти. Не трудно добачити, що правiсть, доброта, чеснiсть, щирiсть, простота, скромнiсть — то основнi прикмети його характеру. От тим то огорнений в страшливу параду свого iменнi вiн робить майже вражiне ягнати в збруi, бо його iм'я i титул звучить :

благородний Kirkcudbright Llanover Marjoribanks Sellers Viscount Berkeley, of Cholmondeley Castle, Warwickshire, читай: К'кубрі Тляновер, Маршбенке Сельєрє Вікаунт Берклі оф Чемлі Кассль Вевікшр.

Він стоїть при вікні в поставі, що зраджує повну пошани увагу на батьківські слова, а заразом рівно повну пошани незгоду з висказуваними ним доказами і поглядами. Батько говорячи походить по комнаті, а з його мови видно, що живість його вдачі достроїла ся до температури літньої спеки.

— Бачу, Берклі, добре, що хоч яка в тебе податлива вдача, а вже коли ти рішиш ся раз зробити те, чого домагає ся твоє розумінє честі і справедливости, так ні на що не придасть ся тобі доказувати і розмірковувати, даремні всякі насміхи, намови, благання, а навіть розкази. На мою думку —

— Таточку, скоро зволиш лиш поглянути на сю справу безпристрастним, неупередженим оком, то мусиш признати, що я не поступаю зовсім з поспіхом, без розваги, химерно, без певної підстави. Я не сотворив того американського претендента до графства Россмор, не шукав за ним, не винайшов його, анї не спровадив його на тебе. Він сам виринув на дорозі нашого життя —

— І справляв мені десять літ справдішне пекло своїми нудними листами, безконечними міркованнями і довезеними та замотаними доказами.

— То ти ніколи не зволив їх читати. А воно-б годило ся вислухати його. Або показалося би, що він справедливий граф Россмор, а тоді наш шлях ясний, — або він не є такий, а тоді наш шлях також ясний. Я читав його докази, таточку. Я роздумував над ними, студіював їх терпеливо і основно. Здасть ся, що ланцюх безпереривний, не бракує ні одного огнива. Я вірю, що він є правдивий граф — —

— А я узурпатор, безіменний жебрак, пройдишьвіт. Розваж, що говориш!

— Таточку, наколи він є законний граф, чи-ж хотів би, чи-ж міг би ти супроти незбитого факту заперечити

йому титулу і власности його на один день, на одну годину, на одну мінуту?

— Плетеш небилиці, небилиці, безглузду нісенітницю. Послухай тепер мене. Хочу визнати тобі чисту правду, коли хочеш назвати се так. Я не читав сих доказів, бо не мав по що. Я пізнав їх сорок літ тому, за життя батька могого і сего претендента. Від поередників сего чоловіка я довідався про історію їх родини на сто п'ятьдесят літ назад. Діло таке, що правовитий дідич нашого мастку виїхав до Америки рівночасно з дідичем Ферфайса, або коло сего часу, та пропав десь в лісах Вірджинії, оженив ся і почав плодити дикунів, мов на претендентський ярмарок. Листів до дому не писав, думали про те, що умер. Його молодший брат, наш прадід, переняв його спадщину тут у Англії. Тоді Американець справді вмер, а його найстарший потіток заявив свої претенсії письменно, в листі, що ще заховав ся. Та заким його вуйко, що держав посілість, найшов час або може й охоту відповісти, сей перший претендент теж умер. Малий син сего найстаршого потітка виріс — настала, як бачиш, чимала павза — і давай писати листи та торочити докази. Те саме робив його наслідник, і сего наслідника наслідник аж до сего ідіота. Був цілий ряд жебраків. Ні один не мав за що приїхати до Англії або розпочати судову справу. Лінія Ферфаксів піддержувала своє шляхотство, про те, хоч живе в Меріленді, доси не втратила його. Їх приятель утратив його через власне недбальство. От тобі факти, а ось і конечний висновок: з морального огляду американський пройдисвіт є легальний граф Россмор, але з правного огляду він не має до сеї почеси більшого права, як його пес. Так! Досить тобі сего?

Настала павза, потім син поглянув на різьблений, в великій дубовій оправі герб і сказав з відтінком жалю в голосі:

— Від коли заведено геральдичні символи, окликом сего дому було: *Suum cuique*, кождому те, що йому належить ся. Наслідком твого сьміло-щирого признання, мій таточку і пане, сей оклик зійшов на іронію. Скоро Сімон Лестерс —

— Сховай собі те прокляте ім'я, що приводить мене до розпукки! Десять літ воно коле мене в очі і дразнить

мій слух, аж поки відгомін моїх кроків не нагнув ся до божевільного ритму: Сімон Лєтерс, Сімон Лєтерс, Сімон Лєтерс. А тепер, аби в моїй душі увіковічнити, учинити безсмертним, непропащим його істнуванє, задумав — ти —
— ну, скажи, що властиво ти задумав зробити?

— Поїхати до Сімона Лєтерса до Америки і поміняти ся з ним становищем.

— Що! віддати йому графство в руки?

— Власне се моя думка.

— Піддати ся так боязко і без опору не піддавши навіть палаті лєордів до осуду сей дивовижний випадок?

— Так, — відповів син вагаючи ся і трохи заклопотаний.

— Чудо та диво! Я пересвідчений, що ти збожеволів, мій сину. Ти певно знов нараджував ся з тим ослom, з тим — коли волиш се слово — радикалом, хоч єї назви синонімні, — лєордом Тенці з Тольмек?

Син не відповідав, то-ж батько говорив далі:

— Так, признаєш. Той ледащо, ганьба для свого роду і стану, вважає дурницею всякі родові ранги і привілеї, називає шляхетство брехливим фурфантем, а всі аристократичні установи ошуканством. Нерівности станів в його очах правно усьвячений злочин і ледарство, а кавалок хліба лиш тоді чесно здобутий, коли зароблено на нього працею власних рук. Працею, пху! — і старий патрицій обтріпав руки неначе від фікційного бруду. — Ти, думаю, переняв ся тими поглядами, — додав з їдкою усьмішкою.

Щоки молодого чоловіка спалахнули легко на доказ, що удар вразив влучно, та він відповів спокійно:

— Так, я переняв ся ними, признаю се без сорому, бо не маю тут чого встидати ся. Се пояснює, які причини приневолюють мене зректи ся без опору своєї спадщини. Хочу позбутися всего, що є фальшиве в моїм житю і становищі та розпочати нове жите, почати його чесно, здобувати лише самою мужністю, без всякої штучної підмоги і або побідити правдивою заслугою, або впасти, коли буду нездатним для неї. Поїду до Америки, де всі люде рівні і мають однакові шанси. Хочу жити або вмерти, пірнути

або виплисти як муж, без помочи нїякісїнької незаконної фїкції, нїякісїнького блиску.

— Чи чув коли хто таке!

Батько і син дивили ся собі хвилю просто в очі, потім старший промовив з задумою: — Рішучо збожеволів, рішучо.

По якімсь часї додав знов як той, що довго пригнічений хмарами доглянув промінь сонця: — Про мене! Одно вдоволенє все таки менї лишить ся. Сімон Лєтерс прибуде сюди переняти свою власність, а я прожену його до стайні. Сей бідолаха вдає в листах такого покїрного, такого нещасного, податливого; з такою глибокою пошаною промовляє про наш великий рід і високе становище, так щиро бажає поєднати ся з нами, так благає признаня, що є сво-яком, що в жилах його пливе наша благородна кров, а при тім всім він такий бідний і голий, такий змарнілий і обдертий, як дід, погорджений і осьміяний отою неотесаною американською галайстрою, — ах! що за простак, нїкчемний, незносний дїдовід! Доволї прочитати один його обридливий, рабський лист. — А що там?

Се питанє було звернене до пишного льокая, що одітий весь в пурпуровий плюш, з блискучими ґузиками і кокардами, та в чепурній біло напудрованій перуці стояв перед ним витягнений як струна, похилив наперед горішню часть тіла і сказав подаючи тацу:

— Листи, ясний пане!

Ясний пан взяв їх, а слуга щез.

— Між ними і лист з Америки. Очевидно від сего дїдовода. Та гов! Що за зміна! Сим разом вже не на брунатнім папері з якимсь склеповим оголошенєм на краю, що певне потягнув десь з крамниці. Противно, доволї чиста коперта з незвичайно широкою жалібною обвідкою — певно по смерти його любої кицьки, бо був нежонатий, та запечатана червоним ляком. Печатка величезна як добрий таляр, і, їй же Богу мойому! на нїй витиснений наш герб! Навіть девіза є, словом усе, як має бути. І вже не те невміле лабате письмо; мабуть наняв собі якогось секретаря — секретаря! з певним, замашистим, оздобним почерком. От тобі й на! Видно, що відносини нашого

заморського свояка поліпшали! Наш покірний дідовід перемінив ся.

— Прощу прочитати сей лист!

— Еге-ж, сим разом прочитаю, хоч би задля небіжечки кицьки.

14,042 Сікстіентстр. Уешінгтен, Май 2.

Поважаний Пане!

Почуваю ся до прикрого обов'язку повідомити вас, що не стало голови нашої сьвітлої сім'ї. Перед п'ятьма днями, в одній зі своїх посілостей недалеко хутора Дефі Корнерс в великій державі Арканзас розстав ся з сим сьвітом Високоповажаний, Високоблагородний, Премошний Пан Сімон Лстерс граф Россмор, а разом з ним помер і його близнюк брат. Обох потрощила при будові сушарні белька опущена неуважними людьми, що підпивши собі трохи надто „мішаної“ (Благослови душе моя оту „мішану“, хоч хто його знає, з чого вона була мішана!) поводили ся байдужно і весело. На жаль не було там ні одного потомка нашого старинного роду, щоби затулив йому очи та похоронив його з належною для його історичного імені і високого стану парадю, так що він разом зі своїм братом лишив ся мов на леду і приятелі поховали їх за складкові гроші. Та я скористаю з найближшої нагоди і вишлю їх благородні останки до вас, щоби похоронити їх з усіми обходами і церемоніями в родинних льохах або домовім мавзолею. Тимчасом виставлю над дверима мого дому на знак жалоби пару гербових ознак, а й ви, очевидячки, зволите учинити те саме в своїх кількох замках. Надто маю честь заявити вам, що наслідком сего сумного факту переходять на мене, як на одинокого спадкоємця, правом спадщини всі титули, почести, землі і добра нашого неоплаканого свояка, і що я, хоч і який се прикрий обов'язок, швидко буду мусів перед палатою лордів домагати ся привернення тих почестий і посілостей, що ви їх неправно уживаєте яко титулярний граф.

Запевняючи вас про моє глибоке поважанє і щиру родинну прихильність, остаю вашого титулярного графства повільним слугою

Мельберрі Сельєрс граф Россмор.

— Боже милостивий! Ну, сей справді цікавий собі. Його безсоромність висша всякої міри, має в собі щось — щось величного. Чп як ти говориш, Берклі?

— Ні! Здається, що сей не думає повзати по рабському.

— Повзати! Ні, у него навіть у словнику нема сего слова: гербові знаки вивішувати на знак жалоби! На спомин сего безсоромного дїдовода і його чесного близнюка. Попередній претендент був дурень, та сей новий очевидно якийсь божевільний. Що за імена! Мельберрі Сельлерс, Мельберрі Сельлерс — Сімон Лестерс. Просто немов машини гуркочуть та ними ріжуть в ухах. Сімон Лестерс, Мельберрі Сель — що, ти відходиш?

— Позволь, таточку!

Старий джентльмен стояв якийсь час в задумі при вікні по відході свого сина. Думав: він добрий і любий хлопець. Нехай робить що хоче — бо спиняти його не придало би ся ні на що, а могло би ще погіршити справу. Мої докази і тїтчині вмовлювання не вдїяли нічого, побачимо, на що придасть ся нам Америка. Побачимо, як вплине рівність, братерство і пуста кишеня на духове здоров'я молодого фантастичного англійського лорда. Зректи ся графства і стати чоловіком! Нехай і так!

II.

Полковник Мельберрі Сельлерс — діяло ся се кілька днів перед тим, заким він напсав був лист до лорда Россмора — сидів у своїй „бібліотеці“, що була також його „гостинною“, його „галерією образів“, а zarazом „робітнею“. Називав він її раз сим іменем, раз другим, відповідно до нагоди і обставин. Складав якусь річ, що подобала на мистецьку механічну забавку і був очевидно дуже зайнятий сею роботою. Був уже зовсім сивий, а зрештою, як завсїди, молодий, моторний, жвавий, повний мрій і смілих плянів. Біля нього сидїла з заспанним котом на колїнах його стара, люба жінка, плела вдоволена на дровах і думала.

Комната була обширна, ясна і мала привітний, дійсно „теплій“ вигляд, хоча меблі були прості і не було їх надто багато, а дрібниць і предметів, що служать до прикраси людського житла, було в ній мало і то не коштовних. Та були там живі квіти і витало в ній щось таке невідоме, чого ніяк не опишеш, а що свідчило про людину з щасливим смаком і діяльною рукою.

Навіть страшенні крикливі малюнки на стінах не разили; їм справді неначе тут було місце і вони додавали комнаті принади, трохи не чару. Ви може й не бачили таких картин? Раз кинеш на неї оком і не можеш відвернути ся і не забудеш її до гробової дошки. Були між ними страхотудами красвиди, кілька карикатурних видів моря, ярих портретів, та кожний з них, то був смертельний гріх против штуки. Всі портрети представляли померших визначних Американців, та при помочи наліплених сьмілою рукою карток вони фігурували тут як графи Россмори. Останній з них вийшов із фабрики Андрія Джексона, а тепер мусів вдавати з себе по змозі Сімона Лестерса, лорда Россмора, удільного графа. На одній стіні висіла стара дешева залізно-дорожня карта графства Вевік; її підписано тепер „Маєтність Россмор“. На супротивній стіні була иньша карта і се була найвиднійша прикраса помешканя; завдяки своєму форматови вона звертала на себе від разу увагу гостя. Колись вона називала ся просто Сибир, та перед сим словом дописано тепер вираз „Будуча“. Знати було на ній иньші додатки — червоним атраментом — чимало многолюдних міст розкинутих по околицях, де нині нема ніяких міст ані людности. Одно з сих міст, що як було зазначено, числило 1,500.000 населеня, пишало ся назвою *Libertyorloffskoizalińskie* (Орловськожалинська Слобода); а було там одно ще люднійше, що лежало по середині, яко місто престольне і носило назву *Freedomlowniowanowich* (Вольнолюб-Йованович).

„Двір“ — як називав полковник звичайно свою хату — був то старий двоповерхий будинок, з двома крилами і був колись мальований, хоч сего не було майже по ній знати. Стояв на краю розкинутої часті Уешінтону і був колись запевне чиеюсь віллою. Довкола него лежало занедбане

підвіре обведене частоколом, що дуже потребував підпори, а в ній була вічно зачинена брама. На одвірку було кілька окремих написів на блясі. Одним з найбільше видних був: „Полковник Мельберрі Сельлерс, оборонець судовий і заступник нотарія“. Інші давали знати, що полковник був також з фаху фізиком, гіпнотизером, приватним лікарем і т. ин. Очевидно був се чоловік, що вмів усе найти собі роботу.

До кімнати увійшов отсе сивий мурин в окулярах і знищених рукавичках і поклонивши ся поважно, повідомив:

— Містер Уешінгтон Гевкінс, прошу пана.

— Великий Шотляндець! Сюди його, Даниле, живо сюди!

Полковник і його жінка зірвали ся як стій на ноги і за хвилю стискали за руки кремезного, несмілого чоловіка, що взагалі виглядав на п'ятидесятилітнього, та судячи по його волосою присяг бись, що має сто.

— Но, но, но, Уешінгтоне, мій любий хлопче, що за щастє ще тебе оглядати. Сідай, сідай, розгости ся. А тепер — адже-ж ти виглядаєш зовсім не зле; трохи постарів, крихіточку, та пізнав би його не знаю де, неправда Поллі?

— Еге-ж, справді, Беррі, він виглядає зовсім як був би виглядав його батько, наколи-б ще жив. Звідки-ж ти взяв ся, любий, дорогий мій? Пожди, як давно, від коли ми —?

— Думаю, що буде яких п'ятнадцять літ, добродійко Сельлерсова.

— Справді, справді, як от час летить! Ой так, так, і що за зміна —

Нагло урвав ся їй в горлі голос і почали тремтіти уста; мужчини з почутя делікатности чекали, поки вона переможе себе і говорити-ме дальше, та вона по короткій боротьбі відвернула ся, затулила фартушком очі і вийшла.

— Ти відай, мій милий, нагадав їй дітей, що померли всі, крім наймолодшого. Та годі нам журити ся, тепер не час на се, далі в житєвий танець! Мій оклик: незакаламучена радість! А хоч може житє й не дасть нам

такої незакаламученої радості, то все-ж таки при таких погляді якось чоловікові ліпше живе ся. Здоровійше якось, Уешінгтоне! Я дізнав сего на собі самому, а я прожив дещо на сім світі. Та скажи-ж бо, де ти обертав ся за ті всі літа; чи ти живеш тут, чи де инде?

— Думаю, що ніяк не вгадаеш, полковнику. Я отсе просто з Чірокі Стріпа.

— Се-ж мій край!

— Як мене живим бачиш.

— Жартуєш! Справді живеш тепер там?

— Ніби так, коли хто хоче се так назвати, хоч се трохи надто сьміло говорити: живу, коли чоловік годується тільки дикими кріликами, праженим бобом, розбитими надіями і убожеством у всіх можливих відмінах.

— Люїза також там?

— Так; разом з дітьми.

— І тепер там лишила ся?

— Так; не було як її спровадити!

— О, розумію! Ти мусів їхати сюди, певно маєш яку претенсію до правительства. Не жури ся сам, я вже сю справу візьму в свої руки.

— Та ні, нема у мене ніякої такої справи.

— Ні! Так може хочеш дістати посаду почтаря? Се як раз добре; здай ся з сим на мене. Я вже се полагоджу.

— Але-ж мені до хріну те почтарство здало ся! Ти зовсім на хибній дорозі.

— Га! мій добрий, ласкавий Уешінгтоне, чому-ж ти сам не скажеш мені відразу, чого тобі треба? З чим так криєш ся і таїш ся перед своїм старим приятелем? Може думаєш, що я твоєї тай — —

— Тут нема ніякої тайни, лиш ти не даєш мені прийти до сло — —

— Слухай мене, старий приятелю. Я знаю людську вдачу і знаю, що коли людина прибуде до Уешінгтона хоч би з самого неба, або навіть із Чірокі Стріпа — так се певне задля того, що їй чогось потрібно. Знаю також і се правило, що вона сего не дістане; буде ждати і пробувати чогось иньшого, та і сего не дістане. Те саме діє ся

з другим, третім і четвертим; держить ся так довго, доки не зійде на крайню нужду, а тоді буде вже надто убогий і прибитий, щоби вернути, хоч би й до Чірокі Стріпа. Нарешті бідолаха вмирає наглою смертю, добрі люде зберуть складку і поховують його. І так — не перебивай мені — я знаю, що говорю. Чи я й сам не мав ся гаразд, не жив щасливо на далекім заході? Ти знаєш се. На мене поглядав кождий з пошаною, як на першого з горожан Гевкаю, я був неначе самодержець, справдішній самодержець, Уешінґтоне. Однак не було ради. Як знаєш, наставляли усі горожане разом з намістником, що мушу прийняти місце амбасадора в Ст. Джемс і я пристаю на се нарешті. Годі було їх спекати ся, я мусів уступити. От так я й прибув сюди, і подумай собі, прибув одним днем запізно, Уешінґтоне. Які то дрібниці нераз змінюють історію світа! Місце вже було заняте. Та що-ж, я був уже тут. Я заявив, що згоджу ся поїхати до Парижа. Президентови було се дуже прикро і т. и., але се місце не належало ся заходови*) і я опинив ся знов на леді. На се не було ради, я мусів трохи понизити свої вимоги. Кождому з нас приходить ся з часом понижати свої вимоги, Уешінґтоне, і се ще не є найбільше лихо. Ну, понизити, то понизити. Я вже готов був прийняти Царгород. Уважай добре, Уешінґтоне — се щира правда, що тобі кажу! За місяць просив я Китай, на другий місяць просив ся до Японії, а до року зійшов так низько, що з слізми і трівогою просив ся на найнизшу посаду, якою розпоряжає правительство Сполучених держав, на посаду кресальника кремінних скалок в підземних льохах міністерства війни.

— Кресальника кремінних скалок?

— Так. Уряд сей утворено в минувшім віці за часів революції. Кремінні скалки для мушкетів, які тоді вживала армія, доставлявано з Капітолю. Те саме діє ся й до

*) В Сполучених державах посольства по заграничних краях розділюють між поодинокими державами (штатами); на котру припадає яке місце, та й висилає на него свого виборного. Та звичайно на таке місце з кождої держави буває багато кандидатів, що вживають усяких протекцій і підкупів, аби його дістати.

нині, бо хоч скалкові мушкети вже давно скасовані, а тодішні кріпости порозпадали ся, сеї установи не відкликано, її пересліплено, про неї забуто, і ті місця, де колись стояла кріпость Тікондераґа чи яка там иньша, дістають ще й доси що року по 6.000 кремінних скалок для карабінів.

Уешінґтон сказав по хвили з задумою:

— Дивні діла твої, Господи! Виїхав чоловік з дому, на посаду амбасадора, в Англії з платою двайцять тисяч долярів річно, дійшов до того, що не дістав навіть посади кресальника кремінних скалок!

— З платою по три доляри на тиждень. Таке то людське житє, Уешінґтоне! В тобі вірний приклад людських змагань і боротьби! А кінець усього? Мариш про палату, а гинеш в каналі.

Тут знов настала мовчазна задума. Потім сказав Уешінґтон з поважним співчутєм в голосі:

— І так ти прибув тут проти власної волі, з почуття патріотичного обовязку, піддаючи ся самолюбному прилюдному голосови, і не одержав за се просто нічогісінько?

— Нічогісінько? — Полковник аж підскочив і випростував ся, щоби дати відповідний вираз своєму зачудуванню. — *Нічогісінько*, Уешінґтоне? А скажи-ж ти мені: чи по твоєму се нічогісінько — бути досмертним і то досмертним членом дипломатичного тіла, уповажненого в найбільшій державі на сьвіті?

Тепер прийшла черга зачудування на Уешінґтона. Він онімів; та широко отворені очі, повне пошани здивованє, що виявляло його лице, було вимовнійшим від всяких слів. Вражена гордість полковника успокоїла ся і він сів назад, утішений і вдоволений. Він подав ся наперед і мовив з притиском:

— Що належало ся чоловікови, що відзначив ся у всесвітній історії пригодою, яка доси не трафляла ся ніколи нікому на сьвіті? Чоловікови, що одержав, так би сказати, на віки вічні всі дипломатичні посвячення, бо належав, хоч тимчасово і лише в формі просьби, до всіх дипломатичних становищ, які тільки має ся держава, почавши від надзвичайного посла і повновласного амбасадора при дворі Ст. Джемс — аж до консуля на якімсь там

скалистім островику в проливі Сунда, де платять не грішми, а гуяном островика, що в наслідок вулканічного вибуху щез як раз день перед тим, заким в реєстрі кандидатів прийшла черга на моє ім'я. Очевидно належало ся мені щось величне, відповідне до сего одинокого і незабутнього досьвіду, і се я одержав. Загальний голос громади, однодушне бажане народа, сей могучий вираз волі, що переходить до порядку дневного над правом і законодавством, що від його ухвал нема відклику, признав мене досмертним членом дипломатичного тіла, репрезентантом всіх держав і народів цивілізованого сьвіта при республіканським дворі Сполучених держав північної Америки. Мене відвела до дому процесія з смолоскипами.

— Се чудо, просто чудо!

— Се найвисший публичний уряд на всім сьвіті.

— І я так думаю, а при тім наймогутнійший.

— Отсе саме ти і трафив. Подумай лиш! Я зморщу брови і в тій хвилі війна; усміхну ся, а посварені народи складають оружє.

— Але-ж то страшна річ! То-б то одвічальність, полковнику, одвічальність!

— Се дрібниця. Одвічальність не тяжить мені зовсім. Я привик до неї; я двигаю її весь свій вік.

— Але праця — праця! Адже тебе певно клчуть на всі засідання?

— Кого? Мене! Або-ж російський цар буває на засіданнях губернаторів провінцій? Сидить дома і тільки виявляє свою волю.

Уешінгтон мовчав хвилину.

— Який я був гордий перед годиною і яким нужденним видасть ся тепер моє дрібне становище! Полковнику, я прибув до Уешінгтону задля того, що мене вибрано делегатом на конгрес, з Чірокі-Стріпа!

Полковник зірвав ся на рівні ноги і попав в нечуваний ентузіазм.

— Подай же руку, хлопче! Се-ж величезна новина. З цілого серця бажаю тобі щастя! Мої пророцтва справдили ся. Я все казав, що тебе не минуть високі почести, бо ти їх варт. Спитай Поллі, чи я не казав.

Уешінгітона аж приглушила ся неждана демонстрация.

— Але-ж, полковнику, се зовсім марне діло. Заступати сей малнй, вузький, пустий, безлюдний окраєць травн і ріки, загублений в далекій пустині широкого континенту — се так, як коли-б я мав заступати білярдовий стіл, тай то такнй, що вже вийшов з уживаня.

— Цить, цить, се велике, значне становище, а особливо тут дає чималий вплив.

— Байки, полковнику! Я навіть не маю права голо-сованя.

— Се нічого; можеш виступати з бесідами.

— Ні, не можу. Там усеї людности ледво двіста душ.

— Нічого не вадить.

— Вони не мали права вибрати мене. Ми не твормо навіть території, нема акту прилученя, правительство офіційально нічого не знає про нас.

— Нехай про мене буде, як хоче. Я се переведу. Я справу доведу до кінця. Зроблю вас державно з'організованою провінцією.

— Справді, полковнику! Се вже за багато з твоєї доброти. Та твоя вдача все однакова, ти старий, щирий, вірний друже!

В Уешінгітонових очах показали ся сльози подяки.

— Справа така певна, немов би вже була у нас в кишені, мій хлопче. Дай руку! Запряжемо ся оба враз до сего воза, а вже хиба ми не ми будемо, коли не потягнемо його наперед!

III.

В тій хвилі вернула пані Сельєрсова, відзискавши спокій, і почала розпитувати про Гевкінсову жінку, його дітий, їх число і таке иньше. З тих допитів вияснила ся досить докладна істория долі і недолі сеї сім'ї, її сумних і радісних пригод на далекому заході від пятайцяти літ. Тут покликано полковника Сельєрса: в сінях ждав післянець і він вийшов розмовити ся з ним. Гевкінс скористав із сеї нагоди, щоби розпитати, як поводити ся доля з полковником за остатніх пятайцять літ?

— О, все однаково, все однаково! Хоч би й сама хотіла, то не могла би поводити ся з ним инакше. Він не допустив би до сего.

— Розумію се дуже добре, пані Сельєрсова.

— Як бачите, він не змінє ся, ані крихіточки! Він усе той самий Мельберрі Сельєрс.

— Розумієть ся, се видно відразу.

— Все той самий, невичерпаний на вигадки і пляни, благородний, з м'яким серцем, повний надії, многонадійний, нічим незражений, невдаець, і все ще кождий любить його, як не знати якого щасливого.

— Його все любили і зовсім природно. Він такий услужний, привітний, таке збуджує в кождім довіре, що всякому легко попросити його помочи або послуги. При нім не почуваш того холоду, що знесьмілює людей.

— Так воно є й доси. Неодного се дивує, бо з ним нераз дуже погано поводити ся ті, що залюбки вилазили в гору по його плечах, мов по драбині, а потім відтручували його, коли вже не був їм потрібний. Якийсь час се дуже прикро йому; вражена гордість бунтуєть ся і він обминає немилі спомини, не любить балакати про ту справу. Нераз я вже думала: Ну, тепер дістав порядну научку, буде потім обережнійший. Та де там! За пару неділь йому се й не в голові, а нехай лиш навинеть ся перший ліпший пройди́сьвіт, Бог знає звідки, і скривить ся покірненько, та так і влізе йому в саме серце з чобітьми.

— Сего мусить вам бути часами за багато.

— О, ні, я вже привикла; і навіть волю, що воно так є, ніж би мало бути инакше. Коли я називаю його невдацем, то се в тім значіню, що він невдаець для сьвіта, не для мене. Не знаю, чи мені хотілось би бачити його инакшим, та значно инакшим певно ні. Часом мушу насварити на него, навіть набурчати, але я знаю, що чинила-б се, коли-б він і був инакшим — се вже така моя вдача. Та я далеко менше сварю і більше вдоволена, коли у него є якась невдача, ніж коли вдача.

— Значить, йому не все поводить ся лихо? — сказав Гевкінс, радіючи.

— Йому? О, ні, борони Боже! Десь колись йому перепаде й „добра карта“, як він се називає. От тоді на мене спадають тисячі трівог і турбот. Тоді він мало що не розкидає грошей по дорозі. Хто перший трафить ся, той має його. Він не гаючись набирає повну хату калік і ідіотів, заблуканих котів і всіякого нещасного бідацтва; що иньші люди повикидали з хат, те він тулить до себе. А коли знов біда загляне до нас, то я мушу все те викидати з дому, щоби ми самі не погибли з голоду. Се робить його таким нещасливим, і мене також. От на приклад: маємо тут старого Данієля і стару Джінні, що їх нам шеріф продав був на південну неволю, коли ми ще перед війною попали були в не виплатність. Коли війна скінчила ся і всі невольники стали вільними, вони примандрували назад до нас, збіджені і знесилені роботою на плантаціях, безпомічні і без іскорки охоти до праці. Ми були в такій біді, що мусіли числити ся з кожною кришкою хліба, аби жити, а він відчинив перед ними двері і прийняв їх так, неначе-б їх само небо зіслало на наші просьби. Я взяла його на бік і кажу: „Мельберрі, нам годі їх держати — ми самі нічого не маємо і не маємо чим їх годувати“. Він глянув на мене майже вражений і сказав: „Так що-ж, відправити їх? Адже-ж вони прийшли до мене з таким довірем і певністю, неначе-б... неначе-б — Бачиш, Поллі, на се довіре мусів я колись заробити собі чимось, я мусів, так сказати, виставити на него свій вексель, сего, бач, за дармо не дістанеш — якже-ж проте мені відпекати ся від сего довгу? А вони, бачиш, такі бідні, старі, одинокі і —“ Та я вже сама за себе і перервала його мову. Я почула в собі нову відвагу і сказала тихо: „Приймімо їх, Господь не дасть нам загинути“. Він зрадів і вже хотів вихопити ся одною з своїх огнистих бесід, та тут же опамятав ся в час і сказав стиха: „Тай я також дбати-му“. Тому чимало, чимало літ, і, як бачиш, сі бідолахи ще й доси живуть у нас.

— Ну, вони-ж певно помагають вам дещо троха при господарстві?

— При господарстві? Та де там! Охоти у старих бідолахів певно не брак, коби лиш сила була. Вони може

й думають, що дещо роблять. Данієль пильнує брами, або ходить часом з посилкою; часом він або вона вдають, немов би хотіли стирати порохи в покоях, та се тому, бо хочуть бачити, що тут дієть ся і бажають десь колись віткнути й свої три дудки в розмову. З тої самої причини вони послуговують також при столі. Та певна річ, що ми лиш задля них самих держимо молоду муринку і приймаємо ще одну старшу жінку для домашньої прислуги і для нагляду за тими старцями.

— Ну, в такім разі вони повинні почувати себе доволі щасливими.

— Се годі сказати! Вони весь час з собою сильно перечать ся, найбільше задля релігії, бо Данієль належить до Баптистів, а Джінні завзята Методистка; Джінні вірить в ненастанне провидінє, а Данієль ні, і вважає себе потрохи вільнодумцем. Вони грають і співвають разом гимни, що навчили ся на плянтациях, балакають і обмовляють без кінця і міри, люблять одно другого щиро, а для Мельберрі мають найглубше поважанє. Ну, а він зносить терпеливо всі їх нечемности і дивацтва. Значить, остаточно вони щасливі. А мені се байдуже, я привикла до них, як загалом привикла до всего, що хоче Мельберрі. Я й не дбаю, що буде з нами далі, коби тільки він був здоров.

— Дай Бог йому всего доброго і нехай йому як найшвидше знов упаде добра карта!

— Щоби знов нагромадив мені хромих, сліпих і всяких калік і зробив з дому правдивий шпиталь? Він певно зробив би се зараз, я вже не раз і не десять бачила се. Ні, Уешінгтоне, я бажала-б, щоби йому вже до гробової дошки падали як найскромнійші карти.

— Га, як знаєте. Та чи йому буде поводити ся добре, чи зле, чи зовсім погано, а приятелів, надіюсь, не забракне йому ніколи. На мою думку сего не буде ніколи — доки ще є люде, що його знають.

— Щоб йому забракло приятелів? — І вона підняла голову в гору з щирою гордістю. — Справді, Уешінгтоне, не знайдеш в цілім окрузі ані одного хоч троха тямущого чоловіка, щоб не любив його. Скажу тобі в чотири очи, мені нераз треба було немало набігати ся і наму-

чити ся, поки переконала його приятелів, аби борони Боже не вбрали в який уряд. Вони знали так добре, як і я, що він ні до якого уряду не здібний. Адже-ж він не відмовив би нікому хочби не знати чого. Мельберрі Сельлерс урядником! Господи милосерний, ви знаєте, що би вийшло з того! Йй Богу, люде йшли би з усіх кінців світа, щоб побачити таке диво. Та я воліла-б тоді відразу одружити ся з Ніягарою і мала-б раз на завсіді спокій.

Вона подумала хвилю, і вертаючи знов до попередньої теми, сказала:

— Приятелів? Справді ніхто не мав їх більше; і то ще й яких! Грант, Шерман, Шеріден, Джонстон, Льоністріт, Лі, — чи раз то вони сиділи в тім самім фотелі, що ви на ній сидите.

Гевкінс аж підскочив моментально з місця і поглядав на фотель з набожним зачудуванєм і з таким почутєм, немов би стояв на посвяченім місці.

— Вони тут сиділи! — промовив він.

— Так, справді, і то не раз, не два.

Він усе ще глядів на фотель, зворушений, очарований. Перший раз в його житю запалав той окрась сухого степу, що в його душі заступав місце фантазії і його обіляла огниста ріка, обмежуючи широкий краєвид і димом закриваючи небо. Йому зробило ся на душі так, як тому нетвердому в географії чужинцеві, що байдужно нудячись визирав з вікна вагону і нараз на одній стації прочитає напис: „Страдфорд над Авоном“.*)

Пані Сельлерсова балакала добродушно далі:

— О, вони слухають його радо, особливо коли їм самим стане занадто тяжко і вони раді би троха розвести душу. А у него так легко на серці, так свіжо, що освіжує й інших. Він, кажуть, є відрадою цілої околиці; нераз прозивають його генералом Сьміхотворцем — і се влучний жарт, можу вам сьміло сказати. У Шерідена очі зараз починають світити ся і він слухає Мельберрі Сельлерса так радо, як грому гармат. Головно тим він принаджує всіх, що такий майстер на всі руки, такий свобідний

*) Родинне місто Шекспіра.

від упереджень і підійде до смаку всюди і всякому. Він тому такий знаменитий товариш і популярний, мов нова скандальна історія. Спробуйте піти до Білої Палати на збірну аудієнцію президента; коли часом покажеться там і Мельберрі, то їй Богу, ви-б не сказали, котрий з них двох дає аудієнцію.

— Певна річ, се незвичайний чоловік, усе був незвичайним чоловіком. Чи він релігійний?

— До самого шпіку! Він читає і думає про релігію більше, як про що небудь иньше; крім Росії і Сибіру. А до того він обіймає всі простори; вузкого фанатизму нема у него ані крихітки.

— Яка-ж його віра?

— Він — тут урвала і надумувала ся одну або дві хвили, а потім сказала просто: — Він, думаю, був минулого тижня Магомеданцем або чимсь подібним.

Уешінгтон пішов до міста принести свій клунок, бо Сельлерси не хотіли й слухати ніяких перепросин: мусів замешкати у них як дома на час сесії. Тимчасом повернув полковник і взяв ся знов до праці над своєю забавкою. Вона була готова, коли вернув Уешінгтон.

— Ну, ось воно — сказав полковник — готовісїньке.

— Що се таке у вас, полковнику?

— О, дрібниця, забавка для дітей.

Уешінгтон приглянув ся ближше тій забавці.

— Се мабуть якась „гра терпеливості“.

— Так, отсе-ж саме й є. Я назвав її: „Свинки в хліві“. Ану позаганяй їх! Та гляди, щоби позаганяв усіх!

По кількох невдалих пробах Уешінгтон таки позаганяв свиноку і втішив ся тим мов дитина.

— Але-ж се дуже хитромудро змайстровано, полковнику, — гарно придумано і забавно. Я сам забавляв ся-б тим весь день. Що думаєш з сим почати?

— О, нічого! Візьму патент і кину в кут.

— Не роби сего! За се можна мати гроші,

Милосерна усмішка промайнула по Сельлерсовім лиці.

— Гроші, — о, певно! Як их мізерних кількасот тисяч доларів. Дрібниця, дрібниця.

Уешінгтон широко витріщив очі.

— Кількасот тисяч доларів, се у вас така дрібниця?

Полковник встав, скочив на пальцях через комнату, замкнув двері, що стояли до половини отворені, потім так само нечутно вернув на своє місце і сказав притишеним голосом:

— А вмієш ти заховати тайну?

Уешінгтон потакнув головою; він був так приголомшений, що не міг промовити слова.

— Чував ти коли про викликуване і втілюване духів покійників?

Уешінгтон чував про се.

— І певно не няв віри; і зовсім справедливо. Так як беруть ся до сеї справи нетямущі дурисьвіти, вона не варта не лиш дива, але і уваги. Непевне сьвітло в темнім кабінеті і купка сантиментальних недоумків, що у них і віра і дрож і сльози — все на верха; вічно одна і та сама мішанина товщі, протоплязми і гумбуґа, що грає ролю якої хто хоче особи: раз небіжечки бабусі, то знов внучечки, сестріниці Єндорської ворожки,*) Джона Мільтона, Сіамських близнюків, Петра Великого і чорт зна яких ще пекольних виплодів, — ні, се в'є не варто торби січки. Та коли компетентний чоловік пустить в діло найвишні наукові засоби, тоді справа стає в зовсім иньшій сьвітлі, в зовсім иньшій. Дух, що явить ся на такий поклик, не щезне вже ніколи. Ти тільки розміркуй фінансову вартість сеї подробиці!

— Справді я — щоб — скажу вам щиро — не знаю, чи я докладно зрозумів вашу ідею. Думаєте, що такий дух, що не буде щезати, а лишить ся на завсїди, розбудить більше зацікавлене у публики і що на його представлення будуть ходити за білетами по висшій ціні?

— Білетами! Представлення!... Слухай мене, любчику, а запри в собі духу як можеш найбільше, бо запотребуєш його зараз. До трех днів я доведу до кінця свій метод — а тоді нехай сьвіт каменіє з дива, бо побачить чуда.

*) Про Єндорську ворожку, що викликувала духи покійного, говорить ся в сьвятім Письмі, див. I. кн. Самуїлова XVIII. віку.

Уешінтоне, до трех — найбільше до десяти днів — побачиш, як я викликати-му мерців з усіх століть, вони повстають і будуть ходити. Та не те, що ходити, показувати ся людям... Вони лишать ся тут на завсідн і не вмруть більше ніколи. Віджнють разом з тілом і душею, у всій давній силі.

— Полковнику! Справді, се може дух захопити у чоловіка!

— А тепер бачиш, які тут капітали?

— Я — справді, я — ще не зовсім певний, не зовсім розумію...

— Подумай, великий Шотляндче! Я буду мати монеполь; всі вони будуть моя власність, розумієш? В Нью-Йорку є дві тисячі полісменів. Платять їм по чотирі долари на день. Я заступаю їх покійниками за половину ціни.

— Чудово! Я про се ніколи не подумав. Чотирі тисячі доларів денно! Тепер починає мені свитати в голові! Та тільки чи померші полісмени будуть здатні до служби?

— А хіба теперішні живі дуже здатні?!

— Ну, коли візьмемо се з того боку — —

— Бери з якого хочеш боку. Придумай які хочеш комбінації, а мої молодці все ще будуть ліпші від них. Вони не захочуть їсти ні пити, бо сего їм не треба; не будуть зиркати за хабаром по норах гри і недозволених шинках; не будуть женихати ся до посьміток і кухарок; злочинці, що темними ночами на відлюдних заулках чатують на полісменів і вбивають їх підступно ножами або вистрілами пістолетів, моїм людям не пошкодять; ножі та кулі можуть хіба подіравити їх уніформи, а самі злочинці навіть тим слабим успіхом не зможуть тішити ся довше, як одну хвилю: мої люде бити-муть не схибляючи.

— Га, коли ти зможеш достарчувати таких полісменів, полковнику, то розумієть ся — —

— Певно! Я зможу достарчувати і всякого иньшого товару в найліпшій якості. Візьми на приклад армію! Удержуємо тепер двацять п'ять тисяч люда коштом двацяти двох мільонів річно. Я повідконую Римлян, воскрешу Греків,

за десять мільйонів річно достарчу правительству десять тисяч ветеранів з побідоносних легій усіх віків — вояків, що ненастанно будуть уганяти ся за Індіанами на втілених конях, не потребуючи ані цента на їду і на праву знадобів. Та се ще дрібниця. Армії Європи коштують тепер річно два біліони; достарчу всім краям цілих армій за біліон. Я повідкопую наймудрійших політиків усіх часів і країв і постачу державі конгрес, що з'уміє пройти сухо і поміж дощ — а знаєш, що від часу заяви незалежності наших штатів се ще ніколи досі не вдало ся. І не вдасть ся, доки замість теперішніх дійсно мертвих членів конгресу не поставимо товар першої проби. Я скріплю європейські династії найлучшими головами і найчеснійшими душами, яких тільки зможу нашукати в царських гробницях усіх віків — що правда, сего добра буде там не дуже багато. Пенсії і оплати царям поділимо гарно і рівно, собі візьму лиш половину.

— Полковнику, та коли в сій хоч половина правди, то се дасть мільйони, мільйони!...

— Біліони, братику, біліони! От воно що! Адже сам бачиш, річ така ясна як на долони, така близька, тільки простягни руку і бери! Здаєть ся, якби в сій хвили прийшов до мене хто небудь і сказав: Полковнику, зо мною трохи круто, чи не могли би ви зробити мені вигоду і позичити два мільйони доларів — — Прошу!

Се була відповідь комусь, що застукав до дверей. Війшов з розгоном замашнистий мужчина з грубою текою в руці, виняв з неї письмо і подав його Сельєрсови з короткою увагою:

— Се сійнайцятє і остатнє упімненє. Сім разом я не уступлю ся, поки не дістану ті три долари і сорок центів, полковнику Мельберрі Сельєрсе.

Полковник мацнув себе по одній, потім по другій кишені, засунув руку тут і там воркочучи:

— А де-ж у біса моя портмонетка? Пождіть, нехай погляну — гм, — тут? ні — тут? ні — я мусів лишити її в пекарні! Чекайте, я заразїсінько — —

— Е, ні! Не трудіть ся! Лишіть ся тут, а то довго прийдець ся чекати. Давайте гроші!

Уешінгтон заявив наївно, що готов піти і пошукати портмонетки. Скоро вийшов, полковник сказав:

— Нема ради, мушу ще раз просити вас, Сате: потерпіть іще троха! З дня на день чекаю грошевої посылки — —

— Хай її грім побє, ту вашу посылку! Відколи ви ждете її, а вона не приходить тай не приходить. Ні, панцю! Годі вже тих байок. Давайте гроші!

Полковник поглянув з розпучкою по своїм покою. Нараз його лице роз'яснило ся; він прискочив до стіни і почав хусткою обтріпувати з пороку один що найогидніший малюнок, зняв його зо стінц, з якоюсь пошаною подав возньому і мовив відвертаючи лице:

— Беріть отсе, лиш нехай не бачу, як воно йде в чужі руки. Се одинокий Рембрандт, який ще лишив ся мені — —

— Се дідько лисий, не Рембрандт! Адже се олійний друк!

— О, не говоріть так про сю сьвятість, прошу вас. Се одинокий справді величній оригінал, одинокий найвищий взір сеї могутчої артистичної школи, що —

— Артистичної —! Але-ж се наймізернійша бабрана, яку я —

Полковник подав ще одного такого богомаза, обтріпавши його запопадливо.

— Візьміть ще й отсей, найкрасшу перліну моєї збірки, одинокий правдивий Фра Анджеліко, що —

— Якась розмальована мазанина, тай годі. Давайте сюди! Будьте здорові! Ще люде подумают, що я пограбував циркульню якогось Петра.

Коли затріскував за собою двері, полковник крикнув за ним неспокійно:

— Будьте ласкаві, накрийте їх — там вохко на дворі, а ніжні фарби Анджеліка —

Та возний уже був далеко.

З'явив ся Уешінгтон і сказав, що шукав усюди, разом з панею Сельєрсевою і слугами, однак дармо. — Е, — додав — коли-б то мені наскочити тепер на одного чоловічка, то й не треба-б шукати за сею портмонеткою!

Полковник зараз зацікавився.

— А то що за чоловічок?

— Там у нас звуть його одноруким Петром, у нас в Чірокі. Знаєте, він обікрав банк в Телеске.

— В Телеске? Хиба там бувають банки?

— Так — був один банк. Отже на того Петра є підозріне, що він обікрав його. Та хто там крав, то крав, досить, що Петро втік з сумою звиш дваїцяти тисяч доларів. Назначено пять тисяч нагороди, хто його зловить. Ото-ж мені здається, що я видів сего чоловіка, їдучи сюди.

— Та не вже? Скажи по правді!

— Се одно певно: першого дня, коли я всїв до вагону, бачив у поїзді чоловіка досить подібного до опису, бодай одягом і тим, що у него не було одної руки.

— Так чому-ж ти не велїв його арештувати і не зажадав нагороди?

— Годї було. Адже-ж для арештованя треба було мати судовий наказ. Та я постановив собі не спускати його з ока, поки не трафить ся нагода.

— Ну?

— Ну, а він у ночі десь щез із поїзда.

— Ов до біса; се зле.

— Все-ж таки не так дуже зле.

— Дячого?

— Дятого, бо він приїхав до Бельтімора тим самим поїздом, що й я, хоча я сего спершу не знав. Коли ми рушали, я бачив його, як наближав ся до залізничої рампи з клунком у руці.

— Добре. Ми його спіймаємо. Треба зараз придумати спосіб.

— Може би післати його опис до поліції в Бельтіморі?

— Що? Що тобі сниться? Поліція зловить його і сама візьме нагороду.

— Так що-ж нам діяти?

Полковник задумався.

— Я тобі скажу. Помістити приватний анонс в Бельтіморській „Неділі“, на приклад такі слова: „А. На-

пиши стрічку, Петре" — А гов! Котрої руки у него не стає?

— Правої.

— Добре. Так тоді: „А. Напиши мені кілька слів, Петре, хоч бись мав писати лівою рукою. Адрес: Х. У. З. Головна почта, Уешінгтон. Твій знайомий“. Так, на се він зловить ся.

— Але-ж він не буде знати, від кого се є, правда?

— Ні, та буде цікавий дізнати ся.

— Ага, справді! Я про се не подумав. Як ти наско-
чив на такий концепт?

— Бо знаю людську цікавість. Вона, братику, спла,
велика сила!

— Так я йду до своєї комнати, напишу анонс, залучу доляра і попрошу надрукувати так, як випаде за сі гроші.

(Далі буде).

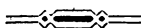
З англійського переклав *Іван Петрушевич*.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк-Твайна.

IV.*)

День хилив ся до заходу. По обіді, щоб якось перебути довгий і тяжкий вечір, попробували оба приятелі рішити, що почати з п'ятьма тисячами нагороди, яка їх ждала на випадок, коли-б найшли однорукого Петра, зловили його, пересвідчили ся, що се справді він, видали його і завезли до Телекес на індійську територію. Однак тут показало ся стілько блискучих надій на готові гроші, що їм просто годі було на що небудь згодити ся і того держати ся. Врешті те все знудило ся пані Сельлерс і вона сказала:

— Се просто нерозумно печи крілика, поки його ще не зловили!

На сїм поки що справа стала і всі пішли спати. На другий день рано, полковник, за намовою Гевкінса, нарисував і описав свою іграшку і пішов виробити на неї патент, а Гевкінс, взявши саму іграшку, пустив ся розпитатись, чи не можна би її кому продати. Не потребував за тим далеко і ходити. В невеличкій деревляній буді, де колись мешкала

*) Див. IV книжку.

якась бідна муринська родина, найшов проворного Єнкі, що направляв дешеві крісла і такі інші домашні знаряди. Чоловік сей оглянув забавку спершу байдуже; але далі поспробував вдати штуку і побачив, що се не так легко, як думав; се зацікавило його троха, а потім і добре заняло; йому вдала ся врешті штука і він спитав:

— Чи се має патент?

— Подано о патент.

— Отсе і гаразд! Що хочете за се?

— По чому можна би се продавати?

— Ну — думаю — по двайцять п'ять центів.

— Кілько дали-б ви за се, щоб тільки вам було вільно продавати?

— Я не дав би і двайцяти п'яти доларів, якби прийшло ся мені платити готовими грошми; але ви послухайте, що я вам скажу. Я буду се вирабляти на продаж і заплачу по п'ять центів від штуки.

Уешінгтон зітхнув. Ще одна його мрія розвіяла ся; отже годі було таким способом заробити гроші! Вкінці сказав:

— Нехай, згода і на таке! Спинім умову!

З умовою пішов він своєю дорогою і забув цілу справу — забув, щоб мати свободну голову і роздумувати, на що найлучше би обернути свою пайку нагороди, на випадок, коли-б не можна було згодити ся на спільний спосіб її зужиткованя.

Не довго сидів він дома, як надійшов Сельлерс, на пів прибитий горем, на пів радісно зворушений, хоч давав собі, видко, легко раду з одним і другим чутєм і виявляв їх то разом, то на перемену. Зітхаючи, він спер ся на плече Гевкінса і сказав:

— О! Сумуй зі мною, приятелю, і з моїм осироченим домом; смерть забрала мого остатного свояка і я тепер граф Росмор, вітаю тебе!

Він звернувся до жінки, що ввійшла як на те, поклав їй руку на плече і сказав:

— Ти се стерпиш, моя єдина; се мусіло стати ся, так було призначено.

Вона прийшла до себе дуже скоро і сказала:

— Невелика шкода! Сімон Летерс то був собі бідний, непотрібний добряга і про него нема що згадувати, а його брат таки не варт був торби січки.

Законний граф говорив далі:

— Мене аж занадто зворушили отсі суперечні чутя смутку і утіхи, щоб я був годен зібрати гадки і думати про справи; хочу просити нашого приятеля, щоби передав отсі новини телеграфічно або поштою пані Івендолен і повідомив її, —

— Якій пані Івендолен?

— Нашій безталанній дочці, що на жаль —

— Селлі Сельлерс? Мельберрі Сельлерсе, чи ти здурів?

— Але-ж — прошу тебе, не забувай, хто ти, а хто я; пам'ятай про свою гідність, та віддай і мені належну пошану. Тепер, леді Россмор, було би найкраще залишити уживане мого родового імені.

— Господи милосерний, ніколи на се не згоджуся! Якже мені тебе тепер кликати?

— Дома, між своїми, на звичайні форми чужості я ще згоджуся, — звісно, в міру; але при людях краще було би, коли-б ви, ласкава пані, говорили до мене: мій пане, або: ласкавий пане, а про мене: Россмор або граф, або лорд.

— Отсе придумав! Я до сего не привикну!

— Ти мусиш привикнути, моя любя! Нам треба зжити ся з новим становищем і завести у себе звичайні відповідні до вимогів нового становища.

— Добре, нехай буде й так, як ти хочеш; я ніколи не перечила ся з тобою і на своїм не ставала, Мельб—, мій пане, і тепер запізно починати того вчити ся, але на мою думку се така безглузда примха, що більшої видумати годі!

— Отсе сказала саме так, як моя ріднесенька жінка! Ну, поцілуймо ся і жиймо далі в згоді!

— Але — Івендолен! Бог знає, чи я коли привикну до сего імені. Адже-ж ніхто не здогадає ся, що се Селлі Сельлерс! Се ім'я й за велике для неї; вона з ним як малий херувим в за великим плащі. До того се ім'я, на мою думку, таке дивоглядне, що годі.

— Але ви, пані, певно не почуєте від неї, що їй імя не до вподоби.

— Може бути! Вона охоча до всяких романтичних видумок, якби така вже була з роду. Одно певне, що від мене сего не навчила ся. А жите її в отсій глупій колегії не відовчило її певно нічого — хіба противно.

— Чи ти чуєш, Гевкіне, що вона каже: Ровіне, Івенго-колегія, се-ж найбільш вибагливий і аристократичний інститут для науки дівчат в краю. Туди не приймають ніколи дівчини, коли вона не дуже богата або неблагородна, коли не докаже, що найменше від чотирох поколінь належить до знатної американської аристократії. Там найдеш укріплені мури, більші і менші вежі, імітацію водного рова, все прозване іменами з творів Вальтера Скота, все дише панським духом і стплем. Всі найбогатші дівчата мають свої фаєтони, своїх візників в ліберії, верхових коней і англійських льокаїв у високих капелюхах і тісних одягах, в чоботях з холявами і батожисками без батогів, що на шістьдесять три стопи їдуть за ними —

— І не вчать ся зовсім нічого гідного, Уешінгтон Гевкіне, нічогісінького гідного, крім пустої половини та не-американської пихи. Та пішли по леді Івендолєн — пішли; бо думаю, що графські звичаї вимагають, щоб вона приїхала до дому і жила самотою на знак жалоби по сім дурисьвіті з Арканзас.

— Але-ж, люба! По дурисьвіті? Памятай — noblesse oblige.

— Ну, ну — говори до мене рідною мовою, Росс—, ти иньшої не знаєш і тільки калічиш її, коли хочеш нею говорити. О, нехай лиш тебе се не дивує, — се була з мого боку лиш похибка, а ніякий злочин; звичаї цілого життя годі перемінити в одній хвилі. Ну, Россмор — тепер заспокій ся, роби що хочеш, і жди на Івендолєн. Напишете, Уешінгтон, чи зателеграфуєте?

— Він зателеграфує, люба.

„Я так і думала — промирила леді, виходячи з комнати. — Треба, щоб адреса була видна на куверті. Ще дитина здуріє! А телеграма дійде до неї певно, бо коли там

є які інші Сельєрси, то вони не будуть мали до сего ніякого права. А вона з тим буде всюди носити ся і зробити велику історію. Ну, і нема чого їй дивувати ся занадто. Вона така бідна, а вони багаті; певно зазнала чимало глузovania від сеї голоти у ліберії, а думаю, що всякий хотів би почувати себе рівним з иншими.

Дядька Данила післали з телеграмою; бо хоч у куті сальону видко було завішений на дротах телефон, Уешінгтон надармо силував ся докликати ся центрального бюро. Полковник пробурмотів щось, що „він вічно не в порядку, коли його як раз найбільше потрібно“, але не пояснив ближше причин, на приклад того, що прилад був сліпий і не мав получения з ніяким дротом. Все-ж таки полковник уживав його часто — при гостях — і, бачилось, діставав ним відомости. Замовлено жалібний папір і як і приятелі пішли спочивати.

Другого дня по полудни, заки Гевкінс, прошений о се, прибирав портрет Андрія Джексона в крепу, законний граф листом, що ми його вже читали, виповів узурпаторови в Англії його права до родового імени. Урядови громадському в Дефі-Корнерс поручив також письменно, щоби тіла покійних близнюків забальсмував який спецп'яліст з Ст. Люї і післав зараз за післяплатою узурпаторови. Потім вирісував на аркуши брунатного паперу герб і мотто Россморів і заніс се з Гевкінсом до столяра, що направляв меблі, а за годину вернули оба з паркою величезних гербових ознак і прибили їх на причілку дому; ся вивіска зробила своє, бо була се як раз околиця лінивих дармоїдів Нетрів, пустої дівтори і нездарних псів, що лише ждали на щось цікаве, аби, збивши ся в купу, мали чому приглядати ся.

Нового графа не зачудовало, коли в вечірнім виданю часописі подибав такий уступ (він витяв його і сховав до теки):

„З причини недавнього випадку смерті в родині, наш загально поважаний горожанин, полковник Мельберрі Сельєрс, досмертний дійсний член дипломатичного тіла, діст ав у спадщині третє з ряду між графствами Великої Британії, велике графство Россмор і постарас ся в палаті панів

завчасу, щоби відобрано титул і маєтки сьому, що уживає їх тепер незаконно. Як довго трівати-ме, жалоба, звичайні вечірні прийняття в замку Россмор не будуть відбуватися.

Леді Россмор запримітила тут сама до себе:

Прийняття! Люди, що не знають його, думали би, що се звичайна людина, та на мою думку він найнезвичайніший чоловік з усіх, кого я бачила. Думаю, що з боку скорості і гнучкості уяви нема йому рівного. Се-ж певна річ, що нікому не було би прийшло на гадку назвати отсю нуждениу стару нору замком Россмор, а він витряс се як з рукава. Ну, без сумніву, се правдиве щастє така уява, що в якім небудь подоженю все тебе з'уміє задоволити. Дядько Дев Гопкінс мовляв, бувало, що коли-б він був Джоном Кальвіном, то цікавий був би знати, куди піде по смерті; коли-ж би був Мельберрі Сельлерсом, то зовсім тим не журив би ся.

А законний граф так собі думав:

Се прегарне ім'я, прегарне! Шкода, що я не подумав про се, заки написав до узурпатора. Одначе я не забуду сего на випадок, коли відповість.

V.

На телеграму не прийшла ніяка відповідь, анї дочка не приїхала. Одначе се нікого не дивувало ні непокоїло; очевидно з виїмком Уешінгтона. По трех днях дожидаючи поспитав він леді Россмор, яка на її думку могла зайти тут перешкода.

Вона відповіла супокійно: — О! Про се годі знати; така вже її вдача. Вона Сельлерс на скрізь — бодай в деяких прикметах, а Сельлерс не скаже вам ніколи наперед, що зробить, бо не знає сего сам, доки не зробив. Вона вже дасть собі раду, нема ніякої причини непокоїти ся задля неї. Скоро буде готова, приїде або напише, та годі сказати що, поки се не стало ся.

Вийшло таке, що прийшов лист. Його доручено в сій хвилі, а мати відобрала його без дрожі в руках і без горячкового поспіху або якого небудь иньшого об'яву, зви-

чайного в випадку довгої мовчанки на телеграму з приказом. Вона супокійно і докладно протерла окуляри, балакаючи тимчасом весело, а потім отворила лист і стала його голосно читати:

Kenilworth-Keep, Redgauntlet Hall, Rovenia Ivanhoe College, Четвер.

Люба дорога мамуню Россмор! Ах, не вгадаєш, що за утіха! Знаєш, як вони дивилися все з гори на наші претенсії і як я відшпирала їх, задираючи і собі голову. Вони все казали, що се мусить бути щось пишне і величнє — бути хоч би лиш законною тінею графської родини — або хоч бути лиш тінею тіни! — і тут повторяли два або три рази: та, ба! Я все відтинала, що коли кого не стати на доказ чотирьох поколінь американсько - кольоніяльно - голяндсько - крамарсько - сільно - содової шляхти, так се ще можна перенести, одначе коли кому треба признати ся до такого роду! — то тьфу! тьфу! Та що за буря зчинила ся з телеграмою! Післанець зайшов просто до великої салі на авдйенції Rob Roy Hall і закликав глибоко зворушений: „Телеграма для леді Івендолен Сельлерс!“ Тоді треба було бачити, як ся плаксива, торкотлива юрба кінчасто-писких аристократів скаменіла! Я була сама, звісно, далеко в куті — там, де місце посьмітюсі. Взявши телеграму я прочитала її і силкувала ся зміркувати, що в ній написано, і се було би мені і удало ся, коли-б я була на се приготована; але ви знаєте, як се стало ся нагло. Одначе се дрібниця. Я вхопила ся першої ліпшої гадки. Притуливши рукавичку до очей я з плачем вибігла до своєї комнати і відходячи упустила телеграму. Притім зиркнула оком і побачила, як юрба кинула ся на телеграму і, хоч прибита горем, полетіла я далі, наче щаслива пташка.

Потім почали ся кондоленційні відвідини і зчинило ся таке збіговище, що я мусіла прийняти відступлені мені Місс Августою Темплетон-Ашмор-Гамільтон комнати, бо в моїй і на двоє людей було тісно. І від тоді, приймаючи з усіх сторін слова потіхи, я мусіла просто обороняти себе від сих людей, що пробували признавати ся до свояцтва зі мною. І чи знаєте, що одна з перших принесла мені на продаж

свої сльози і співчуте отся божевільна Скімпертон, що все глузувала собі з мене нікчемно, а в цілій колегії добивала ся першенства і верховодства на підставі, що колись там, якийсь з її предків, був шляхтич. Се справді так, якби яка безкрила птиця в менажерії хотіла злетіти у повітря, тому, що її предок був птеродактилем.

Та вгадай, що було найбільшим моїм триумфом. Але ти сего не вгадаєш. От як се було. Отся мала дурна гуска перечила ся, як знаєте, з двома иньшими, котрій з них належить ся по черзі першенство. Притім вони трохи не заморили себе голодом. Кожда признавала собі право встати від стола скорше, ніж ціле товариство, і так жадна з них не скінчила ніколи обіду, лише зривала ся в середині і старала ся вихопити ся перед иньшими. Отже на другий день по моїм смутку і самоті (я тоді приготувляла собі жалібну сукню), появилася я знову при столі, і тоді чи відгадаєте, що стало ся?

Отсі три гуски сиділи вдоволені, і, щоб нагородити собі подвійно довгий піст, хлєптали і хлєптали, напихали ся і напихали ся, їли та їли, аж їм очі вилазили, та ждали, бач, покїрно, доки леді Івендолєн не встане перша. Тоді зазнала я справді солодких хвиль. І ви не вгадали би, ні одна з сих товаришок не мала серця поспитати мене, як мені до вподоби нове ім'я. У деяких треба покласти се на карб чемности, та не у всіх. Їх здержала не вроджена ніжність, а дискреція з привички.

Скоро проте упораюсь лише з рештою упереджень і відотхну сим солодким кадилом, зберу ся і приїду до дому. Батькови скажи, що люблю його, наче своє нове ім'я. Не вмю виразити сего сильнійше. Се була сьвітла думка. Та у нього на вигадки не тяжко.

Твоя щира дочка Івендолєн."

Гевкінс сьгнув по папір і перебіг по нїм очима.

— Гарне письмо! — сказав — повне життя і певности себе, а при тїм рівне. Очевидно мусить бути інтелїгентна.

— О! Сельєрси всі інтелїгентні! І всі Сельєрси були би такі, якби було їх більше. Навіть сї бідні Лєтерси були-б інтелїгентні, коли-б були Сельєрсами, се значить

Сельлерсами чистої крові. Очевидно, вони мали в собі якусь жилку Сельлерсів, навіть спільну жилку, але змішане вино все не є чистим вином.

Семого дня по висланню телеграми, Уешінгтон зійшов на пів сонний до снідання і прокинувся нагло, мов ударений громом утіхи. Тут находилась найгарнійша істота, яку бачив в життю. Була се Селлі Сельлерс, леді Івендоден; вона приїхала в ночі. Йому видалося, що й її сукня найкрасша з усіх, які досі бачив, а вже що до прикрас, уложення і гармонії барв, видумана, скроєна і ушита з найбільш вибагливим смаком. Був се лиш ранний і то не коштовний одяг, та він сказав собі англійщиною з Чірокі-Стріп, що се „річ просто незрівняна“. І тепер почув у душі, що зрозумів причину, длячого біда і недостачі Сельлерсового господарства мали в собі якусь принаду рожевого квіту, що чарує око і вдоволяє душу: отсе була ся чарівниченька; тут находила ся вона посеред творів своїх рук і надавала їм своєю особою властивий вигляд повної гармонії і досконалости.

— Моя дочка, майор Гевкінс, приїхала до дому на час жалоби. Прилинула до дому на вість про нещастє, щоби спільно з батьком-матірью пережити отсей тяжкий удар смерті. Вона щиро любила покійного графа, — боготворила його, пане, боготворила його —

— Але-ж, батечку, я його ніколи й на очі не бачила!

— Дійсно, правду каже; я думав про кого иньшого, — про його матір —

— Я боготворила отсю вуджену чечугу? Сю сентиментальну, бездушну — —

— Я мав на думці себе самого! Бідняга, чесний хлопчиско, ми були нерозлучними товариш.... —

— Чи чуєте ви! Мельберрі Сель-Мель-Росмор! — до біса з отсим поганим іменем — я чула нераз, я чула, як ви з тисяч разів повторяли, що коли-б отсей нужденний цап — —

— Я думав про... про... я не знаю, про кого я думав, але се не змінє справи ані троха; його хто-сь боготворив, пригадую собі, неначе-б се було вчора і — —

— Батечку, я стисну майорови руку і, покинувши всякі вступи, станемо розмовляти вільно. Я пригадую собі вас, майор Гевкінс, справді дуже добре, хоч була ще дуже малою, коли бачила вас останній раз. Я справді дуже і дуже рада, що вас бачу знову і що ви між нами, як у себе дома.

І споглядаючи йому просто в очі висказала вкінці, по сім щирім привіті, надію, що і він не забув про неї.

Його дуже урадувала її сьміла щирість, і він бажав відплатити ся їй запевненем, що не лишень пригадує собі її, але навіть пам'ятає її ліпше, як власні діти, хоч на ділі сего не знати; тут застряг у заплутанім реченю, що як раз набрало значіння, бо в нім знати було несьміле і несьвідоме признанє: її незвичайна краса вразила його ніби-то так, що не міг прийти до себе і впевнити ся, чи пригадує собі її добре, чи ні. Такі слова його взяли її за серце; та воно инакше і не могло бути.

Справді, краса сеї гарної істоти була незвичайна і се нехай нам стане за оправданє, коли забаримо ся на хвилину, пишучи про неї. — Краса її не лежала в тім, що у неї були очі, ніс, уста, борода, волосє, уха, лише в єїм як вони були розложені. У справдішньої краси більше залежить на відповіднім уміщеню і розумнім розкладі черт, як на їх числі. Те саме дотичить барви. Той самий склад барв, що при вибуху вулькана додав би краси краєвидови, може відібрати всяку принаду дівчині. От яка була Івендолен Сельєрс.

Приїзд Івендолен доповнив родинний кружок і тому порішено, що тепер має почати ся офіційна жалоба, що вона має починати ся о шестій годині що дня (о годині обіду) і кінчити ся рівно з обідом.

— Се великий, старинний рід, майоре, величній старий рід і заслужив се, щоби по нім носити жалобу, майже по королівськи, я сказав би: трохи не по цісарськи. Поки що — леді Івендолен — ага! вона вийшла; ну, нехай там; мені треба родового дерева; зараз принесу його сам і покажу вам кілька річей, що докажуть вам наглядно, чим є наш рід. Я переглядав Беркі і провіriv, що з шістьдесяти чотирох природних дітей Вілема Заво-

ювателя — моя любя, чи не принесла би ти мені сеї книжки? Лежить на бюрку в твоїм будуарі. Отже там, як кажу, перед нами на ресетрі стоїть лише сьв. Альбенс, Беклей і Крефтон, а решта британської шляхти, наступає чергою за нами. А, дякую вам, пані! Отже-ж повертаємо до Вілема і бачимо... А лист до X. Y. Z. Чудесно! Коли ти його одержала?

— Вчора вечером. Але ти забарився вчора до пізна, і я вже спала, коли ти прийшов, а сьогодні підчас снідання місс Івендохен, як знаєте, вибила мені все з голови. —

— Чудова дівчина, чудова; її рід видко в її ході, поведень, в її чертах, — та ще він пише? Скоро, се цікаве!

— Я не читала сего, Россм—, пане Россм—

— Мільбурд! Кажі коротко: мільбурд, як в Англії звичай. Я вже сам лист відчиню; так, тепер погляньмо!

„А. Знаєш від кого. Будь пересвідчений, що тебе знаю; поки ще десять днів; приїду до Уешінгтон.“

Зворушене завмерло на лицах обох мужчин. Хвилю трівала глуха задума, потім молодший сказав, зітхаючи:

— Ну, нам годі ждати десять днів на гроші!

— Ні, сей чоловік не має розуму; адже-ж ми, говорячи по фінансовому, добрали ся до самого дна.

— Коли-б се можна було яким чином йому пояснити, що в нашім положеньі саме на часі нам залежить.

— Еге, то то бо й є; а коли-б йому було на руку зараз прийти, то нам була би з того велика вигода і ми — і нам —

— І ми — і ми —

— Ну, ми потрапили би се справедливо оцінити.

— Так, і радо подякували би йому.

— Дуже добре, отсим ми його спіймаємо. Напишім йому так, бо коли він чоловік, то має які небудь людські почуття, симпатію, або щось подібне, і повинен явити ся в сих сторонах до двайцяти чотирох годин. Пера і паперу, ну-ж, зараз йому напишемо!

Тимчасом зладили вони з двайцять всїляких оголошень, та ні одно не було добре. Всі мали одну і ту саму

хибу, що були нетерпеливі. Ся нетерпеливість могла пошкодити, коли-б її занадто було знати; Петро міг набрати підозріння, а підозріваючи не признав би ся до нічого і не здав би ся на ніщо. Врешті полковник покинув сю думку і сказав:

— З досьвіду, якого я набрав ся в літературі, знаю, що найтрудніше скрити свою гадку тоді, коли ви силуете ся її скрити. За те, коли ви берете ся писати з чистим сумлінням, не бажаючи нічого скрити, то все напишете щось таке, чого і вибрані не зрозуміють. Так всі роблять.

Тепер Гевкінс покинув свою думку і оба згодили ся на сім, що треба так мудрувати, щоби сих десять днів перечекати. Врешті, заблис їм промінь відради: тепер могли числити на щось певне; отже могли правдоподібно позичити де гроший на рахунок нагороди, — одним словом могли перебути якоесь час, доки її не одержать; а поки що треба було докладно обдумати спосіб, як до того дійти, щоби позбутися раз на завсїдн недочах і всяких клопотів.

Другого дня, 10. мая, склали ся між иньшими дві важні пригоди. Останки благородних близнюків з Арканзас відплили з Америки до Англії під адресою льорда Россмор, а син льорда Россмор, Kirkendbright Llanover Marjoribanks Sellers viskaunt Berkeley, відплив з Ліверпулю до Америки, щоби передати графство в руки законного графа, Мельберрі Сельерса, з замку Россмор в окрузі Колумбія, U. S. A.

Оба сї важні кораблі стрічають ся пять день пізнійше посеред Атлантика і минають себе, не знаючи про себе нічого.

VI.

Переїхавши море, дістали ся близнюки на місце; їх передано вельможному своякови. Не здало би ся ні на що пробувати описати лютість старого Россмора, бо ніяка проба опису тут не повела би ся. Все-ж таки, скоро минув у нього перший гнів, він заспокоїв ся, і розглянувши справу признав, що хоч близнюки не мали законних прав, належали ся їм деякі моральні права; вони були його свояки,

і не було б се чесно поводити ся з ними як з простими смертними людьми. То-ж похоронив він їх обік великого предка в церкві Чольмондлі, з невиданою пихою і обходами, і сам особисто віддав їм в імени родини остатню прислугу. Одначе про їх гербові ознаки не хотів нічого знати.

Нашим приятелям в Уешінтоні минали дні серед жданя Петра і вони засипали його імя докорами з powodu нещасної проволоки з його боку. Тимчасом Сельлі Сельлерс, що була рівно практичною і демократичною, як леді Івен-долен Сельлерс романтичною і аристократичною, вела дуже запопадливе і діяльне житє і робила все, що позволяла її подвійна вдача. Весь день у своїй робітні Сельлі Сельлерс заробляла на хліб для родини; а цілий вечір заступала честь дому Россмор. Весь день вона була практичною Американкою, гордою на твори своєї голови і рук і їх торговельну вартість; цілий вечір сьвяткувала, перемешкуючи в людній країні тіней з титулованими і коронованими привидами.

За дня хата була для неї простою, невибагливою старою будою, — і нічим більше; вечером замком Россмор. В колетії навчила ся несвідомо ремесла. Дівчата спостерегли, як вона краяла собі сукні сама. Після того вона не мала ні хвилики вільної і врешті не потребувала її, бо вправа незвичайної здатности є найбільшим вдоволенєм, а видко було, що Сельлі Сельлерс мала такий дар до краяня одягів. До трох днів по приїзді до дому винайшла собі деяку роботу; а заки Петро міг прибути до Уешінтону і близнюки спочили в англійській землі, її трохи не засипано роботою і вже не треба було сплачувати довги родинними олійними образами.

— То діамант! — сказав Россмор до майора: — вдала ся в батька як дві каплі води; скоро до роботи головою і руками і не цураєть ся її; а зручна — за що не візьметь ся, все їй вдаєть ся; така щаслива вже вдала ся; і з роду невдачі не знає: так вона на-скрізь справдішна Американка, бо зжила ся з американським народом; а рівночасно на-скрізь європейська аристократка з шляхетського походження і роду. Зовсім так як я: Мель-

беррі, Селґлерс в справах грошових і сприті; а кого бачите поза бюрою? Одежа в нього та сама, але хто в ній? Граф Россмор у власній особі!

Оба приятелі зазирали що дня на головну пошту. Врешті діждали ся нагороди. Під вечір 20. мая дістали лист для X. Y. Z. На ній стояла печатка Уешінґтону; лист самий дати не мав; у ньому було написано:

„Бочка на попіл за стовпом ліхтарні при алеї Block-Horse. Коли ващі наміри чесні, прийдіть і сядьте на ній завтра 21; година 10, 22 минут, ні скорше ні пізнійше, і ждїть заки прийду.“

Приятелі задумали ся глибоко над сим письмом. Врешті граф сказав:

— Думаєш, що він боїть ся, чп ми не комісарі поліції з наказом арештованя?

— Чому, полковнику?

— Бо що-ж се за місце на сходьни? Місце непривітне і невідповідне. Крім того, коли хто схоче знати, хто сидить на бочці, то не потребує навіть ближше підходити; може собі спокійно і ніби байдуже станути на розі улиці і глянути в алею, щоб заспокоїти свою цікавість. Так, чи ні?

— Так, тепер його намір мені ясний. Се, видко, такий чоловік, що не вмє бути щирим і не може бути щирим. Поступає собі так, якби думав, — до чорта, нехай би радше сказав, як чоловік, і назначив який готель —

— Добре кажеш, дуже добре! Уешінґтон, адже він нам назначив готель!

— Назначив?

— Так, назначив, хоч і не думав про се. Отся алея то малий пустий заулоч, що тягне ся з одного боку вздовж Нью-Іедсбі. Тут його готель.

— Звідки прийшла тобі така думка до голови?

— Як то — мені се відразу стало ясним. Він наняв комнату саме насупроти ліхтарні. Завтра о годині 10 і 22 минут сяде собі зовсім вигідно за своїм вікном, побачить нас, як ми сидимо на бочці і скаже собі: Одного з сих я бачив у поїзді, а потім зложить за пів минутн свій клунок і поплине на край світа.

Гевкінс обернув ся прикро розчарований:

— Ах, любий, тепер все пропало; він так і зробить, полковнику, певно зробить!

— Ні! Не зробить!

— Ні? Длячого?

— Бо на бочці не будеш ти сидіти, лиш я. Ти в тій самій хвилі, як побачиш його, що надходить і починає балакати зі мною, надійдеш, так якби ти був перебраним офіцером від поліції, і почнеш зі мною розмову.

— Їй Богу! Але-ж бо у тебе голова, полковнику Сельєрс. Мені така думка ніколи в сьвітї не прийшла бн до голови!

— І не прийшла бн така думка ні одному графови Россморови від покійного Вілема почавши аж на Мельберрі скінчивши; се тепер, бачиш, у мене урядові години і граф у мене спить. Ходи, покажу тобі навіть його власну комнату.

Коло девятої години вечером вони зайшли в околицю Нью-Гедсбі і пішли вздовж алеї до ліхтарні.

— Ось ми на місци! — з триумфом сказав полковник і рухом руки обняв цілий бік готелю. — Отсе тут — не казав я тобі?

— Казав, але як, Сельєрс? Адже-ж се шестиповерховий будинок! Я не зовсім певний, про котре вікно ти —

— Про котре небудь; про всі разом. Се вже нехай він собі вибирає, а мені тепер байдуже, коли знаю, де він сидить. Іди лиш, стань на розі і жди; я буду пильнувати готелю.

Граф походив сюди і туди по людних сїнях готелю, а врешті сїв собі недалеко вінди і чекав. З годину входила і виходила юрба людей; ні одному не бракувало членів. Аж нарешті заздрів Сельєрс стать, якої дожидав; а заздрів її з заду, хоч утомлений довгим жданєм не вспів поглянути їй в лице. Отсим одним поглядом схопив солом'яний капелюх, а понизше него шкоцький плащ в доволі яскраві крати і пустий рукав, що держав ся плеча. Потім щез привид з віндою в горі, а стражник; радісно зворушений, побіг що духу до свого спільника.

— Він наш, майоре, маємо його зовсім певно. Я його бачив, добре бачив. Все одно, де стріну сего чоловіка

і коли, але я його все пізнаю хоч би з заду. Нам ведеть ся, як має бути. Тепер по полісмена.

Вони найшли його, нашукавши ся добре, як то звичайно буває в таких випадках. Пів до дванайцятої прийшли до дому, веселі і щасливі, і лягли спати з головами набитими мріями про завтрашні великі події.

Поміж ними, що їхали віною разом з підозрілою особою, був молодий свояк Мельберрі Сельлерса, але Мельберрі не запитав його, ані не доглянув. Се був лорд Берклі.

VII.

Прийшовши до своєї комнати, лорд Берклі починав приготування до сего першого і остатного обов'язку, до якого все почуває ся подорожний Англієць — записати в дневнику „вражіння“ з остатного дня. Се приготоване було таке, що він перекинув цілий куфер, шукаючи пера. На його столі лежало об'єд каламаря чимало пер, але він був Англійцем. Англійці виробляють сталеві пера для дев'ятейнайцяти двайцяти частей світа, але самі не уживають їх ніколи. Пишуть лише передісторичними гусячими перами. Наш лорд не лишень найшов таке перо, але й найліпше, яке мав від кількох літ — і пописавши пильно якийсь час, написав вкінці такий уступ:

„Все-ж таки в одній річці зробив я великанську помилку. Мені треба було зречи ся свого титулу і змінити ім'я, заки я пустив ся в дорогу.“ Він сидів хвилю, любуючи ся своїм пером, а потім став писати далі: „Всякі заходи замішати ся між простий люд і стати раз на все простолюдином не здадуть ся ні на що, поки я з своїм титулом не розстану ся, його не позбуду ся, і не появлю ся наново під певним захистом мого нового імени. Мені чудно і прикро бачити, як значно більша часть отсих Американців цінить знайомість з лордом, як заповідливо звертають вони на него увагу. Не стає їм, що правда, англійського сервілізму, але навчили би ся його скоро при деякій вправі. Мій титул дивним способом їде наперед мене. Вписую своє родове ім'я, без ніякого додатку в книгу отсего готелю і думаю, що мене будуть

мати за нужденного і незнаного подорожного, аж тут секретар викликає: „Повести пана графа на четвертий поверх під вісімдесять друге число, від фронту!“ І заки я дібрався до вінди, уже де не взяв ся репортер, щоби мене, як тут кажуть, „взяти на інтерв'ю“. Так далі не сьміє бути! Я зараз завтра рано мушу віднайти сего американського претендента, полагоджу з ним свою орудку і тоді зміню мешкане та щезну з очей під прибраним прізвиськом.“

Він полишив свій дневник на столі, щоби був під рукою на випадок, коли-б нові „вражіння“ збудили його в ночі, і зараз заснув. Проїшла година або дві, як до його сьвідомости почали доходити поволи невиразні і таємничі звуки, добиваючи ся входу до мозку; він за хвилину прокинувся нагло і звуки сі вірвали ся прожогом, з шумом і гуком розбурханої течії до його уха. Лоскіт відчинюваних навстяж віконниць; виломуване вікон і брязкіт розбиваного скла; тупіт людей, що втікали сіними, крики, благання, глухі зойки розпуки в середині, захриплі звуки коменди з надвору. Ломіт і тріск і гучний рев побідного полум'я.

Луп, луп, луп до дверей і крик —

— Вставайте, дім горить! — Стук і голос утих. Льорд Берклі вискочив з ліжка і пустив ся крізь пітьму і густий дим як мога найскорше до шафи з убранем, та пошпотав ся на кріслі і упав заголошнений. Він підняв ся в розпуці на руки і ударивши головою об стіл урадував ся глибоко, бо се пригадало йому, що стіл стоїть коло дверей. Ще схопив своє найцінніше майно, подорожні записки з Америки, і вискочив з комнати.

Біг здовж пустих сіней в сторону червоної лампи, що, як знав, означувала місце ратункового приладу. Двері від одної з бічних комнат стояли отвором. В ній горів ясно газ; на кріслі лежала купа убраня. Підбіг до вікна, та не міг його відчинити, аж розбив його кріслом і наткнувся на ратунковий прилад; під собою на долині побачив купу мужчин, заняту помпованем води, і кілька жінок та хлопців, що товпили ся в червоनावім освітленю. Чи конечно сходити в отсім нічнім одязі, немов мара? Ні — сей бік дому, з виїмком дальшої части ще не горів; він накине на себе отсе убрание. Так і зробив. Воно

було ще доволі добре і лежало на ній незле, хоч крихітку було за вільне і занадто яркої барви. Також капелюх видав ся йому трохи дивовижним, бо мода з Бефеля не дійшла ще була до Англії. Сурдут на оден рукав убрав, але на другий не ішло. Оден рукав був завернений і пришитий до плеча. Він пустив ся на долину, не ждучи аж поведе ся його відпороти, зліз щасливо, а поліція відопхнула його просто поза ливу безпеченьства.

Пастуший капелюх і лише до половини убраний сурдут звернули на него трохи занадто загальну увагу, хоч у поведеню товпи супроти него не могло бути більше пошани, щоб не сказати сервілізму. Він укладав собі в гадці повну розчарованя замітку до ранньої записки в дневнику: „Не здало ся се ні на що; вони пізнають лорда хоч не знати як перебраного і показують йому пошану, ще гірше: майже лякають ся його“.

Врешті один з хлопців, що стояли навколо з роззявленими з дива ротами, відважив ся завдати несьміле питання. Лорд відповів на се. Хлопці поглянули з зачудованем один на одного і відозвали ся з різних сторін замітки:

— Англійський пастух! Ну, се справді цікаве.

От і ще одно варто згадати собі, до записаня в дневнику: „Пастух. — Що вони тим хочуть сказати? Може“ — Але граф запримітив, що заносило ся на дальші питання; тож він перебрав ся крізь юрбу, відопняв рукав, натягнув сурдут і пустив ся шукати бідного і нужденного мешканя. Найшовши його, ляг на постіль і незабаром заснув.

Рано оглянув своє убранє. Видало ся йому доволі дивним, хоч було нове і чисте. В кишенях найшов значну суму. В одній п'ять банкнотів по сто доларів. В другій майже п'ятьдесят доларів дрібними банкнотами і сріблом. Пачку тютюну також. Молитвослов, що не отвирав ся; показало ся, що в ній була горівка. Нотес без підпису. В ній якась непевна, невміла рука записувала умови, заклади, купно коний і таке пнше з людьми, що носили дивовижні складані імена — Sixfingered-Jake, Young-Man-afroid-of his-own-Schadow і так далі. Ніяких листів ні документів.

Молодий чоловік задумав ся, укладаючи собі план на будуче. Його кредитовий лист згорів. Він позичить собі дрібні банкноти і срібло найдене в сих кишнях, ужив частину на оголошеня для властителя, а решту на удержанє, заки найде роботу. Потім післав зараз по часопись і став читати про пожар. Найбільша напись в рубриці некрольоів звіщає його власну смерть! Сама статя подає всі подробиці. Розповідає, як він, з вродженим його станови геройством, кидав ся в огонь ратуючи жінки і діти, аж врешті ратунок став ся йому самому неможливим. І тоді на очах всіх і серед загального плачу, станув з заложеними руками і недвижно дожидав приходу ненаситного ворога, і так стоячи серед розбурханого полумя і навислих клубів диму, молодий благородний дідич великої сім'ї Россмор пірваний в круговорот огненної авреолі, щез на віки з людських очий

Те все було таке гарне, благородне і лицарське, що йому стали слези в очах. Він сказав тепер до себе: „Тепер уже знаю, що мені робити. Мій лорд Берклі не живе — лишім його мертвим. Притім помер він чесно. Могому батькови буде через те легше се нещастє перетерпіти. Тепер не потрібую звертати ся до американського претендента. Дійсно справа не могла вийти краще як вийшла. Тепер мені треба лише придумати собі імя і зовсім свободно розпочати житє. Нині перший раз віддыхаю справді свобідною грудію. Який се сьвіжий віддых, повний і радісний! Нарешті я чоловік. Чоловік зовсім такий самий, як мої сусіди; власним, і то лише власним завзятем вибю ся на перед і сьвіт про мене почує, або щезну йому з очий, коли сього заслужу. Отсе найбільш радісний, найпишнійший день з усіх, які коли бачили мої очі!“

VIII.

— Господь з нами, Гевкінс!

Ранна часопись випала з омлілої руки полковника.

— Що вам?

— Умер! Славний, молодий, талановитий, найблагороднійший з своєї славної сім'ї, — помер, помер в полумю, з авреолею безсмертної слави! помер!

— Хто?

— Мій дорогий, безцінний молодий свояк — Kirken-bright Llanover Marjoribanks Sellers viscount Berkeley, син і дідич узурпатора Росмор.

— Не може бути!

— Правда, гірка правда.

— Коли?

— Вчора в ночі.

— Де?

— Тут, в самім Уешінгтоні, куди прибув, як пише часопись, вчора вечером з Англії.

— Що ви не кажете!

— Готель згорів.

— Що за готель?

— Нью-Іедсбі.

— Ах, Господи милосерний! Так ми втратили їх обох?

— Як их обох?

— Однорукого Петра.

— Ах, там до біса, я забув зовсім про него. Я сподіваю ся, що ні.

— Сподіваєш ся... Ну, сподівати ся можемо... Без него нам годі обійти ся. Радше втратити мільйон графів, ніж сю єдину нашу підпору і підмогу.

Вони переглянули пильно часопись і аж поблідли, прочитавши, що люде бачили, як однорукий чоловік у шта-нах перебігав коридор готелю, очевидно не при собі зі страху, а що не хотів слухати нікого і впер ся зійти сходами на нехибну смерть, то певно, що згинув без ратунку.

— Бідняка, — зітхнув Гевкінс. — А так близько мав приятелів. Колиб ми були звідти не відходили — може би були його виратували.

Граф підняв очі і сказав супокійно:

— Що він умер, се нічого не вадить. Перше він був для нас непевний; а тепер він наш цілком певно.

— Наш? А се як?

— Я його зматериялізую.

— Росмор, не кепкуй собі з мене. Чи задумуєш се справді? Можеш так зробити?

— Можу, так само певно як от тебе тут бачу. І зроблю се.

— Подай-же мені руку і дозволь її стиснути. Я загинув, а ти натхнув мене новим життям. Бери-ж ся до того, ох, бери ся до того, як найскорше!

— Се забере трохи часу, Гевкінс, та нам не спішно, ні трохи не спішно серед сих обставин. А крім того впали на мене тепер деякі обов'язки, що вимагають передовсім моєї уваги. Отсей молодий шляхтич —

— А, правда! Який же я безсердечний! Тобі знову прибило нове родинне нещастє. Очевидно, що тобі треба зматеріялізувати перше його — я се добре розумію.

— Я — я — ну, я саме про те не думав, та — байдуже, про що я думав! Очевидно, що мушу його зматеріялізувати. Ох! Гевкінс, самолюбність то основна черта людської вдачі; я думав лиш тепер, що коли син узурпатора вступив ся з дороги — але ти прости мені сю хвилину слабість, і забудеш про неї. Не згадуй при мені ніколи, що Мельберрі Сельєрс був на стільки нікчемним, щоб думати, про що я думав. Я зматеріялізую його — бажаю сего — і зроблю се, хоч би в нїм сиділо тисяч дідичів і хоч би стояли тісним рядом звідси аж до загарбаних дібр Росморів та раз на все заступили до них дорогу законному графови.

— Отсе каже правдивий Сельєрс — тамтой говорив не свої речі, старий друже.

— Гевкінс, мій ти любий, отсе приходить мені на думку справа, що забуваю про неї згадати — справа, що з нею треба нам бути дуже обережними.

— Щож такого?

— Нам треба абсолютно мовчати про сю матеріялізацію. Думаю власно, що не можна нам про неї пустити ні пари з уст — ні позначки дати. Не кажу вже, як би се вразило мою доньку і жінку — вони зденервовані, вражливі істоти — але Нетри не осталиб тут і хвилі.

— Справді, ні. Добре, що ти се сказав, бо коли мене не остерегти, то мій язик сам з себе не додержить тайни.

Сельєрс простягнув ся і притис іузик від дзвінка в стіні. Впялив очи в двері і ждав. Притис його знову і ждав. І саме, коли Гевкінс запримітив з зачудуванем,

що в уживанню для своєї вигоди всіх новітніх винаходів і приладів, полковник був найбільше жвавим і поступовим з усіх, кого знав, і додержував все кроку культурному поступови в великім розвою материяльної техніки, сей покинув ігузик (що не мав ніякого получения з дротом), за-дзвонив великим дзвінком, що стояв на столі і сказав, що тепер для свого власного вдоволення пробував батерії нової конструкції, поки йому не знудила ся; а вкінці додав:

— Дзвінок Ірегема Біля до нічого, доки я його не випробую. Сам Ірегем Біль просив мене, щоби я дзвінок спробував, бо сам факт, що я його спробую, запевнить йому публичне довіре і покаже, до чого він здатний. А я йому сказав, що в теорії суха батерія річ добра, просто чудова та скоро прийде до практики — пшик і отсе результат. Говорив я правду чи ні? Що ти на се, Уешінгтон Гевкінс? Ти бачив, що я два рази пробував ігузика. Не казав я правду? Отсеж то і є. Знав я, про що говорю, чи не знав?

— Ну, полковнику Сельєрс, ти знаєш, як я тебе ціню і все цінив. Мені здасть ся, що ти все про все знаєш. Коли-б сей чоловік був знав тебе так, як я тебе знаю, то був би пристав на твою гадку зараз і кинув свою суху батерію там, де її годилось.

— Вия дзвонили містер Сельєрс?

— Ні, містер Сельєрс не дзвонив.

— Так се ви дзвонили, містер Уешінгтон, а-ж добре чув.

— Ні, се не був і містер Уешінгтон.

— Ну, то хто дзвонив?

— Дзвонив лорд Россмор!

— А бодай-жеж мене, я знов забув се ім'я! Ходи-но сюди, Джінні, ходи-но сюди, стара!

Прийшла Джінні.

— Послухай, що пан наказує; я побіжу тимчасом на діл і почну вчити ся імени, поки його добре запам'ятаю.

— Я маю слухати приказу? А хто-ж тепер став мурином? Дзвонили на тебе.

— Се все одно. Коли дзвонили, а старий пан каже мені —

— Забирайте ся звідси, розбирайте собі сю справу в кухні.

Галас суперечки зійшов тепер на віддалений шепіт, а граф додав: — Клопіт з старими слугами, що колись були нашими невільниками і заєдно нашими особистими приятелями.

— І членами родини.

— Вони справді члени родини, дійсні члени родини, а часом навіть паном і панею дому. Вони нечувано добрі і прихильні і вірні і чесні, вони обоє, але чорт би їх побрав, роблять, що хотять, втручають ся до розмови, коли їм сподобаєть ся, на добрий лад варто би їм карк скрутити.

Була се припадкова замітка, та вона підсунула йому нову гадку — як то в него звичайно бувало.

— Я бажав, Гевкінс, післати їх по родину і сповістити їй новину.

— О, задля того тягати ся зі слугами! Я піду сам і покличу їх на долину.

Коли він відійшов, граф роздумував над своїм пляном.

„Так — сказав до себе — скоро вже матеріялізація покаже ся успішною в практиці, скажу Гевкінсови убити їх і тоді будуть під ліпшою контролею. Зматеріялізованого мурина можна без сумніву загігнотизувати в стан зближений до німоти. І се було би тривке — так, а також можна би модифікувати се до волі — часом на дуже мовчазного, часом підкрутити на більше говіркого, діяльного, жвавого, — відповідно до потреби. Се пишна гадка; шрубкою або чимось таким можна буде се зробити.“

Тепер увійшли з Гевкінсом обі пані, а за ними, некликані, всунули ся мурина і почали все довкола тріпати та обмітати; видно, запримітили, що заносить ся на щось інтересне, і хотіли про се дізнати ся.

Сельєрс оповів новину поважно і сьвяточно; остеріг насамперед делікатно пані, що на них упало нове нещастє, хоч вони ще не забули попереднього; а потім взяв часопись і дрозжачими устами та тремтячим від плачу голосом відчитав їм картину геройської смерти.

Се викликало у всіх слухачів вибух правдивого смутку і співчуття. Старша пані заплакала, згадавши, яка горда

могла би бути мати сего великодушного героя, коли-б тепер жила і який тяжкий був би її смуток; старі слуги заплакали обоє з нею, висказуючи, з вродженою їх расі вимовною щирістю і простотою, свої похвали героєви і сердечний жаль Россморам. Івендолен була зворушена; у неї виступила вся романтична сторона її вдачі. Казала, що удача отсего молодого чоловіка була незвичайно благородна, трохи не бездоганна, а з огляду на його благородне походження був він справді ідеальним; задля такого чоловіка вона була би здатною перенести, перетерпіти все, навіть жертвувати житє. Жалувала, що не могла його побачити. Найлекший, незначний подих такого духа був би убагроднив її власний характер і учинив її потім на все нездатною до низьких думок і низьких вчинків.

— А чи тіло найшли, Россмор? — поспитала жінка.

— Найшли, то значить, найшли кілька тіл. Одно з них певно тіло Россмора, та годі розпізнати.

— Що-ж ти задумуєш робити?

— Піду туди розпізнати, котре з них, і пішлю його нещасному батькови.

— Але-ж, батечку, чи ви бачили коли сего молодого чоловіка?

— Ні, Івендолен, або що?

— Якже-ж хочете його розпізнати?

— Я — ну, як знаєш, пишуть, що не можна ні одного розпізнати. Пішлю батькови перше ліпше тіло, нема що відай вибирати.

Івендолен знала, що скоро її батько раз на що рішив ся, шкода було часу перечити ся далі, а до того він мав нагоду виступити прилюдно на місці смутку, як свояк, і міг приказувати. Отже не сказала більш нічого — аж він попросив у неї кошика.

— Кошика, батечку? На що?

— Може з него тільки попіл остав ся...

(Далі буде).

З англійського переклав Іван Петрушевич.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк-Твайна.

IX.*)

Граф і Уешінгтон пустилися в жалібну дорогу і йдучи розмовляли.

— І як звичайно.

— Що, полковнику?

— Було їх в отсїм готелю сїм акторок. І всї очевидно погоріли.

— Згоріла котра з них?

— О, ні, виратувалися; вони все виратовують ся; та ніколи ні одній з них не вдасться вхопити з собою перли.

— От диво!

— Диво, кажеш; се найбільш неімовірна річ на сьвіті; досьвід не вчить їх нічого; видко, що можуть навчити ся чогось хіба лиш з книжки. В деяких випадках переслідує їх доля очевидно. Возьмім наприклад отсю першу-ліпшу, що то грає сї славнозвісні гучні, блискучі сцени. Вона здобула собі просто незмірну славу лиш тим, що погоріла в готелях.

— Якже се могло виробити їй славу як акторці?

— Отсе їй слави не зробило, лиш рознесло її ім'я по всїм усяодам. Люде бажають бачити її гру, бо її ім'я звісне,

*) Див. IV і V книжку.

хоч що саме зробило його звисним, не знають, бо забули. Спершу була на найнижшій щєблї, в крайній нужді — з платнею тринайцяти долярів на тиждень і на своїй власній солонинї.

— Солонинї?

— Еге-ж, мусїла причепурити свої костиска, щоб видавати ся більш повновидою і принадною. Ну, лучило ся їй погорїти в однім готелю і потерпіти шкоду в диямантах на суму 30.000 долярів...

— Вона? Звідки-ж їх взяла?

— Господь знає! Одержала певно від якого залюбленого молодого жовтодзюба, або старого а моторного лисїя з партеру. Всї часописи лиш про отсе писали. Зажадала більшої платнї і одержала її. Ну, трафило ся їй погорїти знову і втратити дияменти, від тоді пішла в гору і стала збирати лаври.

— Гарно, одначе коли її слава залежить лише від пожеж готелїв, так се, на мою думку, дуже хитка слава.

— Не у неї. Ні, ніяким чинном. А се тому, що має щастє. Під щасливою мабуть зьвіздою вродила ся. Коли де небудь трафить ся пожежа готелю, вона є в нїм. Знайде ся там все; а коли не може бути сама, так там її дияменти. Отже не найдете тут нічого иньшого, крім одного щастя.

— Я не чув ще нічого подібного. Вона мусїла втратити сих диямантів неодну квартиру.

— Кварту! Вона тратила їх цілими гарцямп. Дійшло до того, що готелї набрали проти неї упередження. Не хочуть її приймати. Думають, що вибухне пожежа. Крім того, де вона перебуває, устає асекурация. Останніми часами їй почало ся було троха гірше поводити; та ся пожежа поставила її знов на ноги. Вона потерпіла минувшої ночі шкоду на 60.000 долярів.

— Хлба вона божевільна! Коли-б я мав диямантів за 60.000 долярів, я не відважив ся-б держати їх в готелю.

— Я також ні; та акторку сего не навчиш. Отєї акторки погорїли трийцять пять разів. А нехай вибухне в Сан-Францїско пожежа готелю сеї ночі, а вона, спїмнете мое слово, буде мати знов шкоду.

Скоро прийшли на місце згарища, нещасний старий граф поглянув на понуре гробовище і відвернув лице під вражінєм сего видовища. Він сказав:

— Ніде правди діти, Гевкінсе, про розпізнане нема й бесіди, ні одного з сих п'яти не пізнав би найблизший приятель. Виберіть ви, бо я не годен...

— Котрого-б тут найлучше...

— О, котрого небудь. Беріть першого-ліпшого.

Все-ж таки урядники запевнювали графа — знали його, як знав цілий Уешінгтон, — що з огляду на положене, в якім отсих п'ять тіл найдено, годі й вірити, щоб котрий з них міг бути його благородним свояком. Вони вказували йому місце, де він мав загинути, коли опис часописи був докладний. Далеко звідти показували йому місце, де міг би загинути молодий чоловік на випадок, коли-б був удусився в своїй комнаті; показували йому ще третє місце, зовсім далеко, де міг був найти смерть, коли-б старався був вихопитися одним з задних виходів.

Старий полковник втер сльозу і сказав до Гевкінса:

— Виходить з того всего, що було щось віщого в моїм неспокою. Так, справа стала на попелі. Будьте ласкаві і поступіть до склепу та возьміть ще пару кошиків.

Вони набрали з пошаною по кошику попелу з усіх отих від тепер сьвятих місць і понесли їх домі, порадити ся, яким би чном найлучше післати їх до Англії, а також щоб можна їх на знак пошани нарядити, що полковникови з огляду на високий стан небіщика видало ся доконче потрібним.

Поставили кошики на столі в комнаті, де перше була бібліотека, гостинна і робітня, а тепер саля на авдиенції, і пішли на гору до магазину поглянути, чи найшла ся-б де бритийська фана, щоб її можна ужити до прикраси при нарядженю покійника. Хвилю пізнійше війшла з улиці леді Россмор і побачивша кошики саме тоді, коли стара Джінні навинула ся їй на очі. У неї зовсім не стало терпеливості і вона сказала:

— Ну, ще чого не стало? Яким сьвітом прийшло вам до голови класти на стіл отсі кошики з попелом?

— З попелом? — І вона оглянула ся. Її руки заломили ся патетично від зачудування. — Ну, я ще ніколи чогось подібного не бачила!

— Не бачила?

— Хто, я? Нехай мене Бог скарає, як я се не перший раз заздріла, міс Поллі. Се Данило. Сей старий нездара зсунув ся з глузду.

Та се не був Данило, бо коли його прикликали, він заперечив:

— Се годі вгадати... І хто-б се міг таку чудасію вгадати, хіба кіт...

— О! — і леді Россмор проняла дрозь від стіп до голови. — Я вже знаю все. Не зближайте ся до того — се його.

— Його, пані?

— Так — нашого молодого Марса Сельлерса з Англії, що згорів.

Вона не встигла й оглянути ся, як остала ся сама з попелом. Тоді пішла за Мельберрі Сельлерсом з наміром знівечити його програму, яка-б вона не була, бо, казала до себе, коли в него що небудь на серцю, то він не припамяти, і годі передвидіти, яке дивацтво зробить, скоро лишити його самого. Відшукала його. Він знайшов корогу і ішов з нею. Почувши, що в него на думці „нарядити останки і запросити правительство і публику“, зганила се. Вона сказала:

— Ваш намір — як звичайно — сам по собі добрий, хочете віддати честь останкам, і в сім певно ніхто не найде нічого злого, бо-ж він був вашим свояком; та ви обрали до того хибну дорогу і побачите те самі, скоро станете і подумаєте. Вам годі стояти над кошиком попелу, силуючись удавати зажуреного і прибрати справді урочистий вираз, бо кождий знає, що чим більше міна урочиста, тим менше на таку похожа. Так було-б з одним кошиком; три рази так було-б із трьома. Ну, і виходить, що коли-б не виглядав урочисто один чоловік, не виглядала-б і ціла процесія — а ту було би п'ять тисяч люда. Не знаю, та се вийшло би трохи чи не сьмішно; на мою думку, було би

сьмішно. Ні, Мельберрі, їх годі наряджувати, се не вда-ло-б ся. Залиши се і подумай про що иньше.

Так він се залишив і то навіть без вагання, коли роз-думав і набрав пересвідчення, що її інстинкт був добрий. Він порішив лише сидіти при останках — сам з Гевкінсом. Навіть се видалось його жінці непевним способом віддання почеси, та вона не піднесла ніякого закиду, бо видно було, що він лише з доброго і широго серця бажав посту-пити собі по дружньому і чесно з отсими покинутими, бід-ними останками, що від него одного могли надіяти ся якої небудь гостинности на сій далекій землі, між чужими. Він розіпняв корогву над кошиками, обвив замок при дверях куснем крепу і сказав з вдовolenем:

— Тепер для него зроблено все, на що нас було стати в сих обставинах. Лише — так, тут здало-б ся ще одне — якою міркою міримо, такою будем відбирати — отсе йому належить ся.

— Що, мій любий?

— Гербові відзнаки.

Жінка знала, що фронтові дому гербів не бра-кувало; перспектива ще одної крикливої гербової при-краси дратувала її і вона жалувала, що така думка прий-шла йому до голови.

Вона сказала, надумуючи ся:

— Одначе я гадаю, що така почесть належить ся лише дуже близьким своякам, що — —

— Справедливо, правду кажете, моя пані, зовсім спра-ведливо; але близших свояків, як свояки узурпатори, нема! Тут не порадимо; ми невольники аристократичних звичаїв і мусимо їм піддати ся.

Гербові відзнаки аж занадто впадали в очи, бо кожда з них була завбільшки простирала і мала ріжнородні, яркі краски; але вони подобали ся варварським очам графа та вдоволяли його почуте гармонії і симетрії, закрива-ючи фронт дому трохи не зовсім.

Леді Россмор і її донька сиділи при вмерлім трохи не до півночи і помагали чоловікам роздумувати, що тепер чинити з останками. Россмор думав, що належить ся їх — з відпоручниками і з письмом — відослати зараз до Ан-

ілії. Одначе його жінці не припало отсе до вподоби і вона сказала:

— Хочеш всі ті кошики посилати?

— О! так, всі.

— Відразу?

— Його батькови? О! ні, ніяким чином.

— Подумай, що за зворушене. Ні — лиш по одному; пішлю йому поволи.

— А зробить се пожаданий успіх, тату?

— Так, доню. Зваж, що ти молода і еластична, а він старий. Коли-б ми післали йому все нараз, він може й не мав би сили стерпіти таке горе. Та звільна, по однім кошику, з довгими відступами, він привикне до того, заки все дістане. І на всякий випадок безпечнійше посилати йому трома кораблями, з огляду на розбите і бурі.

— Мені сей плян, отче, не припав до вподоби. Коли-б я була його батьком, то мені страшно було би діставати його такими-такими —

— Ратами, — піддав з повагою Гевкіне, гордий, що мав змогу допомгти.

— Справді, страшно бачити, як він приходить так — по кусневи. Я весь час терпіла-б муки непевности. Жити в сій тривожній, непевній гадці, що жде нас похорон, що відкладаємо його, заки все буде готове —

— О! ні, дитинко, — запевнював лорд, — того всего зовсім не буде; чоловік в його віці не переніс би такої проволочки. Будуть три похорони.

Леді Россмор поглянула зачудувано і сказала:

— Яким чином йому буде лекше се справити? На мою думку, йому від того тільки гірше буде. Його треба би поховати цілого відразу. Се-ж ясна річ.

— Я думав би так само, — сказав Гевкіне.

— Зовсім певно, що так, — додала донька.

— Ви всі помиляєтесь, — сказав граф. — Зрозумісте те самі, коли подумаєте. Він лиш в однім коши.

— Дуже гарно, — сказала леді Россмор. — Коли так, то найліпше похоронити той один кіш.

— Певно, — сказала леді Івендолен.

— Добре, добре! — сказав граф, — а чи ми знаємо, в котрім він кошику? Нам відомо те одно, що він лежить в однім з них. Отже бачите, що правда по моїм боці. Нема виходу, лиш треба трох похоронів.

— І трох гробів, трох пам'ятників і трох написів? — спитала донька.

— Ну, так, на добру справу. Я сам зробив би так.

— Годі так робити, тату. Кождий з тих написів подавав би те саме ім'я і ту саму подію і казав би, що він лежить під всіма трима пам'ятниками, — так не можна.

Граф порушився в кріслі несупокійно.

— Гм, — сказав він на те, — отсе справді закид. Се серйозний закид. Не бачу ніякого виходу.

Настала загальна мовчанка, аж Гевкінс обізвався:

— Мені здається, що коли-б всі три коші змішати разом — —

Граф вхопив його руку і стиснув її з вдячності.

— Отсе розв'язує цілий проблем, — сказав радісно. — Один корабель, один гріб, один пам'ятник, се чудова думка. Честь вам, майоре Гевкінс, се визволило мене з вельми прикрого клопоту і журби, і заощадить бідному прибитому батькови чимало болю. Так, він поїде домів в однім кошику.

— Коли? — спитала жінка.

— Завтра, зараз, очевидно.

— Може би почекати, Мельберрі?

— Почекати? На що?

— Адже-ж не схочеш розбити серце сему бездітному старцеві.

— Господь бачить, що не хочу.

— То радше зажди, аж він приїде по останки сина. Не посилаючи попелу, ти не будеш потребувати завдавати йому останнього і найбільш болючого удару, який тільки знає серце батька; ти не даси йому певности, що його син не живе. Бо він ніколи не приїде.

— Длячого ні?

— Тому, що післати — і дізнати ся правди — се видерло-б найціннішу річ, яка йому остала ся: непевність,

хитку надію, що, все-ж таки, може бути, син його не загинув, і він ще побачить його коли-небудь.

— Якже так, Поллі; адже він знає з часописей, що син згорів.

— Він не йме часописям віри; він буде збивати кож-діський доказ, що син його не живе. І буде держати ся того і в сій надії жити аж до смерти. А так, коли-б останки сина справді приїхали і їх покладено перед його бідну, з слабкою надією душу —

— О! Господи, ніколи! Поллі, ти спасла мене від злочину, і за те буду тебе вічно благословити. Тепер знаємо, що робити. Ми поховаємо попіл з пошаною і він не дізнаєть ся ніколи, що стало ся з його сином.

X.

Втягаючи свіжий воздух свободи ніздрями, молодий льорд Берклі почував себе дуже сильним на новім шляху; а все-ж таки, коли би борба вийшла спершу дуже важкою, коли-б знеохотила його, втомила занадто його непризвичаєні до боротьби моральні сили, він міг би в хвилині знесиля за-багати піддатися, Правда, годі було того сподіватися, але се могло стати ся. „І се зваживши“, сказав він до себе, „се буде обережність, яку можна пробачити, коли спалю за собою мости“. О, без сумніву. Йому треба почати оголошенем до властителя сих грошей, а гроші зложити так, щоби поки-що, під натиском обставин, годі було йому виїняти їх знову. Пішов отже в місто, подав оголошене, а потім зайшов до банку і віддав 500 долярів в депозит.

— На чие імя?

Він завагував ся і спалахнув трохи; забув яке небудь імя придумати. Подав отже перше-ліпше, що майнуло в голову:

— Говард Трасі.

Скоро пішов, писарі, здивовані, казали:

— Сей коровячий пастух почервонів був.

Перший крок був уже зроблений. Гроші були ще в його власти і він міг ними розпоряджатися, але він

постарався зараз і отсю перешкоду усунути. Пішов до другого банку і виставив на перший банк чек на суму 500 доларів. Гроші стягнуто і записано другий раз на імя Говарда Трасі. Його попросили лишити кілька примірників свого підпису; він се вчинив. Тоді відійшов, гордий і тим разом повний відваги, і сказав собі:

„Тепер ні звідки сподівати ся мені помочи, бо сі гроші годі вже відобрати, не справдивши тожсамости, а се стало ся, по закону, неможливе. Ні на що тепер мені покладати ся. Від тепер до кінця мені або працювати або згинути з голоду. На се я готовий і — не страшно мені.

Потім вислав до батька ось яку телеграму:

Вийшов цілим з готелю, що погорів. Приняв видумане імя. Здоровлю.

Вечером, вештаючи ся по одній з дальших частей міста, подибавав невеличку цегляну церков, а на ній картку з віддрукованими словами: Нарада клубу механіків. Запрошує ся всіх. Бачив, як входили туди люде, що в більшій частині належали до робітничої класи, пішов за ними і заняв своє місце. Була се мала, скромна церковця, без ніяких прикрас.

В середині стояли лякеровані лавки без подушок, а амвон властиво не було, лиш естрада. На естраді сидів проповідник, а біля него чоловік, що держав в руці рукопис і мав міну таку, як той, що має відограти головну ролю, але поки-що жде. Церков заповнила ся незабаром супокійною і порядною громадою відповідно одягнених і скромних осіб. Провідник промовив отсими словами:

— Бесідником нинішнього вечера є всім знаний бувший член нашого клубу, Мр. Паркер, співредактор „Демократа“. Темою його бесіди буде американська преса, а за текст возьме кілька вибраних параграфів з свіжої книжки Мр. Магія Арнольда. Перший параграф такий:

Гете каже в однім місци, що „дріж страху“, се-б-то „пошана“, то найлучше зі всего, що є в чоловіку.

Іньший параграф Мр. Арнольда каже:

„Хто шукає найлучшого способу знівежити і зменшити в цілім народі привичку по-

шани, сему, на мою думку, годі вибрати що небудь лучше, як американську пресу“.

Мр. Паркер встав, поклонився і його привитали горячі оплески. Тоді став читати повним, звучним голосом, проголошуючи слова виразно і зважаючи пильно на наголос і павзи. Коли скінчив, роздалися голоси признання.

Бесідник виходив з такого становища, що в кождім краю найважнішим завданням є ширене народнього почуття і гордості на народне ім'я — вщиплюване народови любови до краю і його питомих інституцій, а охорона від впливу чужих і ворожих систем. Він зазначив способи, якими сповняє отсе завдання покірний турецький або російський публіцист, один з великої „привичної пошани“ до „бастонади“, другий до Сибіру. А далі мовив:

Найголовніше завдання англійської часописи те саме, що всіх часописей на світі. Для деяких річей треба їй будити у загалу подив і на них його очі звертати, від інших же пильно відвертати. Вона мусить на приклад звертати очі загалу і будити пошану до слави Англії, її блискучої величності, що сягає своїм безперервним ланцюхом темної давнини і сяє від тисячи літ принадним світлом з її стягів; відвертати-ж мусить пильно очі від факту, що вся отся слава зросла для збогачення і піднесення деяких вибраних і упривілейованих, коштом крові і поту і нужди занедбаних мас, що її здобули та не мають змоги її досягнути ні ужити. Вона мусить звертати повний любови і тривожної пошани погляд публики на трон, як на річ святую, а відвертати пильно від факту, що ніякий трон ніколи не засновано на свободне бажане більшости народу. Вона мусить приучувати очі горожанина, щоби гляділи з пошаною і покорою на отсю цікаву вигадку брутальної політики, державну церков і цинічну суперечність між рівноправністю горожанина а дідичним шляхетством; церков проклинає горожанина, коли він не носить її ярма, а чи він його носить чи не носить, обдирає його під лагідною назвою оподаткованя*); держава загарбує всі почести, звалюючи на горожанина всю працю.

*) Тут мова про порядки державної англійської церкви.

На думку бесідника бистре око і ще бистрійший розум Мр. Арнольда повинні були зауважити, що саме ті прикмети, яких в американській пресі з жалем не добачив, — се-б-то поважанє, пошана — могли би отсю пресу зробити безхосенною для Американців — але як раз їх недостача відріжняє отсю пресу в цілім сьвіті і чинить її справді вартною для Америки, бо її щире і веселе маловаженє є на кождий випадок найціннішою її ознакою. „А її місисю — сего Мр. Арнольд не добачив — є стерегти свободи народів, а не їх нісенітниць і ганьби. Коли-б на його думку можна виставити інституції старого сьвіта на сьмілий і глумливий огонь такої преси, як американська, то монархія і злочини, що з нею ідуть в парі, щезли би з християнського сьвіта.

На останку сказав:

Ну, ціла хпба в сїм, що в нашій пресі задержало ся ще трохи тої старосьвітської прикмети, се-б-то пошанї. Справді, будьмо вдячні, що се так. В своїй обмеженій пошанї віддає вона звичайно почесть хоч сим річам, що будять почесть і в народі, і те вповні вистає; що иньші народи поважають, се для нас зовсім природно байдуже. Наша преса не шанує королів, не шанує так званих благородних, не шанує признаної державою церковної неволї, не шанує законів, що обдирають молодшого сина, аби нагородувати старшого, не шанує ніякої зради, ні ганьби, ні підлоти, нехай вони будуть собі й не знати які старі, збутвілі та усьвячені, скоро лиш вони ставлять одного го рожанина висше від другого задля ріжницї уродження; наша преса не шанує ніякого закона ні звичаю, хоч би він і який був старий, зівялий та сьвятий, коли він зачинає перед найліпшими в краю найліпші місця в краю і заперечує їм споконвічне право добивати ся його власними силами. В розуміню їете — того покірного величальника трикаратового*) провінціонального королівства і шляхти — певно, що наша преса підупала як уважати на „дріж страху“, се-б-то пошану. Можна

*) Низькопробного.

справді надіяти ся, що отся поява раз на все такою остане ся; на мою думку, критична байдужість се жерело і оборона людської свободи, а знов її контраст є творцем, поживою і найуспішнішим оборонцем всіх форм неволі людського тіла і духа.

Трасі сказав, ні — майже скрикнув до себе самого: Я радий, що прибув до сего краю. Я вчинив як слід. Зробив розумно, що винайшов край, де в людських серцях і умах живуть такі здорові прінципи і теорії. Лиш подумати, яку силу неволі загодіяла пошана не на місці! Як гарно він отсе розказав і кільки в тім правди! В пошані лежить очевидно дивна сила. Скоро поведе ся вам збудити в людині пошесть для ваших ідеалів, то вона вже ваш не-вільник. О, так, споконвіку приучувано пильно європейські народи обминати гадку про ганьбу монархії і шляхти, обминати бліжші досліди над ними, привчено їх поважати; оттим то і вийшло зовсім природно, що пошана стала в них другою натурою. Щоб її захитати, доволі зацепити в їх тупих умах противну гадку. Споконвіку всякий вираз так званого непошановання на їх устах брали їм за гріх і злочин. Кільки в тім всім підлоти і облуди, буде кождому ясно, хто лиш подумає, що йому одному прислугує повне право рішати, що гідне пошани, а що ні. Бачите, я про се ніколи перше не думав, але се правда, незбита правда. Яке право має Йете, яке Арнольд, яке перший-ліпший словар пояснити мені слово „нехтоване“? Мені байдуже, які в них ідеали. Я сповняю лише свій обовязок, коли поважаю свої ідеали, а коли мені сьмішно з їх ідеалів, се не є ніяка профанація. Мені вільно глузувати з чужих ідеалів, кільки сам схочу. Се моє право і привілей. Того ніхто не має права мені заперечити.

Трасі ждав, чи не почує дебати над сею темою, але не було ніякої.

Голова відозвав ся, для пояснення:

Для відомости зібраних тут гостей хочу сказати, що нашим звичаєм над нинішньою темою буде дискусія на найближших сходинах клубу. І се для того, щоб наші члени мали змогу приготувити ся до того, що мають сказати, письменно, бо-ж ми по більшій частині механіки та непривичаєні до бесідування. Нам треба вперед написати, що бажаємо сказати.

Тепер відчитано кілька коротких рефератів і проголошено кілька бесід без приготування в дискусії над темою, читаною на остатнім засіданню клубу; якийсь запрошений професор величав висшу шкільну науку і великі користи, що плинуть звідти для народу.

Один з рефератів прочитав чоловік майже середнього віку, що, як казав, не мав висшої шкільної освіти, придбав собі освіту в друкарні, а звідти дістався до бюро патентів, де чимало літ був писарем. Отсей говорив далі ось що:

Референт порівнював нинішню Америку з давньо Америкою і певно, що порівнянне показало могутий поступ. Однак думая, що він трохи перецінив значіння висшої шкільної науки в витвореню того успіху. Можна, без сумніву, доказати легко, що колеї причинилися до духової частини того поступу і то в чималій мірі; та кождий признасть, думая, що материяльний поступ був без порівняння більший. Я отсе переглянув спис винахідників — творців того дивного материяльного розвою — і бачу, що се не були люде вчені в колеїях. Є, очевидно, тут і виїмки — як професор Генрі оф Принсетон, винахідник телеграфу системи Морсе — та таких виїмків небогато. Можна без всякого побільшеня сказати, що могутий материяльний поступ сего віку, одинокого віку, в яким варто жити, відколи винайдено час, є витвором людей без академічної освіти. Нам здається, що бачимо, кілька отсі винахідники зробили: але нам видна лиш зверхня частина їх роботи, що впадає в очи; його більша пайка закрита і байдуже око його не догляне. Вони підняли сей нарід, переробили його і, мовлячи образно, помножили його число так, що майже годі се число висказати. Я поясню, що в мене на думці. З чого складаєся людність краю? Чи се лиш число куснів мяса і костей, що з чемности звуться мужчинами і жінками? Мав би-ж мільон унцій міді і мільон унцій золота бути рівної вартости? Приймім мірну більше правдиву: міру творчої здатности якогось чоловіка для його часу і народу — діло, на яке його стати, отже возьмемо число нинішньої людности і помножимо тим, що нині годен зробити один чоловік більше, як його дід. Коли отсю міру приложимо, покажеся, що в порівнянню з нашими часами сей

нарід три покоління тому складав ся з самих калік, паралітиків і мерців. В 1840 р. наше населенє числено на 17,000.000 душ. Зважмо для доказу, взявши округлі, але певні числа, що з тих мільонів чотири складало ся з старих, малих дітей і цнєшних нездар, а решта, 13,000.000 була розділена і занята ось як: 2,000.000 прядільників бавовни; 6,000.000 жінок, що роблять панчохи; 2,000.000 прядільниць льну; 500.000 слюсарів; 400.000 женців; 1,000.000 молотільників; 40.000 ткачів; 1.000 шевців.

Висновки, до яких я на основі отсих дат доходжу, могли-б видати ся побільшеними; та ні. Я взяв їх з документів другого засідання 45-того конгресу; вони автентичні і певні. Нині, працю сих 2,000.000 прядільників бавовни виконує 2.000 люда; працю 6,000.000 робітниць панчіх виконує 3.000 хлопців; 2,000.000 прядільниць льну 500 дівчат; 500.000 слюсарів 500 дівчат; 400.000 женців і т. н. заступає 4.000 хлопців; 1,000.000 молотільників 7.500 людей; 40.000 ткачів 1.200 людей; а роботу 1.000 шевців сповняє 6 людей. Коли додамо сі числа, виходить, що 17.000 осіб сповняє нині працю, яка пятьдесят лїт тому вимагала тринадцять мільонів людей. Ну, кілько-ж тих неуків — наших батьків і дідів — при їх незугарних методах треба би, щоби сповнити працю нинішних часів? До сего потрібно би сорок тисяч мільонів — сто разів тільки, що населенє Китаю — двайцять разів тільки, що сучасне населенє земної кулі. Ви глядите довкола себе і бачите, здаєть ся, шістьдесяти-мільоновий нарід; та справдішнє населенє Республіки, заховане в їх руках і мозках і невидне для ока, а число його виносить сорок біліонів. Отсе чудний витвір сих простих, невчених винахідників, що не мали академічної осьвіти — честь їх памяти і слава!

Яка в сїм велич — сказав Трасі, забираючись до дому. — Що се за цивілізація і які чудові її успіхи! — а вони ділом рук зовсім простих людей, не вихованих в Оксфордї аристократів, лише людей, що стоять плече в плече в сїрих рядах життя і працею своїх рук заробляють на кусник хліба. Я ще раз радий, що тут приїхав. Я нарешті надібав

край, де можна взяти ся до діла грудь при груди з своїм ближнім, вліпнати ся власними силами на верх, стати чим небудь і бути тим гордим, а не тим, чим зробив нас предок сто літ тому.

(Далі буде).

З англійського переклад Іван Петрушевич.

З ГРУЗИНСЬКИХ ПОЕЗИЙ.

I.

* * *

(Дуту-Мегрелі).

Кому страшній народа рух могутний
І хто хотів би з легкою душою
Навіять сон на його безпробудний, —
Нехай сьпіває йому пісні спокою.

А я — зірву з очей його оману,
Я розбуджу його зі сну тяжкого,
Я роздражню його болючі рани, —
Щоб він почув весь бі-ль страждання свого!...

II.

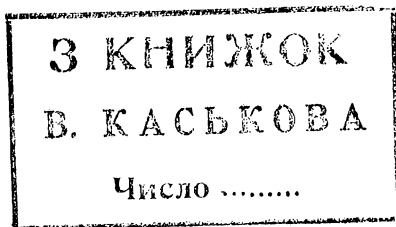
Л ю б о в.

(Кн. Ілля Чавчавадзе).

Як ясний промінь розуміння
Мою лиш душу освітив, —
Я в глибині свого сум'їня
Почув любови чистий сьпів.

Любови голос незабутний
Весь вік брешить в душі моїй;
За його покликом могутним
Пройшов я шлях свій життєвий.

Переклав О. Білоусенко.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк - Твайна.

XI.*)

Перших кілька днів Трасі не покидала гадка, що він в краю, де „праці і хліба для всіх доволі“. Він, для вигоди, добрав навіть до того мельодию і сьпівав собі її по-тиху; але з часом справа почала ставати неясною, а мельодия спершу притихла, а врешті і зовсім замовкла. Його першим старанєм було дістати посаду висшого урядника при міністерстві, де придалась би йому осьвіта з Оксфорду. Одначе на се не було ніякої надії. Знанє не здало ся тут ні на що; політичне значінє без знаня мало тут десять разів більшу вартість. В нїм відразу видко Англійця, а се вже-ж не промовляло за ним в політичнім огнищи народу, де обі партії прилюдно стояли за справу Ірляндців, а нишком її проклинали. З одягу був пастухом і се — в очі — будило для него пошану, але місця виеднати не могло. Одначе, у хвилию нерозваги, він сказав собі самому, що буде сю одєжу носити, поки не догляне його властитель або приятелі властителя і поки не поспитають його за гроші, а сумлінє не давало йому від сеї постанови відступити.

*) Див. IV, V і VI книжку.

Під кінець тижня справа почала приймати вигляд доволі поганий. Він вганяв ся за роботою по всім усюдам, виявляючи щораз то скромніші вимоги; врешті прийшло ся йому добивати ся роботи, що її міг би надіяти ся чоловік без спеціального знання, з виїмком розбивання каміння і иньших грубих механічних робіт, — але не дістав ніде ні місяця, ні навіть обіцянки.

Він обертав механічно картки свого дневника, і, отсе, очі його зупинили ся на першій записці по пожежі:

„Я сам не сумнівав ся ніколи, що в мене є хист до такого житя, і тепер не міг би сумнівати ся про се ніхто, хто-б міг побачити, де я проживаю, хто-б міг зрозуміти, що я не нарікаю ні крихти на сей кут, а чую ся в нім спокійним і вдоволеним, як перший-ліпший пес був би вдоволеним в такій дірі. Чинш — дваццять п'ять доларів на тиждень. Я сказав, що почну з самого дна, і додержав слова.“

Дрож пройняла його і він скрикнув:

— Що я собі думав! Чи-ж отсе вже дно? Весь тиждень зійшов мені на мріях, а тимчасом росли єї страшні видатки. З сим треба зараз покінчити.

Він вирівнав зараз рахунок і пішов винайти дешевше мешканє. Прийшло ся йому шукати далеко і пильно, але доказав свого. Від него зажадали пів нята долара наперед; за се мав постіль і страву на тиждень. Добродушна, тяжко запрацьована газдиня завела його вузкими, незастеленими сходами на третій поверх до його комнати. Там стояли дві постелі на дві особи, а одна на одну особу. Доки не трафить ся новий чиншівник, йому вільно було спати на одній з подвійних постель самому, і за се не жадали особної доплати.

І так могли від него тепер жадати, щоб він спав з чужим чоловіком! На саму гадку про се йому робило ся слабо. Мрс. Марш. — газдиня була дуже приязна і висказала надію, що її дім припаде йому до вподоби — він подобав ся всім, казала:

— А всі вони гарні хлопці, один в другого. Роблять, правда, трохи крику, та се їх ціла втіха. Сі двері, як бачите, ведуть до другої комнати, і вони всі раз у тій,

раз у другій комнаті; горячими ночами сплять усі на даху, коли нема як раз дощу. Вони виходять туди в міру, як робить ся горячо. Весна така ранна, що вони вже спали там дві чи три ночі. Як хочете, можете вийти і вибрати собі місце. Крейду найдете під комнном, там, звідки випала цегла. Возьміть лише крейду і — ну, адже-ж ви вже се нераз робили?

— О, ні, ще ніколи!

— Ну, очевидно, що не доводилось, що й казати! В західних степах стілько місця, що не треба відзначувати ся; се-ж річ певна. Ви відзначіть лише крейдою де небудь на блясі місце ще незачеркнене, завбільшки як простирало; отсе й буде ваше леговище. При зношеню і виношеню простирала і подушок міняєте ся з своїм товаришем; або, знаєте, умовте ся, як вам догідно, щоб один зносив, а другий виносив. Ви полюбите сих хлопців; з ними, винявши друкаря, можна все жити по дружньому. Се той, що спить на поєдинчій постелі — чудна людина. Ви, думаю, не наклонили-б його спати з другим, хоч би і дім горів. Вірте мені, я так на вітер сего не говорю, лише знаю певно. Вони з ним робили пробу; винесли одного вечера його постіль і коли він коло третьої години вернув домів — був тоді при ранішнім виданю, а тепер є при вечірнім — для него було місце лиш коло коваля; і чи повірите, що він зробив? просидів, кажу вам, аж до рана. Вони кажуть, що він трохи несповна розуму, то ні; він Англієць, — а вони страшні диваки. Ви мені сего за зле не беріть. Ви — ви Англієць?

— Так.

— Я так думала. Зміркувала се, знаєте по чім, що ви вимовляєте зле слова, в котрих приходить „а“, але з часом відучите ся сего. Він дуже добрий хлопець і пристає трохи з практикантом від фотоірафа, затикачем шпар і корабельним ковалем, що працюють в Доках; з иньшими вже ченше. На ділі, хоч се тайна і иньші про се не знають, його батько був доктором, а знаєте, кільки се в Англії значить; у нас доктор, коли ним і є, ще не дуже великий чоловік. На тім боці инакше. І так сей хлопець по-зварив ся з батьком, загнівав ся, приїхав до сего краю

та зараз спершу пізнав, що треба або працювати, або вмерти з голоду. Був, бачите, на університеті і уявляв собі, що тут усе для него відчинене — як кажете?

— Ні, я лиш так — зітхнув.

— І в тім ціла його хиба. Ну і він трохи не згинув з голоду. А був би, думаю, загинув зовсім певно, коли-б якийсь друкар чи хто там не був над ним змилосердився і не приняв його на хлопця до друкарні. Так він вивчився ремесла і тоді було все, як має бути. Раз він уже трохи не скинув пихи з серця; ще трохи і був би перепросився з батьком — та чого-ж ви раз-враз зітхаєте? Що з вами? Чи має балаканє — —

— О, зовсім ні! Прошу вас, говоріть далі, радо слухаю.

— Так, бачите, він був тут десять літ; йому тепер двайцять вісім років, але він ніяк із себе не вдоволений і не може освоїти ся з тим, що є механіком і товаришусь з механіками, будучи, як каже мені, джентельменом. З сего виходило-б зовсім ясно, що ніби то вони не є джентельменами, але я не така дурна, щоб сего kota з мінка випускати.

— Чому? Що-ж було-б у тім злого?

— Злого? Вони-б його побили, не правда-ж? А ви як? Ви, очевидно, побили-б також. В сім краю не дайте собі нікому сказати, що ви не джентельмен. Ох, Господи, що я кажу? Два рази нехай подумає той, хто відважить ся раз сказати, що пастух від коров не джентельмен.

В комнату війшла тепер дуже сьміло і звичайно, чепурна, жвава, струнка і дуже гарна дівчина, літ коло вісімнадцяти. Одягнена була дешево, але чисто і принадно, а коли чужинець схопив ся, мати кинула на його лице погляд, що питає, яке зробила дівчина вражіне, і дожидав ознак зачудованя і подиву.

— Отсе моя донька Гетті — ми кличемо її Пусс. Се новий столовник, Пусс. — Сі слова сказала не встаючи.

Молодий Англієць уклонив ся незручно, згідно зі звичаями свого народа, своїм віком і житєм в штучних та трудних обставинах; бо в зачудованю виступила його вроджена, незмінна вдача, що не знала очевидно, як пово-

дитись з покоївкою або дідичкою готелю для механіків. Його друге я, се я, що признавало рівність усіх людей, було би справило ся краще, коли-б не було захоплене і вибите з рівноваги. Дівчина не звернула на поклін ніякої уваги, лише витягнула руку і привитала чужинця приязно словами:

— Як ся маєте?

Потім підійшла до умивальні, повернула сюди й туди головою перед останками дешевого зеркала, що висіло над нею, послинила пальці язиком, поправила невеликі кучері, що були начесані на чоло, і стала порати ся коло посуду.

— Ну, мені треба йти, — сказала господиня, — незабаром уже час на вечеру. Розгостіть ся як дома, пане Трасі, як буде готово, почуєте дзвінок.

Господиня пішла спокійно, не велівши вийти з комнати ні одному, ні другому. Молодого чоловіка зачудовало трохи, як жінка, що видалась такою чесною і поважною, могла бути така нездогадлива, і сягнув по капелюх, щоб лишити дівчину саму. Але вона сказала:

— Куди йдете?

— Ну, ноки-що ніде, але скоро я тут на заваді — —

— Чому? Хто каже, що ви на заваді? Сідайте — скоро будете на заваді, я вас попрошу уступити ся.

Вона тепер стелила постелі. Він сидів і приглядав ся її зручній і пильній роботі.

— Хто вам отсе сказав? Треба мені, думаєте, цілої комнати, щоби застелити одну або дві постелі?

— Ну, тут не в тім саме діло. Ми тут далеко на горі, в пустій комнаті, самі, а що ваша мати вийшла...

Дівчина перервала йому мову щирим сьміхом і сказала:

— Нема кому мене боронити? Господь з вами, я-ж без сего обійду ся. Не бою ся. Я лякалась би, якби була сама, бо мені страшно духів, не випираю ся того. І не вірю я в духів, лиш от так страшно мені їх.

— Якже ви можете їх бояти ся і в них не вірити?

— Я сама не знаю як, — того я не можу зрозуміти. Знаю лиш, що так є. Те-ж саме і з Меджі Лі.

— Хто се такий?

— Одна з столовниць. Молода пані, що робить у фабриці.

— Працює у фабриці?

— У фабриці обуви.

— У фабриці обуви; і ви звете її молодою панею?

— Якже-ж, їй лиш двацять два роки. Як мені її звати?

— Я не думав про її вік, лиш про титул. Діло в тім, що я приїхав з Англії, щоби втіти від штучних форм — бо штучні форми йдуть в парі лиш зі штучними людьми — і надібую тут те саме. Се мені прикро. Я надіяв ся, що у вас лиш мужчини і жінки; всі собі рівні; ніяких різниць стану нема.

Дівчина стала з подушкою в зубах над відчиненою скринею і гляділа на него знід лоба трохи зачудованими очима. Вона опустила подушку і сказала:

— Якже-ж: адже тут і є всі рівні. Де ви бачите які різниці стану?

— Коли звете робітницю молодою панею, то як назвете жінку президента?

— Назву її старою.

— О, ви бачите лиш різницю віку?

— Тут годі найти яку иньшу, о скільки я бачу.

— Так кожда жінка у вас пані?

— Певно, що так; кожда гідна поважання.

— Так, се кидає краще світло на справу. Певно, що коли сей титул дасть ся кождому, то тут нема ніякого лиха. Титул виходить на образу і кривду лиш тоді, коли його признаєть ся лиш деяким вибраним. Але, місс...

— Гетті.

— Місс Гетті, будьте щирі; признайте, що його не кождий дає і не кому будь. Богатий Американець не скаже своїй кухарці: пані, не правда-ж?

— Так, се правда. І що-ж з того?

Він здивував ся і збентежив ся трохи, що його так хитро обдуманий аргумент не викликав ніякого значного успіху.

— Що з того? — сказав він. — От що: рівности і тут дасть Біг, і в Американців не краще з того боку, як в Англійців. В дійсности нема тут ніякої різниці.

— Що вам прийшло до голови? Ви-ж самі сказали, що в титуті є лиш се, що в него вкладаєть ся. Приймім,

що сей титул звучить замість: пані — чистий. Ви мене розумієте?

— Відай розумію. Замість казати про жінку нані, ви вставляєте „чистий“ і кажете: „чиста особа“.

— А вже-ж. В Англії панство не каже про робітників пан і пані?

— Ні!

— А робітники не кажуть собі між собою пан і нані?

— Певно, що ні!

— Коли-б ви отже ужили иньшого слова, не було-б тут ніякої різниці. Гордовиті називали-б чистими лиш себе самих, а иньші пристали-б з покорою на сей спосіб говореня і не називали-б себе чистими. Сего у нас нема. Кожний признає себе панею або паном і думає, що ним є; йому байдуже, чи иньший думає про него инакше, доки того не скаже голосно. І на вашу думку, тут нема різниці? Адже-ж Англіїці хилять ся і подають ся, а ми ні. Чи-ж тут нема різниці?

— Тут є різниця, про яку я не подумав, се признаю. Одначе, коли хто сам себе зове панею, то ще не...

— На вашім місци я не говорив би більше.

Говард Трасі повернув голову, щоби побачити, хто се такий втрутив отсю замітку. Був се низький чоловік, літ до сорока, з сірим волосєм, без бороди, з лицем покритим веснянками, але живим і інтелігентним, одягнений в дешево, що правда, чисте, хоч заношене убранє. Він увійшов з передної комнати через сіни, де лишив свій капелюх, а в руці держав щербату і полупану посуду до митя. Дівчина підійшла і взяла посуду.

— Я вам принесу. Ідіть лиш д. Берров і скажіть се йому на розум. Се новий столовник д. Трасі, — а ми саме скінчили там, де розмова почала ставати для мене трохи надто вченою.

— Дуже вдячний, коли ласка, Гетті. Я сам ішов позичати від хлопців.

Він сів вигідно на старій скрині і сказав:

— Я слухав вас і се мене зацікавило. І, як сказав, не говорив би дальше на вашім місци. Невже-ж ви не бачите, до чого ви дійшли? Не всяка ще пані, що сама себе

зве панею. Отсе ви хотїли сказати. Але кажучи се ви, як бачите, надибали ще одну ріжницю, про яку вам не снило ся, се-б-то: хто має право так себе звати? По тім боці*) дваццять тисяч людей на мільон іменує себе панамн і панями, а девять сот вісімдесять тисяч приймає сю ухвалу і ковтає ганьбу, яка на них спадає. Адже-ж, коли-б вони на се не пристали, се не було-б привілеєм, а мертвою буквою. По сім боці приступає дваццять тисяч сих, що хотїли-б відрізнити ся, до урн і вибирає себе панами і панями. Та не кінець на тім. Девятьсот вісімдесять тисяч приходить, вибирає себе також панами і панями і таким чином стає ними цілий нарід. А скоро цілий мільон признає себе панами і панями, так і привілей тим самим упадає. Звідти виходить повна рівність і вона дійсно існує. Тимчасом по тім боці, по ухвалі безконечно слабих і за згодою безконечно сильних панує така сама повна нерівність — така дійсна і абсолютна, як наша рівність.

З початку сеї бесіди Трасі сховав ся був просто в свою англійську шкаралупу, хоч тепер від кількох неділь відбував гіркі вправи в поводженю з простою голотою і розмові грубими словами. Але не гаючись, покинув її знову і незабаром, заки бесіда скінчила ся, його шкаралупа відчинила ся ще раз і він силував ся освоїти ся з добродушним звичаєм простих людей, мішати ся по дружньому свобідно і без занрошеня в розмову других. Сим разом не дуже се була трудна справа, тому, що усьміх, голос і поводженє сего чоловіка були милі і привітні. Трасі був би зараз полюбив його, коли-б не факт, якого він ще сам не зауважив — факт, що люде не були ще для него рівними на ділі, лише в теорії; його розум се бачив, хоч він, сам собою, ще того не відчував. Се було те саме, що з вірою Гетті в духи, лиш на відворот. В теорії Перров був йому рівним, але його очевидно вражало, що той давав се по собі пізнати.

— Хочу вірити, — сказав він тепер, — що те, що ви сказали про Американців, правда, бо у мене кілька

*) „По тім боці“ (Атлантицького океана), се-б-то в Англії, вислов уживаний в Америці і в Англії.

разів будили ся сумніви. Мені бачилось, що рівність не може панувати там, де ще уживають ся кастові назви. Але ці назви певно не мають в собі нічого образливого; вони зовсім нейтральні без значіння і нешкідливі, скоро стають безперечною власністю кожного з осібна в народі. Приходжу до пересвідчення, що каста оснований ся тільки за загальною згодою тих, що стоять поза її кружком. Мені бачилось, що вона повстає і розвиваєть ся сама. Аж тут виходить, що вона сама лише повстає, а дальший її розвій піддержує лиш погорджена нею маса, що могла-б її кожного часу розв'язати, прийнявши ті-ж самі назви.

— Те-ж саме і я думала. Ніяка сила не здержить трийцяти мільйонів Англійців, щоб вони не іменували себе завтра князями і княгинями і щоб себе так не кликали. І до шести місяців всі дотеперішні князі і княгині покинуть свій звичай. Варто би се спробувати. Навіть саме королівство не остояло-б ся перед таким поступком. Жменю тих, що протестували-б, заглушив би сьміх трийцяти мільйонів. Се-ж Геркулян в норівнаню до Везувія. Минуло-б других вісімнайцять віків, заки-б отсеї Геркулян по таким катаклізмі віднайдено. Що значить у нас на полудни полковник? Нічогоїєнько! А се тому, що там самі полковники. Ні, Трасі (Трасі здригнув ся), в Англії не назве вас джентельменом ніхто, скоро ви самі так себе не назвете. І скажу вам, що самі обставини, се-б-то широкі і загальне признанє, яке каста яко-така находить у людей, ставляє часом чоловіка в зовсім фальшиві положення. Людина поступає, бачите, несвідомо, тому, що так її виховано і вона над тим ніколи ні думає, ні застановляєть ся. Чи здужаєте уявити собі, щоб Маттергорнови*) приносило честь се, що якийсь маленький англійський горбок зверне на него увагу? Га?

— Звісно, ні!

— Ну, так нехай же хто небудь, у кого всі глузди дома, поспробує уявити собі, що Дарвінови се честь, коли на него зверне увагу князівна. Се так чудно, що — ну,

*) Маттергорн (Mont-Cervin), гора в Швейцарії 13.901 стіп висока.

просто годі собі й подумати. Все-ж таки подобалось би се Мемнонови,*) що статуя звернула на него увагу; се він сам каже. Така система може довести самого Бога до того, що він готов виречи ся свого божества і його зневолити; така система, на мою думку, не здала ся ні на що і її треба би викоринити.

Згадка про Дарвіна викликала літературну диспути і ся тема так одушевила і заняла Баррова, що він для більшої свободи і вигоди скинув сурдут і говорив далі, поки з гуком, шумом і галасом не увійшли мешканці комнати і почали товпити ся, бороти ся, мити і забавляти ся всілякими иньшими способами. Він зачекав ще хвилю, попросив Трасі, щоб зводив розгостити ся в його комнаті, користати з його бібліотеки і завдав йому пару особистих питань:

— Яке ваше ремесло?

— Та, ну, кажуть, що я пастух від коров, хоч я не пастух. Я не маю ніякого ремесла.

— А чим заробляєте на житє?

— О, чим небудь, се-б-то я готовий працювати при чім небудь, коли-б міг найти роботу, хоч поки-що мені не повело ся найти ніякої роботи.

— Може я вам в дечім поможу; спробую з охотою.

— Дуже вам подякую. Мені вже наскучило шукати.

— Га, певна річ; з чоловіком доволі погано на сьвітї, коли в него нема певного ремесла в руках. На мою думку вам не стає не так книжної осьвітї, як більше практичного знання. Не знаю, що саме думав собі ваш батько. Вам треба було вивчити ся якогось ремесла, найти собі доконче якесь ремесло. Та нехай там. Я чую, що вам трафить ся якась робота. Лиш не бануйте за домом. Се не здало ся ні на що. Побалакаємо про се і оглянемо ся за чимсь. Якось то буде. Заждіть мене, зйїду з вами на вечеру.

Тимчасом у Трасі збудило ся для Баррова дуже приязне почутє і він готовий був назвати його другом, коли-б не приходило ся йому так нагло переводити в діло свої теорії. Він, на кождий спосіб, був вдоволений з його

*) Мемнон, син Еоса, князь Етіопів, мав збудовати великі обеліски і піраміди в Єгипті.

товариства і йому зробилося на серці легше, ніж спершу. Він був також цікавий пізнати роботу, що дала Варрову нагоду пізнати так багато книжок і лишила йому тільки часу до читання.

XII.

Небавом у глибині дому дзвоник почав скликати на вечеру, і його голос набирив сили в міру, як піднімався в горішні комнати. Він ставав тим голоснішим, чим більше підходив у гору, а коли до него прилучилася біганина цілої валки столовників по незастелених сходах, то просто заглушувало чоловіка. Шляхта не мала звичаю так іти до стола, а вихованс Трасі не привчило його віддавати ся такій галасливій дикій утіє і одушевленню. Він мусів признати ся, що в тім надзвичайнім виразі ззірчої втіхи було щось, до чого йому треба було вперед привикнути, заки міг з тим згодити ся. Без сумніву, йому-б не сподобало ся се ніколи, і він бажав собі, щоб сей перехід був лагідніший, більше повільний, а не такий яркий і наглий. Берров і Трасі сходили за юрбою крізь щораз острійшу задуху від старої капусти і інших подібних запахів; запахів, що трапляють ся лише в дешевих, приватних готелях, і які раз понюхавши, коли небудь годі забути; запахів, що розпізнаємо відразу по довгих літах, хоч ніколи ми їм не раді. Трасі єї запахи душили, мерзли, він ледви дихав. Одначе запанував над собою і не сказав нічого. Зійшовши на долину, вони увійшли до просторої їдальні, де при довгій столі сиділо трийцять п'ять до сорока людей. Вони посідали на своїх місцях. Вечера вже була розпочала ся і від одного кінця стола до другого ішла дуже жива розмова. Обрус був з грубого матеріалу і мав на собі густі плями від кави і товщу. Ножі і вилки були желізні з кістяними держаками, ложки виглядали на сталеві, бляшані або з якогось подібного матеріалу. Чарки на каву і чай були найпростішого, найтяжшого і найтривалішого виробу. Вся столова застava була дуже проста і дешева. Коло тарілки кожного з столовників лежала спора і груба пайка хліба і можна було помітити, що кож-

дий жалував її, немов би не мав надії дістати другої. Здовж стола стояла носуда з маслом; в кого були довгі руки, міг її досягати, осібних тарілок з маслом для кожного не було. Масло може і було доволі добре, стояло собі тихо і гречно, одначе пахло трохи більше як треба, хоч ніхто не звертав на се уваги, анї не був з того вдоволенім. Головною стравою на вечеру була горяча мішанина бульби і мяса, що зостало ся з кількох попередніх обідів. Сеї страви дістала ся кожному спора пайка. На столі було кілька великих подумисків крайної шинки і трохи ниньої, менше важної їди, як консерви, сирий сир і таке иньше. Було також доволі кави і гербати некогольного рода, з брунатним цукром і кондензованим молоком, але нікому не було полишене до волі і вподоби брати собі отсе самому; молоко і цукор виділювано кожному по ложці. При вечері usługували дві муринки, що вештали ся між столом і креденсом дуже жваво, голосно і енергічно. При роботі помагала їм дещо молода дівчина Пусс. Вона приносила і відносила столовникам каву і гербату, але щоб сказати правду, проходила ся радше для забави, як для пожитку. З деяким жартувала. Хлопців зачіпала замітками, що їй самій, і, судячи по признаню і оплесках, якими її нагороджувано, видавались очевидно і другим дотепними. Більша часть хлопців любила її очевидно, решта тужила ниньком за нею. Куди звернула ся, туди приносила щастє, що малювало ся на лиці вибраного; рівночасно задавала смутку, що падав ніби тїнь на лиця иньших і покривав їх хмарою. Ні одному з тих своїх другів не казала „пан“, лиш кликала їх „Біллі“, „Том“, „Джон“, а вони кликали її „Пусс“ або „Гетті“.

Д. Марш сидів при столі на чільнім місци, його жінка на остатнім. Він мав до шістьдесяти літ і був з роду Американцем. Але коли-б був прийшов на свїт лиш місяць швидше, був би Іспанцем. Він і так врешті виглядав на Іспанця. Його лице було дуже темне, волосє сильно чорне, а очи не лиш надзвичайно темні, але і проникливі і було zarazом в них дещо, що вказувало, що вони вмють при нагоді блиснути і пристрастним блиском. Він був згорблений, лице було в него поздовжне і загалом він не робив милого

вразіння. Був, бачило ся, вдачі не дуже товариської, і о скільки можна було судити з вигляду, зовсім противної як його жінка, в котрої видно було материнську прихильність, лагідність і доброту. Найліпшим доказом на се було, що всі молоді люде і жінки кликали її тіткою Ракхель. Цікаві очі Трасі спочили тепер в своїй мандрівці на однім зі столовників, що його при обділюваню страви були поминули. Він був блідий і виглядав так, неначе-б лиш недавно встав з постелі і мав як найскорше лягти в неї знову. На його лиці знати було смуток. Хвилі сьміху і розмови розбивали ся об него безслідно, неначе-б він був водною скалою, а слова і сьміх правдивою водою. Він звиснув голову і виглядав засоромлений. Різні жінки позирали на него нишком, від часу до часу на пів трівожними, повними співчуття очима; молоді хлопці очевидно жалували молодого чоловіка, хоч співчутє виявляло ся не вчинками, а виразом і не давало ніякої надії. Але більша часть зібраних була до молодика і його смутку зовсім байдужа. Марш сидів, понуривши голову, та під тінністими бровами можна було бачити зловбий блиск його очей. Він придивлявся до того молодика з очевидним вдоволенням. Він поминув його не з неуваги і всі при столі очевидно знали в чім діло. Пані Марш дивила ся на се дуже нерадо. Вона виглядала так, якби проти свого пересвідчення надіяла ся, що стане ся щось неможливе. Та отсе неможливе не надходило і вона врешті зважила ся промовити та пригадати мужеві, що Нет Бреді не подано ірійського біґосу.

Марш підняв голову і сказав з іронічною чемністю: — Ей, не подали, справді не подали? Що за шкода! Я не розумію, як я його пересліпив. Ач, він мені мусить вибачити. Ви, Д—ес—Бакстер—Баркер, мусите мені вибачити. Я — гм — думав про що иньше, забув вже про що. Прикро мені лиш, що се трафляє ся тепер при кожній їді. Але ви, д. Баркер, будьте ласкаві не зважати на дрібний недогляд з моєї сторони. Се може мені часом лучити ся, а особливо тоді, коли хто — гм — коли хто, кажу, залягає від трох тижнів з чиншом. Ви знаєте, в чім діло, розумієте мене? Отсе вам ваш ірійський біґос

і — гм — я несказано радий з того, що можу вам його подати, хоч надію ся, що приймете сю ласку з такою втіхою, з якою вам її подаю.

Кров вдарила на бліді щоки Бреді, розлила ся аж по самі уха і виски, але він не сказав нічого і почав споживати свою страву серед прикрої загальної мовчанки і в почуттю, що очі всіх спочили на нїм. Барров шепнув до Трасі:

— Старий лини сего ждав; він нї за що в свїті не пропустив би такої нагоди.

— То звірство, — сказав Трасі. Потім подумав собі ось що, з наміром вписати се пізнїйше в дневник:

„Справді тут кождий дїм то республіка, де всі люде собі рівні, коли вони рівні де небудь на землі; нема отже сумніву, що я врешті подибав місце, якого вибрав ся шукати, і жию від тепер між мужами як муж, під такими самісїнькими як вони умовами, о скільки се можливо між людьми. Є тут при столі люде, що їх з сеї або тої причини поважають, і є тут бідняка, що його нехтують, поводять ся з ним байдуже і понижають його, хоч він провинив ся хіба тим звичайним злочином, що бідний. Рівність повинна була тих людей убагороднити. Я справді ждав сего від неї.“

По вечері Барров порадив вийти на прохід і вони пішли. Він мав в тім свою ціль. Хотів, щоб Трасі позбув ся того пастушого капелюха. Не мав надії, щоб особа так убрана могла найти роботу при якім небудь ремеслі. Барров сказав тепер:

— Ви, як бачу, не є пастухом від коров?

— О, нї!

— Ну, так, коли се не надто сьміле питанє, скажіть мені, де ви роздобули такий капелюх? Звідки він у вас взяв ся?

Трасі не знав добре, що на се відповісти, але врешті сказав:

— Ну, щоб багато не розказувати, мене приневодила непогода заміняти ся з одним чужинцем за отсей одяг, і я був би дуже радий, коли-б його знайшов, щоб відміняти назад.

— Так чому-ж його не знайдете? Де-ж він обертається?

— Не знаю! Мені здавалось, що найшвидше найду його, коли буду носити сей одяг далше, бо він доволі помітний щоб його пізнав, стрітивши мене на улиці.

— Зовсім добре, — сказав Барров, — решта одягу зовсім на се вистає, а коли він і не надто помітний, так все-ж не такий, як носять інші. Капелюх сховайте. Скоро свого чужинця стрінете, він нізнає решту свого одягу. Треба вам знати, що в такому центрі цивілізації сей капелюх чимало нерешкаджає. На мою думку і ангелови не повело-б ся в такий авреолі найти в Уешінгтоні роботу.

Трасі згодив ся замінити капелюх на який скромніший, вони всіли до запханого трамваю і станули разом з іншими на задній платформі. Коли тепер трамвай рушив жваво по шинах, двоє людей, що переходили дорогою, заздріли Баррова і Трасі з заду і скрикнули нараз: „Ось він!“ Був се Сельєрс і Гевкінс. Вони оба так остовпіли з утіхи, що заки здужали спам'ятати ся і задержати віз, він від'їхав за далеко і вони рішили ся заждати другого воза. Ждали хвилику; тоді прийшло Уешінгтонови на думку, що воза возом догнати годі і хотів наняти радше дорожку. Але полковник сказав:

— Подумай лиш, а побачиш, що все те непотрібне. Від коли я його зматеріялізував, можу правити його рухами. Я хочу мати його дома, заки самі туди зайдемо.

І сильно подражнені пустили ся до дому.

Оба други, змінивши капелюх, вертали звільна назад до гостинниці. Молодий чоловік розцікавив Баррова до крайности.

— Ви не були ніколи в Скалистих Горах? — питав ся він.

— Ні.

— Не були ніколи на стенах?

— Ні.

— Від як давно пробуваєте в сьім краю?

— Від кількох днів.

— Ви перед тим не були в Америці ніколи?

— Ні.

Тоді Барров подумав собі: які дивні форми приймають мрії фантастів? Ось молодець, що начитався в Англії про каубойсів*) і пригоди на стенах. Приїздить тут і купує собі одяг каубойса. Не маючи найменшого досвіду, думає собі, що видасться перед людьми за каубойса. Тепер, скоро його на тій невинній забавці зловили, соромить ся того і готовий свій намір покинути. За пояснене подає отсю заміну. Та се доволі прозора вигадка, зовсім прозора. Ну, та він молодий, ніде ніколи не бував, знає мало світа, без сумніву сантіментальної вдачі. Може йому се й видавалось природним, все-ж таки се був чудний вибір, дуже цікава вигадка.

Хвилю оба були заняті своїми думками; потім Трасі зітхнув і сказав:

— Мені не дає спокою справа отсего хлопця, д. Барров.

— У вас на думці Нет Бреді?

— Так, Бреді, чи Бакстер, чи як там. Господар прозивав його кількома ріжними іменами.

— О, справді; відколи Бреді став залягати з чиншом, він не жалує йому прізвиськ. Се просто один з його способів глузovania, бо йому здається, що він у глузovanю великий.

— І чого-ж саме Бреді недостає? Хто сей Бреді, чим він є?

— Бреді є бляхар, молодий челядник бляхарський і доки не заслаб та не втратив роботи, йому поводило ся незгірше. Доки мав роботу, був дуже популярний, всі дома Бреді любили. Особливо старий просто гинув за ним, та відомо вам, що скоро чоловік утратить роботу і способи удержати себе при життю та поступати наперед, люде глядять на него і думають про него зовсім инакше.

— Ей же! Справді так?

Барров поглянув на Трасі зачудованими очима.

— Адже-ж розуміє ся, що так. Хиба-ж ви сего не знаєте? Не знаєте, що на ранену зввіріну нападають все її товариші і други вбивають її?

*) Cowboy — пастух від коров на американській території.

Трасі перейняло студене і невідрадне почуте, коли подумав собі, що в республіці зьвірив чи людей, де всі свободні і рівні собі, недоля є злочином, а щасливі заклобовують нещасних на смерть. Потім сказав голосно:

— Коли тут у готелю хоче хто мати приятелів і замість студеної байдужности зустрічати прихильність, треба щоб йому поводило ся добре.

— Еге, — сказав Барров. — Так воно справді. Така вже вдача у людей. Вони до Бреді байдужні, відколи з ним круто, і не люблять його так, як давнійше. Та не Бреді в тім вина, — він такий самий, як давнійше, така сама в него вдача і такі самі змагання, лиш вони — ну, Бреді у них терном в сумління, як бачите. Вони знають, що йому належало-б допомогти, але за скупі на се; їм соромно і вони повинні би задля того зненавидіти себе самих; тимчасом вони ненавидять Бреді, бо він завдає їм сорому. Така, кажу, людська вдача. Отя гостинниця, то наче малий сьвіт; сама-ж історія стара, бо люде все однакові. В щастю нас люблять; в тім випадку здобути собі прихильність доволі легко, та нехай справа обернеть ся, вони так само легко звертають ся проти нас.

Благородні теорії і високі ідеї Трасі затьмили ся і захитали ся. Він питав ся, чи випадком не помилив ся він, що пустив свою власну долю на іграшку вітрам і взяв на свої плечі чужий хрест недолі.

Але він не хотів слухати сих гадок. Він викинув їх з голови і рішив ся йти жваво вперед, дорогою, яку собі визначив.

Виписки з його дневника:

„Живу вже від кількох днів в сім особливім улию. Не знаю сам добре, що про тих людей думати. Годі відмовити їм заслуг і чесноти, але у них є иньші прикмети і манери, які ледви можна стерпіти. Мені вони не можуть припасти до вподоби. Я запримітив зміну від хвилі, коли появил ся в моднім капелюсі. Пошана, яку віддавали мені перед тим, счезла нараз, вони стали приязні — більше навіть — стали фаміліярні, а я до фаміліярности не привик і бачу, що мені з нею не добре. Мені бачить ся просто,

що їх фаміліярність граничить часом з підлістю. До того можна без сумніву привикнути, все-ж таки се річ поки-що неприємна. Здійснило ся моє задушевне бажанє, я муж поміж мужами, в рівних обставинах з Томою, Діком і Гаррі,*) хоч все-ж таки се не те саме, що я собі уявляв. Мені бракує дому. Мушу просто признати ся, що мені тужно за домом. Притім, хоч не радо, мушу ще до одної річи признати ся: найбільше і найприкрійше відчуваю недостачу пошани, якої зазнавав я ціле житє в Англії і яка стала ся для мене просто потребою. Обходжу ся доволі добре без вибагів, багатства і товариства, до якого привик, але пошани бракує мені і годї погодити ся з сею недостачею. Тут є і пошана і чолобитність, лише не мені їх віддають. Вона спливає на двох людей. Один з них величавий чоловік в середних літах, що був давнійше робітником оловяних відливів. Кожний рад, коли він на него зверне увагу. Повно в него самохвальства, афектації, самоуподобаня і граматичних блудів; при столі подобає на ворожбита: скоро отворить уста, ні один пес в псарни не важить ся гавкнути. Другий чоловік то полісмен при Канітомо. Він репрезентує нравительство. Поважанє, яке віддають двом людям, не дуже то ріжнить ся від того поважання, якого зазнають графи в Англії, лише спосіб трохи иньший. Нема стілько сервілізму, хоч чолобитности тут чимало. Так, і знати тут духа підданих. Виходить, що в ренублиці, де всі рівні і свободні, новодженє і становище мабуть дає раніу.“

(Далі буде).

З англійського переклав *Іван Петрушевич*.

*) Тома, Дік, Гаррі — перший-ліпший.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк-Твайна.

XIII.*)

Дні минали за днями і ставали щораз більше непри-
вітні. Всі заходи Баррова найти роботу для Трасі не зда-
ли ся ні-на-що. Всюди питали його передовсім:

— До якого союзу належите?

Трасі був приневолений відповідати, що він не нале-
жить до ніякого союзу.

— Га, коли так, то нам годі вас прийняти. Мене люде
покинули-б, коли-б я прийняв якого заволоку або „щура“...
Або відповідали як небудь инакше.

Врешті прийшла Трасі до голови щаслива гадка. Коли
так, сказав він собі, то мені не остаєть ся нічого иньшого,
як хіба приступити до якого ремісничого союзу.

— А вже-ж — сказав Барров на се — се треба вам
зробити, коли-б тільки вам удало ся.

— Удало ся? Чи се так трудно?

— Ну, так, — відповів Барров, — се часами не
легко, а то і дуже трудно. Але спробувати можете; на вся-
кий випадок найлучше спробувати.

*) Див. IV, V, VI і VII книжку.

Отже Трасі пробував, але йому не вдало ся. Його відправили як стій і дали раду, щоб вертав назад туди, звідки прийшов, і щоб не приходив сюди видирати чесним людям кусник хліба з рота. Трасі починав бачити ясно, що положенє його дуже трудне і на сю гадку проймала його студена дрож поза плечі. Отже тут, сказав він собі, є аристократія становиска і аристократія доброго поведження, а мабуть є також аристократія тих, що в середині, в контрастї до тих знадвору, а я належу до тих знадвору. Що дня зростають тут ранги. Він почував себе тепер таким прибитим і нужденним, що не міг глядіти з філософічним спокоєм, як його молоді товариші борикали ся вчором на горі. Спершу його тішило, коли вони віддихали і уживали розривки, добре заслуженої по цілоденній праці, але тепер се вражало його чутє і гідність. Йому надоїло се видовище. Коли вони були в добрім гуморі, то кричали, бороли ся, сьпівали піснї, борикали ся як молода худоба і кінчили звичайно на битві подушками, при чім кидали подушки один другому в голову і по всіх кутах. Дїстало ся і йому при тїм часах; все запрошували його до участі. Кликали його „Джонні Буль“ і припрошували вельми фаміліярно до забави. Він терпів се все спершу добродушно, але врештї своїм поведєнєм дав їм пізнати, що в тїм не знаходить ніякого уподобаня і побачив незабаром, що в відносинах сих людей до него зайшла зміна. Вони, кажучи їх мовою, стали з ним „квасні“. Він не тішив ся ніколи тим, що називаємо популярністю. Се слово зовсїм тут не до речі. Він лиш подобав ся, але тепер нехїть проти него зростала. Не помагало і те, що йому не щастило, що годї було одержати роботу, що не належав до союзу, і до ніякого не хотїли його приймати. Він запримітив чимало того дрібного глуму, що його годї назвати і показати пальцем. Все-ж таки видко було, що від явної образи хоронять його лиш одні здорові руки. Сї молоді люде бачили, як він, умивши ся, тімнастикував ся, а по його рухах і будові тіла міркували, що він силач і уміє боксувати ся. Йому стало доволї соромно, скоро замітив, що лиш його пястуки будять ще поважанє. Коли одного вечера війшов до своєї комнати, застав там яких дванай-

цять молодих людей, що вели незвичайно живу розмову, переривану від часу до часу грімким реготом. Розмова урвала ся відразу і настала глуха мертва образлива мовчанка. Він сказав: „Добрий-вечір панам!“ і сів.

Ніхто не відповів. Він спалахнув по самі виски та силкував ся запанувати над собою і мовчати. Сидів серед сеї прикрої тишини якийсь час, потім встав і вийшов.

В хвилі, коли вийшов, почув незвичайний вибух голосного сьміху. Він зрозумів, що вони хотіли просто його зневажити. Вийшов на плоский дах в надії, що зможе тут очуняти зі зворушення і успокоїти ся. Застав тут лиш самого бляхаря, що сидів в задумі, і почав з ним розмову. В неприхильности, загальнім неповодженю і нужді вони тепер доволі добре дібрали ся і на тім спільнім ґрунті привитали ся не без утіхи, так що в обох вступила відрада. Але Трасі стерегли і до кількох хвиль напасники вийшли один по другім на дах і почали там на позір безцільно плентатись. Незабаром посипались замітки, що відносили ся очевидно до Трасі, а по часті і до бляхаря. Проводирем серед тої малої юрби був коротко стрижений забіяка і пописовий боксер іменем Ельлен, що верховодив на горішнім поверсі і нераз показував охоту побороти ся з Трасі. Тепер роздавало ся від часу до часу м'явканє кота, крики і свисти, а врешті дав ся чути ряд повязаних з собою заміток:

— Кілько треба, щоби була пара?

— Ну, звичайно йде два на пару, але деяким парам недостає дещо, щоби були цілими.

Загальний сьміх.

— Що то ви отсе казали про Англіїців?

— О, нічого, вони зовсім на своїм місци, лиш —
я — —

— Ви щось про них сказали.

— Я лиш казав, що вони ковтають добре.

— Ковтають лучше, як другі?

— Еге, Англіїєць проковтне дещо лучше, як иньші.

— А що-ж вони ковтають найлучше?

— Зневаги!

Знов загальний сьміх.

— Мабуть доволі трудно визвати їх до борби на кулаки, неправда-ж?

— Ні, їх не трудно визвати!

— Невже-ж справді?

— Ні, не трудно.

Ще раз сьміх.

— Отсей то якийсь боягуз, се певна річ.

— На його місци і годі, щоб инакше було.

— Чому-ж се?

— Не знаєте тайни його походження?

— Ні, невсе-ж є у него в тім яка непевність?

— А є.

— І що-ж саме такого?

— Його батьком був восковий манекін.

Ельєн надійшов туди, де вони сиділи в двійку, став перед ними і запитав бляхаря:

— Ну, як у вас стоїть діло з друзями?

— Доволі добре.

— Придбали їх досить?

— Саме тільки, кілька потребую.

— Приятель, часами, знаєте, вартний, яко оборонець.

Що на вашу думку сталось би, коли-б я вам здер з голови шапку і кинув її в лице?

— Звольте мр. Ельєн лишити мене в спокою. Я до вас не маю ніякого діла.

— Ви мені відповідajte! Що, гадаєте, наступило би?

— Ну, мені невідомо.

Тепер забрав голос Трасі і сказав з розмислом:

— Лишіть молодого чоловіка в спокою. Я можу вам сказати, що сталось би.

— Ей же? Справді ви можете сказати? Хлопці, Джонні-Буль готов нам сказати, що сталось би, коли-б я здер отсій колоді шапку з голови і кинув в лице. От і побачите!

Він схопив шапку і кинув її молодому чоловікови в лице, але заки мав час спитати, що наступить, се вже стало ся і він лежав як довгий на цинковій блясі даху.

Счинила ся як стій колотнеча і роздали ся крики: „Коло, коло, зробити коло! Джонні сверблять кости; най покаже, що знає!“

Зараз зазначено крейдою на блясі колесо, а Трасі почув в собі таку охоту почати бійку, неначе-б його суперник був не механік, а князь. В глибині душі се вида-лось йому трохи чудним, бо хоч від якогось часу всі його теорії розвивали ся в тім дусі, він не надіяв ся, що най-де в собі тільки справдішньої завзятости, щоб міряти ся на силу з таким простаком, як сей забіяка. В одній хвилі всі сусідні вікна і дахи заповнили ся цікавими. Інші станули довкола і бійка почала ся. Але Ельленови не було що і міряти ся з молодим Англійцем. В него не було ні тих м'яснів, ні такого знання. Раз-по-раз як довгий про-стягав ся він на блясі, ледви успів підняти ся, вже лежав знову, а ціле сусідство, яке було довкола, плескало з утіхи. Врешті Ельленови треба було помагати при вставаню. Тоді Трасі не хотів уже його більше карати і бійка скінчила ся.

Ельлена посинілого і закровавленого, прибитого до крайности, відвело кількох товаришів, а Трасі окружили зараз молоді люде, складаючи йому іратуляції і дякуючи, що він віддав цілому домови прислугу, бо від тепер Ель-лен не буде з таким легким серцем обсипувати других дотинками, образами і зневагами.

Трасі виріс тепер на героя і то дуже популярного. Ніхто ще може перед тим не дожив на горішнім поверсі такої популярности. Але як прикро було зносити байдужість сих людей, так ще більше надоїли йому їх щедрі обяви признання, похвали і почеси, які йому віддавали як геро-єви. Він почував себе пониженим, але не хотів запускати ся в надто строгі досліди, для чого. Йому вдало ся заспо-коїти себе думкою, що вважає себе пониженим задля при-людного видовища, на яке себе виставив, борючи ся на даху, на втіху цілого сусідства. Одначе таке толкованє не зовсім вдовольало його. Раз навіть загнав ся трохи за далеко і написав у своїм дневнику, що його історія була гірша, як марнотратного сина. „Марнотратний син — писав він — лиш годував свині, але не боров ся з ними“. Одначе вичеркнув се і написав: „Всі люде собі рівні“.

Моїх пересвідчень не відречу ся. Отсі люде нічим не гірші від мене."

Трасі став популярним і на долинї. Кождий був йому за те вдячний, що вкоротив Ельєнови чуба і вчинив його погрози нешкідливими.

Молоді дівчата, котрих там було більше як пів тузіна, стали для Трасі дуже ласкаві, а особливо улюблениця цілої гостинниці, донька господині Гетті.

— Які ви милі! — сказала вона до него солодко. — А коли він відповів: „Мене тішить, що ви так думаете про мене!“, місс Гетті сказала ще солодше: „Не кажіть мені місс Гетті, кличте мене Пус!“

Се був не аби який аванс. Він досяг самих вершин. Висних щєблів в сїм домі не було. Його популярність була повна. При других людях Трасі показував спокійний вид, але його серце точила скрута і розпука.

Незабаром остане ся без гроша при душі. І що тоді буде? Він жалував тепер, що не запоміг ся троха щедрійше з фондів незнакогого. Йому годі було заснути. По його голові снувала ся і вертіла діру в мозку одна лише бо-лісна, страшна, немилосерна гадка: Що йому почати, що його жде? До неї почало згодом прилучати ся щось иньше, ніби жаль, що він вступив у ті великі, благородні ряди мучеників, замість остати ся дома і бути вдоволеним, що є лиш графом і нічим більше і не має ніякого хосенного діла, як иньші графи. Одначе боров ся з тими гадками як умів і намагав ся їх не без успіху відогнати; все-ж таки не міг перешкодити зовсім, щоб вони не вкрадали ся скорше чи пізнійше до нього, а скоро вернули, кололи його, пекли і боліли як жало, терне або рана. Отсю гадку розпізнавав по особливо острім болю, який вона йому завдавала. Не-менше болючі були і иньші гадки, що дошкулювали до жи-вого. Ніч в ніч перевертав ся на постели до другої години, вслухуючи ся, як хропіли його благородні товариші-робіт-ники, аж нарешті, не будучи в силі знести сю прикру музику, утікав на дах, щоб хоч там часами на хвилю за-дрімати або й то ні. Його покидав апетит, а з ним щєзала і житєва сила. Врешті одного дня, коли находив ся трохи не над самим берегом повної знеохоти, сказав сам до себе,

спаленівши при тій нагоді: „Коли-б мій батько знав, як звучить моє американське ім'я, я, — ну — се просто мій обов'язок, подати йому своє ім'я. Я не маю права затроювати йому дні і ночі. Досить і так того, що я став ся нещастем для цілої родини. Він справді повинен знати, яке моє американське ім'я. Роздумавши хвилю зложив в голіві телеграму ось якими словами:

„Моє американське ім'я Говард Трасі.“

Се нічого більше не каже. Батько може се розуміти як сам схоче, а нема сумніву, що зрозуміє його так, як було подумане, себ-то як вираз довжного а щирого синівського бажання зготовити батькови хвилину щастя. Роздумуючи далше сказав Трасі сам до себе: „Ох! а коли він зателеграфує мені вертати зараз домів; я не міг-би, мені годі було-б се вчинити. Я вибрав ся сповнити місію і мені годі малодушно вертати. Ні, ні! я не можу вертати домів, принайменше я не повинен бажати повороту домів“. По хвилинні задуми: „Га! хто знає, може се і мій обов'язок в таких обставинах вернути. Він уже старий, а по довгій дорозі, що склоняє ся до заходу його житя, потребує мати мене коло себе. Справді, над сим треба мені подумати. А так, очевидно; не годить ся мені тут оставати ся. Я — коли-б я... справді може се і було-б добре написати вперед до него кілька слів і таким чином заспокоїти його перед поворотом. Бо — бо скоро-б він зажадав безпроволочного повороту — се попсувало-б цілу справу“. Знов павза задуми, почім: „Гей, коли-б він се вчинив, так я сам не знаю, — ох, милий доме!, як се звучить солодко! Чоловікові нема що дивувати ся, коли часами затужить за домом“.

Він зайшов до одної з телеграфічних контор при тій самій улиці і там засмакував у перше того, що Барров називав „звичайною чемністю в Уешінгтоні“, де „поводять ся з чоловіком як з дідоводом, доки не дізнають ся, що він відпоручник на конгрес і аж потім плюють всі на него“. Тут мав службу сімнадцятилітний хлопець, котрий як раз в сій хвилі занятий був завязуванем черевика. Ногу спер на кріслі а плечима був відвернений до вікна. Він поглянув через плече, змірив Трасі від стіп до голови, відвернув ся

і зав'язувив черевик далі. Трасі написав телеграму; — жде хвилю, жде другу, ба і третю, поки сей упорасть ся, але годі діждати ся кінця; врешті Трасі каже:

— Не возьмете моєї телеграми?

Хлопець поглянув через плече неначе-б хотів сказати:

— А може-б ви спробували хвилинку заждати? що?

Всеж таки він вкінці зав'язав черевик, взяв телеграму, кинув на неї оком а потім поглянув здивований на Трасі. Трасі бачилось, що в сьому погляді мальовалось якесь поважанє, трохи не ідолопоклонство, але він обходив ся без того так довго, що не був певний свого спостереження.

Хлопець прочитав адресу голосно з утішним виразом в лиці і голосі.

— Граф Россмор! До біса! А ви-ж його знаєте?

— А знаю.

— Справді! А він вас знає?

— А вже-ж.

— Єй Богу, чудо! І відповість вам?

— Думаю, що відповість.

— Справді відповість? Куди-ж вам се післати?

— Ох, нігде. Я прийду сам і возьму. Коли маю зголосити ся?

— Того не знаю — я вам пришлю. Де вам післати? Подайте мені свою адресу. Пішлю вам, скоро лиш надійде.

Але Трасі се було не на руку. Він збудив у хлопця подив і по честь і не мав охоти такі цінні здобутки змарнувати, що сталось-би певно, коли-б подав хлопцеві адресу свого мешканя. Сказав лише знову, що прийде сам по телеграму і відійшов.

Ішов звільна, роздумуючи. Будь що будь, є в тім щось відрадне, коли чоловіка поважають, сказав він сам до себе. Поконавши Ельлена я здобув собі справдішною заслугою у него і в иньших повагу, у деяких майже по честь. Тимчасом, коли їх поважанє і по честь — коли се справді по честь — мені мила, то по честь, що основується на ганьбі, на химері, мені справді ще милійша. Само по собі не є то ніяка заслуга кореспондувати з графом, а все-ж таки сей хлопець зробив на мене таке вражінє, якби се була заслуга.

Телеграма відійшла справді домів. Се пересвідчене додавало йому нечуваної відради. Він почував себе мовби лекшим. Серце його наповняло несказане щастє. Він відкинув на бік всяке ваганє і признав ся сам перед собою до втіхи, яку йому справляла гадка, що покине сей експеримент і верне назад до дому. В него почала рости нетерпеливість, чи дістане відповідь від батька, і росла від тепер з нечуваною скорістю. Ждав з годину, проходжуючись і намагаючи ся по змозі час скоротити, однак його очі не могли спочити на нічім довше, аж врешті зголосив ся знову до контори і спитав, чи не прийшла відповідь.

Хлопець сказав: — Ні, нема ще ніякої відповіді. — Потім кинув оком на годинник і додав: — Не знаю чи се і правдоподібно, що-б ви її нині одержали.

— Чому ні?

— Ну — бачите, се вже доволі пізно. Не все можна знати, де саме чоловік знаходить ся по тім боці, і не все можна його як раз в тій хвилі стрітити, коли його треба, а бачите, що доходить далі шеста, себ-то там вже доволі пізно в вечер.

— Ну — справді, — сказав той — я про се не подумав.

— А так, пізно вже тепер, там уже пів до одинайцяті або одинайцят. О так, ви правдоподібно вже нині відповіді не одержите.

XIV.

І так Трасі вернув домів вечеряти. Вона в їдальній комнаті видалась йому острійшою і більше осоружною як коли небудь инде і він любував ся гадкою, що незабаром позбуде ся її. Скоро вечера скінчилась, він майже не умів собі пригадати, чи їв її, чи ні, а розмови то вже певно не чув ніякої. Весь той час його серце тремтіло, гадки були від того всего далеко, а в уяві знядась перед ним дорога, бездоганна обстава в його батьківськім замку. Навіть одягнений в оксаміт лакей, той живий символ ганебного рабства, не вражав тепер його розпещеної уяви.

По вечері сказав до него Барров:

- Ходіть зі мною. Справлю вам веселий вечір.
- Дуже радо. Куди-ж ідете?
- До свого клубу.
- Що-ж се за клуб?
- Читальня механіків.

Трасі прошибла легенька дрож. Він не казав про се, що сам звідав се місце. Йому було трохи не мило, згадувати про се. Чуте, що вчинило було йому перший побут там таким приємним, і наповняло його таким одушевленням, змінило ся помалу і зіслабло так, що гадка навідати ся туди ще раз не одушевляла його зовсім. По правді йому було трохи соромно йти. Він не хотів іти туди і по яркім порівнянню гадок отсих людей зі своїм зміненним способом думання, побачити, яка нагла зайшла в нім зміна. Волів-би був остати ся дома. Він надіяв ся почути там лиш вискази, що з уваги на змінений спосіб його думання, були бн болючим докором для його совісти а тимчасом він волів радше, щоб його оправдано. І тепер не дуже то хотів він про се казати, не хотів показати по собі, що іде нерадо, і на силу приневолив себе пійти з Барровом, наміривши потайки вимкнути ся при першій нагоді.

Скоро референт того засідання відчитав свою розправу, заявив голова, що отвирає дискусію над темою попередних зборів „про американську пресу“. Засмутило се ученика, що захитав ся в своїх пересвідченнях. Се викликало у него надто багато споминів. Він волів-би був почути иньшу тему. Однак дискусія почала ся і він сидів тихо і слухав.

Серед дискусії один з бесідників — коваль, іменем Томпкінс, виступив з жалобою проти всіх монархів і лордів на сьвітї, за те, що в своїм закамєнілім самолюбстві задержують незаслужені почести. Він заявив, що ні один монарх, ні син монарха, ні один лорд ні син лорда, не може, не спадєнівши з сорому, поглянути свому ближньому в очи. Ганьба йому, за те, що задержує добровільно незаслужені титули, власність і привілеї зі шкодою иньших людей; ганьба, що годить ся під яким небудь видом на нечесне посіданє річей, що походять з давних кривд і здирства широких мас люду. Коли-б тут — сказав — находив ся який лорд, або син лорда, я хотїв би ч ним

поговорити і попробував би виказати, яке негарне і самолюбне його становище. Я попробував би намовити його, щоби вирік ся сего, станув на рівних умовах з иншими людьми, працював на хліб, а менше дбав про почесь, яку віддають його неприродному становищу, про поважане, що не все належить ся по правді його особистим заслугам,

Трасі здавало ся, що чує власні виводи в розмовах зі своїми друзями-радикалами в Англії. Се неначе-б який зачарований фонограф переховав його слова і переніс їх через Атлантик, щоби свідчили проти него в годину зневіри і упадку. Здавало ся, що кожде слово, сказане тим чужинцем, завдає сумлінню Трасі рану, аж врешті, коли бесіда скінчила ся, він почув одну велику грижу совісти. Глибоке співчуте того чоловіка для закріпощених і пригнічених мільйонів в Європі, що мусять терпіти над собою погорду малої, на світлич недосяжних вершинах поставленої класи — се співчуте він сам нераз висказував. Співчуте, що дрожало в голосі і словах того чоловіка, було ніби криве того співчутя, що мешкало в його власнім серці і було на його устах у хвилях, коли думав про сих пригнічених.

До дому вернули вони в мовчазній задумі. Була ся мовчанка для Трасі несласано мила. Він був-би її не перервав ні за що в світі, бо був засоромлений сам перед собою до глибини душі.

„Яка те все незбита правда — думав він собі, — абсолютна незбита правда. Що се за нікчемна, низька, самолюбна річ, обставати при сих незаслужених почесях і — і — ох, се справді треба бути під...“

— Що за нечувано ідіотичну бесіду мав той Томпкінс! — сказав нараз Барров.

Для здеморалізованої душі Трасі се була ніби холодна вода на отвережене. Бідна захитана душа молодого апостата не чула ніколи солодких слів, бо вони змивали його сором перед самим собою, а се немала прислуга, коли людині годі одержати найважнійший з усіх засудів, себ то розрішене в імені власної совісти.

— Зайдіть до мене, Трасі, закурити!

Трасі надіяв ся був того запрошення і готовий був вимовити ся: одначе тепер прийняв його радо. Чи се можливе,

щоб можна подати який розумний аргумент проти прибиваючої бесіди того чоловіка? Він горів з нетерплячки почути, з якого боку возьме ся до того Барров. Знав, чим його до того спонукати і піддержати: треба було на око поборювати його становиско, — спосіб, що у більшій частині людей не заводять.

— Що ви маєте закинути бесіді Томпкінса, Барров?

Він опустил одну прикмету людської вдачі: домагає ся від другого того, чого не вчинив би сам.

— Чи думаєте...

— От що я думаю; се проста річ. Томпкінс є коваль; має рідню; працює для хліба — бо дармоване хліба не дасть. Припустім, що по чийсь смерті в Англії він став би нараз графом — з доходом пів мільона доларів річно. Що-ж він би зробив?

— Ну, я — я думаю, що відкинув би —

— Чоловіче, він взяв би се як стій!

— Думаєте справді, що вчинив би се?

— Чи думаю? — Я нічого про се не думаю, я знаю.

— Яким чином?

— Яким чином? Бо він не дурень!

— Отже думаєте, що коли-б він був дурнем, тоді —

— Ні, того я не кажу. Дурень чи не дурень, а він би се взяв. Се вчинив би кождий. Нема такого, щоб сего не зробив. Умерлий встав би і простягнув би по се руки. Я перший на се готовий.

Отсе був бальсам, було лікарство і відпочинок і спокій і відрада.

— Однак я думав, що ви не годите ся зі шляхотством.

— З діличним не годжу ся. Та се иньша річ. Я ворог мільонерів, але небезпечно було-б давати мені таке становиско.

— Ви взяли-б його?

— Я покинув би похорон найдорожшого друга, щоб пійти і взяти на себе звязані з тим тягарі і одвічальність.

Трасі подумав хвилю а потім сказав:

— Не знаю, чи я зміркував добре, як ви гадаєте. Ви кажете, що не годите ся з дідичним шляхотством, а потому, що, коли-б лучила ся нагода, так ви би —

— Скористав з неї? В тій самій хвили. І нема в цілїм тїм клубі нїодного механїка, що не вчинив би сего. Нема правника, доктора, видавця, автора, бляхаря, дармоїда, директора зелїзниць, — Господи, тут, в цілих Сполучених Державах нема нї одної людської істоти, щоб не скористала з такої нагоди.

— З виїмком мене, — сказав супокійно Трасі.

— З виїмком вас?! — Барров ледви вимовив сї слова, так здавило його обуренє. Він не міг добути з себе нїчого більше крім сих слів. Здавало ся, що се зовсїм заперло йому віддих. Він встав, підійшов до Трасі, поглянув на него з виразом непростимої зневаги і сказав знов: „З виїмком вас?“... Ходив довкола него, обзираючи його з усіх боків і любував ся від часу до часу, повторючи йому в очі фразу: „З виїмком вас“! Врешті кинув ся на крісло з міною чоловіка, що втратив надїю і сказав:

— Пухне з голоду і сохне з журби, щоби винайти який нужденний заробок, що і добрий пес не злакомив би ся на него, а тут хоче вмовити в чоловіка, що коли-б йому треба лиш руку витягнути по графство, він не вчинив би сего. Трасі, не сердьте мене! В мене нема тих нервів, що перше.

— Ну, але-ж я зовсїм не думаю сердити вас, Барров; я бажав лиш замітити, що коли-б графство яким чином попало ся мені —

— Так я, будучи вами, не сушив би собі тим голови нї крихти. А врешті, я можу вам сказати, що ви вчинили би. Чи ви може з иньшої глини як я?

— Ну — нї.

— Ліпші від мене в чім небудь?

— Ог — гм — ну, певно, що нї.

— А добрі ви так само, як я? прошу я вас!

— Дійсно, я — ви справді заскочили мене так несподівано.

— Несподівано? Що в тїм несподіваного? Се-ж не є нїяка трудна річ; що? Або непевна може? Зміряймо ся лиш

з одного практичного боку — з боку заслуг. Вже-ж я думаю: годі вам не признати, що ремісник, столяр, що заробляє своїх двацять долярів на тиждень, що має здорову і практичну освіту, здобуту житєм з людьми, заподливістю і гіркою працею, котрому вело ся і зле і добре, що був під возом і на возі, крихіточку більше варт від такого молодика як ви, що не вміє взяти ся ні за що путнє, що не має в руках ніякого сталого і певного удержання, не має ніякого житєвого досвіду і життя з серйозного боку не знає, а має лише штучну книжкову освіту, що сьвітить а не гріє — прошу я вас! Коли-б я не сердив ся на графство, якого біса вам воно байдуже?

Трасі не показував по собі утіхи, хоч за послідну замітку збирала його охота подякувати столяреви. Тепер засьвітила йому в голові гадка і він нараз промовив:

— Пождіть но хвилину, мені справді годі вхопити звязок ваших думок — чи прінципів, коли їх так можна назвати. Ви противорічите собі самому. Ви ворог аристократії, а прийняли-б графство, коли-б могли. Чи мені з того висновувати, що ви не осуджуєте графа за се, коли графом остане ся?

— Певно, що ні.

— І не осудили-б ні Томпкінса, ні себе, ні мене, ні нікого за те, що прийняв графство, коли трафіло ся ему?

— Розуміє ся, що ні!

— Ну, так кого ви осудили-б?

— Цілий нарід, яку небудь частину або верству суспільности, в якій небудь краю, коли-б згодила ся піддержувати нікчемну, понижаючу ганьбу дідичного шляхотства, не будучи в силі, на зовсім рівних умовах сама його доступити.

— Позвольте, а чи не запускаєте ся ви в тонкості, що не становлять ніякої різниці?

— Зовсім певно, що ні. На отсю річ я впробив собі зовсім ясний погляд. Коли-б я мав змогу викорінити до тла аристократичну систему відреченем від її почестий, тоді, приймаючи їх, я був би нікчемним. А коли-б найшла ся доволі значна маса, що хотіла-б мені допомогти в зни-

щенню сеї системи, я був би нікчемним, коли-б від того відхилив ся.

— Мені здасть ся, що я розумію — так, думаю, що я зрозумів вашу ідею. Ви не маєте що закинути тим кільком щасливцям, що, зовсім зрозуміло, не хотять покинути гнізда, в котрім уродили ся, ви гордуєте лиш сею всемогучою а тупою масою народа, що дає сему гнізду істнувати.

— Тото бо й є! Коли добре помучите ся, то врешті лекшу річ все-ж таки можете зрозуміти.

— Дякую.

— Нема за що. І я дам вам одну здорову раду: скоро вернете домів, і застанете свій нарід готовим знести сю ганебну установу, приложіть і ви своєї руки до того; та коли до того ще далеко, а вам трафить ся і графство, не будьте дураком — беріть його!

Трасі відповів з повагою і одушевленем:

— Як мене тут бачите, так се зроблю!

Барров осьміхнув ся.

— Я ще не бачив такого чоловіка. Зачинаю набирати пересвідчення, що у вас чимало фантазії. У вас наймарнійша примха набирає реального житя. Справді, у вас був тоді такий вигляд, немов би то вас ні крихти не здивувало, коли-б нараз лучило ся вам стати і графом.

Трасі спаленів. Барров додав: — І графство! Ог, так, не дайте ся два рази просити, скоро вам трафить ся. Та поки що пійдем покірно пошукати, чи не вдасть ся вам дістати місце в масарській фабриці за шість або вісім долярів на тиждень і ви поки-що проміняєте і графство за альманах з послідного року і кимак до напихання ковбас.

XV.

І ще раз пійшов Трасі спати щасливий, ще раз запанувала в його умі рівновага. Він взяв ся був до великого діла, — се промовляло за ним — міркував він собі; зваживши некорисні обставини боров ся як умів найлучше, се також свідчило про нього добре; в сій борбі його по-

кнали, се не уймало йому чести. Побитий мав право подати ся назад зі всіми воєнними почестями і без всякого упередження повернути до того становища в світі, на якім уродив ся. Для чого-ж би ні? Навіть завзятий столяр республіканець се вчинив би. Так, його совість ще раз успокоїла ся.

Він збудив ся покріплений, щасливий, в нетерпеливім дожданю свого кеблґраму. Аристократ з роду, був якийсь час демократом, тепер став аристократом на ново. Мав вражінє, що отся остаточна переміна була не лиш інтелектуальна, але перейшла і в чутє, і здавало ся йому також, що сї почування богато природнійші від сих, на яких основувала ся довший час його система. Він міг також запримітити, коли би про се думав, що його постава випростувала ся а борода підняла ся крихіточку в гору. Зійшовши на долину, мав саме вступити до їдальної комнати, коли в напів темнім куті сїней ваздрів старого Марша, як кивав на него пальцем, щобн приблизив ся. Кров підступила поволи до лица Трасі і він сказав майже тоном ображеного князя:

— Се до мене?

— Так. Я хотів би з вами побалакати — в чотири очі.

— І тут можна.

Марш зачудував ся і утішив ся чимало. Підійшов і сказав :

— Ну, нехай вам буде і прилюдно, коли так воліте. Хоч врешті се у мене не в звичаю.

Мешканці поставали довкола, зацікавлені.

— Скажіть лише сьміло, — сказав Трасі, — чого бажаєте?

— Ну, чи ви — гм — не забули чого небудь?

— Я? Ні, не замічаю того.

— Ог! не замічаєте? Ану станьте і подумайте хвилину.

— Мені не хочеть ся ставати і думати. Скоро се вас обходить, скажіть мені.

— Ану, — коли так, — сказав Марш, з тїнию гнїву в голосі, — ви забули заплатити вчера за мешканє, скоро хочете конче дізнати ся сего прилюдно.

І так отсей дідич трохи чи не мільйонного доходу річно бував у мріях і думках, а забув про ті марні три чи чотири долари. За кару діждав ся такого докору при сих людях — при людях, що на їх лицах уже почала блискати немилосерна утіха з ситуації.

— І тільки всего? От вам гроші і заспокійте ся.

Трасі нервовим, рішучим рухом вложив руку в кишеню, однак — не виймав її звідти. Кров почала уступати йому з лица. На лицах тих, що його обступили, почало зростати зацікавленє; на деяких знати було сильнійше вдоволенє. Наступила прикра павза — почім він, з трудом, видусив слова:

— Мене обкрадено!

Очи старого Марша засьвітили іспанським огнем і він скрикнув:

— Обкрадено, справді? Ви з сеї бочки? Се застаріла пісня, її вже в сїм домі надто часто відгравали. Грає її кожний, що не може дістати роботи, коли йому треба, або кому не хочеть ся робити, коли має роботу. Нехай попросить хто мр. Еллена, сей вам засьпіває такої самої. Тепер черга на него, бо і він забув вчера. Я рад би його побачити.

Одна з муринок збігла в сій хвили долі сходами збентежена, залякана і позеленїла від зворушення.

— Добродію Марш, місто*) Ельлен утік!

— Що?

— Утік, прошу пана, і забрав все з комнати до чиста. Взяв оба ручники і мило.

— Брешеш, крутійко!

— На правду, що є так, як кажу — пропали і скарпки д. Симмера і сорочка д. Пейльора.

Тепер д. Марш закипів від лютости. Він звернув ся до Трасі:

— Тепер ви скажіть, коли думаєте заплатити?

— Нині — коли вам, як бачу, спішно.

*) Замість „містер“.

— Нині? Справді? В неділю — а ви не маєте роботи! Отсе мені подобається. Позвольте, звідки ви думаете взяти грошей?

У Трасі кров заграла на ново. Він рішився заїмпонувати отсими людьми.

— Дожидаю кебль-іграму з дому.

На таке слово старого Марша здавило зачудування в горлі.

Се була річ така велика, незвичайна, що він не міг спершу зловити віддиху. Коли врешті промовив, його слова заправлені були глухом.

— Кебль-ігра! Подумайте собі, пані і панове, він дожидає кебль-іграму! Отсей обманець, жовтодзюб, дурисвіт дожидає кебль-іграму! Від свого батька, що — ге? Ну, звісно. Одно слово — по долярі або по два — о, се нічого, що се їм значить, особливо батькам того рода! А тимчасом його батько є — гм — ну, на мою думку —

— Мій батько є англійським іграфом!

Товпа стрепенулася зачудувана під вражінням нечуваної видумки молодого дармоїда. Потому вибухла таким сьміхом, аж вікна забреніли. Трасі був надто зворушений, щоби бачити, яку зробив дурницю. Він сказав лише:

— Прошу дуже, позвольте, я —

— Заждіть хвилину, ваша сьвітлість, — сказав Марш, кланяючися глибоко. — Де ваша сьвітлість ідуть?

— По кебль-іграм. Пустіть мене!

— Позвольте, ваша сьвітлість, одначе ви лишитеся тут, де стоїте.

— Що хочете отсим сказати?

— Хочу сказати, що я маю готель не від нині. Хочу сказати, що я не дам надутися першому-ліпшому фірманчукові, що приїде тут барашкувати, бо не має чого вхопитися дома. Значить, що ви не вимкнетеся таким —

Трасі приступив до него на крок, одначе містресс Марш скочила між них і сказала:

— Дайте спокій, д. Трасі, прошу вас! — Вона звернула до свого мужа і сказала: — А ти міркуйся, старий, що плетеш? Що він завинив, щоб з ним так по-

водити ся? Не бачиш, що він з горя і журби не знає сам, що каже? Він не при собі!

— Дякувати за добре серце, ласкава панї, одначе я знаю, що кажу. І коли тільки позволите менї пійти до поштової контори —

— Не підете! — кричав Марш, — або післати —

— Післати! Се найлучше з усього. Чи найдеть ся тут такий дурак, щоб зважив ся пійти за таким безглуздим ділом — —

— Ось надходить д. Барров — він для мене пійде. Барров —

Нараз роздала ся буря криків:

— Барров, що ти на се? Він дожидає кеблыграму!

— Кеблыграму від свого батька, чуєте?

— Еге, кеблыграму від воскового манекіна!

— І чуєш, Барров, сей чоловік є графом, — здійми капелюх, скинь камізолю!

— Прийшов сюди і забув корону, що її носить в неділю. Зателеграфував до свого батька, щоби її прислав.

— Пійдїть, Барров, і принесїть сей кеблыграм; його сьвітлість нинї храмає трохи.

— Гов! — скрикнув Барров. — Лишїть його в спокою! — Обернув ся і сказав трохи острійше: — Трасї, що з вами? Що за небилицї прийшли вам до голови? По вас я надїяв ся більше розуму.

— Я не кажу нїяких небилиць. І коли-б ви схотїли потрудити ся до поштової контори — —

— Але-ж цитьте! Я вам приятель в щастю і нещастю, в очи і поза очи, в річах розумних і дурних, але отсї небилицї про кеблыграм — —

— Так я піду і спитаю про се!

— Дякую вам зі щирого серця, Бреді. От вам писемне уповажненє на се. Скочте тепер і принесїть! Зараз побачимо.

Бреді побіг. Як стій залягла юрбу тишина, що віщує сходячий сумнів, неспокій. Таку тишину можна перекласти словами: „Може він дожидає кеблыграму, може і є в него денебудь батько, може бути, що ми трохи за скоро, крихіточку передвчасно...“ —

Голосна розмова притихла, далі завмерли півголоси і шепіт. Товпа почала розходити ся частинами по двох і по трох до стола. Барров хотів і Трасі спонукати, щоби увійшов, одначе той сказав:

— Ні, Барров, не тепер!

Мрс. Марш і Гетті пробували спонукати його легкою і чемною намовою, одначе він сказав:

— Волю радше заждати, доки не прийде.

Навіть старий Марш почав підозрівати, що, як до сего признавав ся на дні душі, був трохи за „острий“, отже набрав відваги і підійшов до Трасі, запрошуючи його очима. Одначе Трасі остеріг його значучим і рішучим рухом руки. Потім настала найспокійніша чверть години, яку в тім домі під таку пору запам'ятали. Така запанувала тишина і така празнична, що скоро кому небудь вимкнула ся з рук філіжанка і задзвонила о підставку, люде від того удару тремтіли і сей острий тон видавав ся таким неприличним і не на місці, немов би тут дожидали похорону і домовини. А коли врешті роздав ся гомін кроків Бреді долі сходами, то се здалось по просту сьвятотатством. Кождий з осібна встав звільна і звернув ся до дверей, де стояв Трасі. Потому під напором якоїсь несвідомої сили підступили всі на крок чи два в сей бік і знов задержались. Серед такого дождання надбіг задиханий Бреді і віддав Трасі до рук — справді віддав куверту. Трасі повів певним триюмфальним поглядом по присутних і глядів на них так довго, доки всі, один по другому, поконані і засоромлені не попускали очі. Потім роздер письмо і поглянув на його зміст. Жовтий папір випав з його рук і полетів на долівку, а лице стало біле. Там стояло лиш одно слово: „Дякую“.

З заду товпи стояв домовий сьміхотворець, високий, костистий Біллі Неш, робітник з фабрики кораблів. Серед патетичної тишини, що запанувала тепер довкола і неодно серце настроїла до співчутя, почав він заводити, потім, притулив хустину до носа і сховавши ся за карк найчемнійшого хлопця з цілого дому, корабельного коваля, скрикнув: „Ах, батечку, і як ти міг се зробити!“,

а потім запищав як немовля, коли-б можна уявити собі дитину з прошибаючим і грімким голосом осла.

Таке знамените було наслідуване дитячого крику і така широка його скаля, а вид того, що удавав, такий сьмішний, що вся повага нараз, як під могучим подихом бурі, щезла, і всіх майже напав сьміх на вид сеї комедії. Тоді отся чернь в мініатурі почала шукати способу пімсти — відшкодованя за безвідрадный і понижающий настрій, якого зазнала перед хвилию задля передвчасного глуму. Тровили і знущали ся над нещасною жертвою, як пси над котом, коли його заженуть в кут. Жертва відгризала ся погрозами і визовами, що відносили ся до всіх разом, та се придавало забаві лиш більшого життя і перцю; одначе скоро він змінив тактику і почав вимінати поодинокі індивідуа, викликаючи їх по імени, жарт перестав бавити і видовище враз з гомоном завмерло.

Вже хотів вмішати ся в цілу справу Марш, але Барров сказав:

— Годі вже, лишть його в спокою! У вас нема до него иньшого діла, як з грішми, а се беру я вже на себе.

Прибита і втомлена господиня подякувала йому горячим, ширим поглядом за те, що обстав за безоружним чужинцем, а улюблениця дому, справдішна потіха очей, у своїм дешевім але чепурнім недільнім одягу переслала йому кінцями пальців поцілуя і сказала з наймиліjším в сьвіті усьміхом і приязним рухом голови:

— Ви одинокий чоловік тут і я тепер з вами держу, старий друже!

— Встидай ся, Пус! Що ти плетеш? Чи бачив хто коли таку дитину!

Треба було чимало доказів і намови — се-б-то під позором сих пестошів, щоб Трасі освоїти лиш з думкою про сніданє. Він сказав спершу, що ніколи більше в сїм домі не буде їсти. Додав, що надїє ся найти в собі доволі сили характеру, аби умерти як муж, коли має їсти хліб заправлений зневагами.

Скоро з'їв сніданє, Барров взяв його до своєї комнати, наложив йому файку і сказав приязно:

— Ну, тепер, старий друже, сховай боеву фану, бо не находиш ся в ворожій таборі. Ти трохи подражнений своїм смутком, і се зовсім природно, лиш не піддавай ся йому занадто, бо се не допоможе; відводи свої гадки від жури за вуха, за ноги, або за що тобі любо. Се найздоровіша річ, на яку чоловіка стати. Піддавати ся смуткови то смерть, чиста смерть, і се ще найлекший на се вираз. Тобі треба розірвати ся, — справді конче потреба.

— Ой, гірка-ж моя доля!

— Не піддавай ся! В сих словах чиста розпука. Вір мені, що тобі треба дбати лиш про розривку, немов би в ній було спасєнє.

— Легко то говорити, Барров, та як мені забавляти ся, шукати розривки, заняти чим небудь голову, коли на мене впала і придавила мене недоля, яка ніколи мені і не снила ся. Ні, ні, сама гадка про розривку моїй душі противна. Балакаймо про смерть і похорони.

— Ні, ні ще! Се значило-б віддати корабель на загибіль. А сего ми ще не хочемо. Я вас забавлю. За матеріялом на се післав я Бреді, ще заки ви скінчили сніданє.

— Післали? По що?

— Ано, се добрий знак — цікавість. Так ще є для вас надія.

XVI.

Бреді вернув з пуделком і ввійшов, сказавши лиш отсе:

— Як раз викінчують образ, але прийдуть, скоро лиш будуть готові.

Барров виймив з пуделка олійний портрет, завбільшки на одну квадратову стопу, уставив його, не кажучи ні слова в добрім освітленю і сягнув по другий, зирнувши тимчасом крадькома на Трасі. Лице Трасі остало ся як перше поважне, мов з каменя, і без сліду заінтересованя. Барров уставив другий портрет коло першого і глипнув другий раз, сягаючи по новий портрет. Камінний вираз змяк крихіточку. Нр. 3. добув з него на силу тінь усміху, нр. 4.

прогнав байдужість зовсім, а нр. 5. викликав усьміх, що находив ся ще в дуже добрім стані, коли прийшла черга на нр. 14.

— От тепер все гаразд, — сказав Барров. — Бачите, що ви ще цікаві до розривок.

Сама краска мальовил була страшна, а їх вираз і рисунок варварські; одначе рис, що додавав їм принади і комізму, не виступав в однім малюнку, лише вимагав чарівної помочи повторення. Сам один, яскраво прибраний робітник, в поважній поставі, з рукою на каноні, над берегом моря, а за ним на якорі увязаний корабель, виглядає не так цікаво, як чудно; але скоро бачить ся отсю саму канону і той самий корабель на чотирнайцяти малюнках за покотом, а на кождім иньшого робітника на варті, річ набирає комізму.

— Поясніть, — поясніть отсі карикатури! — сказав Трасі.

— Ну, отсе не є твори одного ума, одного таланту — лиш на сі чуда складаєть ся двох. Вони працюють наспілку; один артист робить статъ, другий дорабляє додатки. Артист, що малює особи, то німецький швець, з самородним талантом до штуки, другий, простодушний єнкі, старий матроз, котрого штука обмежуєть ся до його корабля, його канони і кусня скаменілого моря. Малюють отсе на бляшках по двацять пять центів, за штуку беруть по шість доларів а можуть на день насмарувати таких кілька портретів, коли в них, як кажуть, є настрій — се-б то натхненє.

— І справді платять люди гроші за отсі богомази?

— Справді платять і то радо. І ті богомази могли-б в двоє побільшити доходи і приєднати собі жінки, коли би капітан Сольтмарш здужав напацькати там коня, або фортепян, або гітару замісь канони. Він просто розбиває торг отсею каноною. І то, кажу вам, навіть і мужчин. Не всі чотирнайцять в отсім ряді вдоволені. Один, то старий, „независимий“ стражник від вогню, і йому придала-б ся замісь канони машина. Другий то матроз на байдаку і рад би замісь на кораблі стояти на галері, і так далі і так

далі. Однак капітан не годен намалювати вірно байдака а парова машина уже зовсім над його сили.

— Се вже просто нечувана форма здирства; мені перший раз приходить ся щось таке почути. Се справді цікаве.

— А вже-ж. Не менше цікаві й самі артисти. Се люди наскрізь чесні і щирі. А старий моряк повний здорової релігійности; студіює біблію залюбки і цитує її так фальшиво, що варто почути. Не знаю лучшої людини і щирійшої душі як старий Сольтмарш, хоч і як клене він часами.

— Се, мабуть, досконалий чоловік. Я рад би дуже його пізнати.

— Будете мали нагоду. Як раз здасть ся мені, що чую їх кроки. Витягнемо їх на слово про штуку, коли схочете.

Артисти прийшли і вітаючи ся, щиро стискали за руки. Німець мав літ сорок, був доволі заживний, з лискучою лисиною, добродушним лицем і чемними манерами. Капітан Сольтмарш мав літ шістьдесять, був високий, поставний, сильно збудований з чорним як вугіль волоссям і бородою, цвіт лица був у него осмалений а хід і постава виявляли певність себе, рішучість і привичку розказувати. Його кремезані руки і п'ястуки були тетовіровані, а зпоміж розхилених уст сьвітили білі здорові зуби. Його супокійний голос подобав на бас церковних орґанів, від котрого на пятьдесять кроків дрожить газова полумінь.

— Чудові картини, — сказав Барров — ми їм саме приглядали ся.

— Се нам туже мило почути, — сказав Гендель, Німець — що вони фам подопають ся. А фам, Негг Трасі, потопались вони також?

— Я можу сумлінно сказати, що я ще не бачив перед тим чогось подібного.

— Шеен! — скрикнув одушевлений Німець. — Чуєте, капітане? Отсе чентльмен, що знає оцінити нашу штуку. Розрадуваний капітан сказав:

— Справді, пане, ми дуже вдячні за похвали, хоч

вони тепер вже не такі рідкі, як спершу, поки ми здобули собі розголос.

— Здобути славу се найтрудніша річ у кождім ділі, капітане.

— А так! Мало знати як уставити вітрило, треба в матрозів впоїти пересвідченє, що ви се знаєте. Отсе розголос. Добре слово, висказане в пору, помагає нам найбільше. А лихо най ведець ся тому, що думає лихо, як каже Ісайа.

— Се дуже розумно і виясняє всю справу, — сказав Трасі. — Де вчили ся ви штуки, капітане?

— Я її не вчив ся; се природний дар.

— Фін вротив ся з отся канона ф собі. Йому не трепа нічо ропити; його іеній за нього зропить вся ропота; фін як пи і сбав і взяв до рук пінзель, вийшла пи канона. Коли-п фін знав зропити клявір, коли-п міг зропити кітара або федро, се був пи масток, сьвятий Йоган! просто погацтво!

— Але-ж се нечувана шкода, що розвиток вашого підприємства спинений таким нещасним чином.

Отсе зворушило трохи самого капітана —

— Ви добре сказали, д. Трасі. Спинений? Справді, і я сказав би те саме. А так, погляньте ось де. Сей парубок №. 11 — се візник, просто сказати здоровий візник. На малюнку йому недостає воза. Йому, там де канона, треба би воза. Я обійшов сю трудність, кажучи йому, що канона, се буцім то наша ділова марка, доказ, що малюнок вийшов згід наших рук; я бояв ся, що коли-б ми її пропустили, люди не знали би певно, чи се є Сольтмарш-Гендель — ви й самі — може-б —

— Що, капітане? Ви робите кривду собі самому, по правді кривду. Хто раз бачив оригінального Сольтмарш-Генделя, сей не лякаєть ся обмани. Знівечіть, змініть, затріть на нїм всі подробиці крім одної краски і виразу, а чоловік ще його спізнає і стане з подивом —

— Ог, як мені любо чути такі слова!

— Скаже собі ще раз, як сказав сто разів перед тим, що штука Сольтмарш-Генделя, то штука в своїм роді: що

ні в горі на небесах, ні в долині на землі, нема нічого подібного —

— Ах, Господи, чи чуєте ви? Як живу, не чув я ще ніколи таких солодких слів.

— І так, д. Трасі, я кажу йому про віз а він пристав на те і каже, що добре було би вставити караван, ну — бо він сповняє при нїм почетну сторожу, се-б то при винаймленім каравані, бо — як знаєте — він сторожить за гроші. Але мені так само годі намалювати караван як і віз; ну — і так ми — бачите — заспокоїли ся. Таке саме з жінками і иньшими. Вони приходять і по жанрові образи —

— Чи се акцессорії роблять їх жанрами?

— Так, — канона, або кіт, або иньша дрібниця того рода, яку малюють, щоб викликати вражінє. Ми могли-б робити чудові інтереси з жінками, коли-б мали змогу дати на перший плян кілька таких річий, бо за артилерію не дають ні цента. Моя се хиба, — казав далі капітан — зітхаючи, — Енді робить при підприємстві, що треба — кажу вам, що се артист з роду!

— Послухайте лиш, що той старий говорить. Фін все розказує таке про мене, — промимрив урадований Німець.

— Гляньте лиш самі на його твори. Чотирнайцять портретів в однім ряді і ні двох нема подібних.

— Аж тепер бачу, що правду кажете; я не замічав спершу того. Се дуже замітне, нечуване — думаю.

— І я так сказав би. Найважнійше у него, що він розріжнює. Розріжнюване, се злодій часу — сорок девятий псалом — все-ж таки се тут байдуже, річ сама по собі чесна — а врешті і поплачує.

— Справді, він в тім напрямі великий, годі сего не признати; все-ж таки — не думайте лиш, що я дійсно хочу критикувати — чи не за сильна в него техніка?

Лице капітана втратило на отсю замітку всякий вираз. Воно не виражало нічогосінько, коли той бурмотів про себе: Техніка — політехніка, пиротехніка; а так, мабуть — за огнисте — за яскраве. Потім промовив лагідно і з певністю кажучи:

— Ну, так, він накладає троха за грубо; але-ж бо, знаєте, се всім подобається — в тім справді ціла сила підприємства. Возьміть ви приміром отсе ч. 9, Івана, різника. До робітні приходить він в такій лагідній барві, що годі; а погляньте тепер на него, він як в горячці. Ну, а се подобається різникови несказано. Рисує саме студию до вінка з ковбас, що має бути завішений на каноні. Ще сам не знаю, чи вийде що з того, все-ж таки, коли вдасться, різника маємо певно.

— Ваш союзник — се-б то — думаю, ваш співробітник очевидно великий кольорист.

— Ог, danke schön!

— Справді, він незвичайний кольорист; кольорист — можу се сміло сказати — якому рівного не знайдете ні тут, ні деінде, зі смілим і певним замахом, що просто пориває. А манеру має таку особливу і романтичну, свіжу і свободну, так промавляє нею до серця, що — що — він — він певно імпресіоніст, думаю?

— Ні, — сказав капітан просто — він пресвітеріанин.

— А, так се вияснює все — все — в його штуці знати щось божественне — духове, нескінчене, тужне і ревне, якийсь сердешний погляд в далекий горизонт, безмежний розговор синявої далечини, грімкий відгомін катаклізмів несотворених просторів... Ог — коли-б — коли-б — чи пробував він коли фарб темперових*).

Капітан відповів живо:

— На скільки мені відомо — ні, лиш його пес, і —

— Ог, ні, се не був мій пес.

— Якто? Адже-ж ви сказали, що се був ваш пес.

— Ог, ні, капітане, я —

— Се був білий пес, неправда? з обтятим хвостом і без одного вуха, і —

— Той сам, той сам — як живий. Ну, кленусь св. Юрієм, що той песко був би уплітав фарби як —

— Ну — про мене — лиш не починайте на ново. Я ще такого чоловіка не бачив. Згадайте йому про пса,

*) Осібний спосіб мальовання зв. alla-tempera.

а не дасть вам цілий рік спокою. Нехай мене громи побють, як він не перечив ся раз за се півтора години.

— Але-ж капітане, — сказав Барров, — я думаю, що се чиста видумка.

— Ні, пане, не видумка, бо він перечив ся зі мною.

— Не розумію, як ви се видержали ся.

— О, треба було витримати, коли вже раз жие ся з Генделем. Се його одинока хиба.

— Не боїте ся нею заразити ся?

— Ог ні, — сказав капітан, — тут нема найменшого небезпеченства.

На той раз артисти попрощали ся. Тоді Барров поклав на плече Трасі руки і сказав:

— Поглянь мені просто в очі, хлопче. Сьміло, сьміло! От так, се зовсім так, як я думав — надіав ся — на всякий спосіб. Тепер з вами, Богу дякувати, все в порядку. Вашому розумови нічогосінького не бракує. Все-ж таки не робіть того на другий раз — навіть жартом. Се не мудро. Вони не няли-б вам віри, коли-б ви справді були графським сином. Ну і хиба вам не зрозуміло, що вони і не могли-б повірити? Що за біс піддав вам отсей помисл? Та воно нарешті все дрібниця і нема про що говорити. Се була, як самі бачите, помилка.

— А так, се була помилка.

— Ну, тепер забудьте про се. Се нічого злого; ми помиляємо ся всі. Зберіть усю свою відвагу, не журіть ся і не попадайте в розпуку. Я все стою за вами і якось то буде, лиш не бійте ся!

Коли він відійшов, Барров проходжував ся довгу хвилю, несупокійний. „Він мені завдає гризоти“, сказав сам до себе. Він був би ніколи не зробив такої дурниці, коли-б його рівновага не була троха захитана. Одначе я знаю, до чого доводить чоловіка безробіте і безвиглядне положенє. Наперед відбирає йому відвагу і роздирає на шматки гордість. Журба доконує решту і його ум починає хитати ся. Мені треба з тими людьми поговорити. Ні — коли в них є крихта людяности — а на дні є вона певно, вони стануть поводити ся з ним м'якше і зрозуміють, що

журба захитала в него розум. Все-ж таки я мушу найти для него якусь роботу; на його хворобу робота одинокє лікарство. Нещасний, так далеко від вітчизни і нема в него ні одної прихильної душі.

XVII.

З хвилиною, як Трасі остав ся сам, розвіяв ся його відрадный стан духа і перед очима стануло ціле безвикрутне положенє. Вже те саме, що він не мав грошей і остав ся на ласці столяря, було доволі кепско. Але його божевільна думка, щоб перед сею глумливою і недовірливою товпою оголосити себе графом і що найгірше з понижающим наслідком, була для него, скоро нагадав собі її, ще більшою тортурою. Він рішив ся ніколи більше не відгравати ролі графа перед непевними слухачами.

Відповідь його батька була ударом, якого не міг зрозуміти. Певно, думав він часами, батькови здаєть ся, що я можу дістати в Америці роботу без найменшого труду і тому рішив ся випробувати мене і вилічити з радикалізму твердим, студеним, повним розчаровань досьвідом. Отся думка була найбільше правдоподібна, але не могла його вдоволити. Більше припадала йому до вподоби теория, що по сьому кеблґрамі прийде другий теплійший, з зазивом, щоб вертав ся до дому. Чи написати йому, звинути хоругов і просити карти повороту? О ні, сего не зробив би він ніколи; що найменше тепер ні. Сей кеблґрам повинен прийти і він прийде певно. Отже Трасі ходив майже тиждень від одної телеґрафічної контори до другої і питав, чи нема кеблґраму для Говарда Трасі. Ні, не було ніякого. Так відповідали йому спершу. Згодом казали те саме, ще заки мав час поспитати. Пізнійше лиш потрясали нетерпеливо головами, скоро показав ся їм на очи. Потому вже соромно було йому йти знову.

Тепер обняла його крайна розпука. Бо чим більше завдавав собі Барров праці, щоб найти для него роботу, тим менше було надії, що найде. Врешті сказав до Баррова:

— Послухайте! Я хочу перед вами признати ся до одної річи. Я тепер упав так низько, що не лишень перед самим собою признаю охотно, що я істота нікчемна і повна фальшивої гордості, але хочу признати ся до того і перед вами. Я дав трудити ся вам і вганяти за роботою для мене, коли весь той час я мав змогу найти її сам. Простіть моїй гордості, коли ще з неї що остало ся. Тепер все скінчило ся, і мені треба признати ся, що, коли отсі поганці малярі потребують спільника, я на їх услуги готовий, бо врешті хоч встид завмер в мені.

— Що? Справді ви вмієте малювати?

— І не так кепсько, як вони. До малярства претенсії не мало, бо я не є ніякий теній, я по правді лиш незамітний ділетант, незручний богомаз, артист на глум людям. Але і по пьяному і в сні я ще сих піратів переможу.

— Гов! Мені хочеть ся голосно крикнути. О, кажу вам, який же рад і утішений неказано! Ох, лиш просто до роботи — се жите! Байдуже, що за робота — се річи не змінє. Вже сама робота то ласка, коли чоловік без неї гине з голоду. І я се пережив. Ходіть зараз, вишукаємо старих. Не вступила в вас відрада? Я вам кажу, що в мене вступила.

Розбишаків не було дома; все-ж таки були їх твори розкинені скрізь по тісній робітні. Канона праворуч, канона ліворуч, канона проти вас; се була друга Балаклава.

— Отсе невдоволений візник. Возьміть ся раз-два до того — змініть зеленє моря на моріжок, а корабель переробіть на караван. Покажіть добрягам, що ви потрафите.

Артисти надійшли саме тоді, коли последнее потягненє пензлем було готове. Вони станули як вкопані від дива.

— Господи! Але-ж сей караван живісінський! Візника розсадить утіха, скоро таке побачить. Не правда, Енді?

— Ох, величавє, величавє, Негг Трасі, чому ви не сказали, що ви такий великий артист? Lob Gott, коли-б ви жили в Парижи, ви дістали-б певно *prix de Rome*, се зовсім певна річ.

Умову зроблено зараз. Трасі прийнято на рівних умовах до спілки і він зараз з замахом і енергічно взяв ся до діла,

направляти перли того рода, де не подобались акцесорії. Під рукою того і другого дня щезала артилерія, а її місце займали символи спокою і торгівлі — коти, вози, ковбаси, байдаки, парові машини, фортецяни, ітари, скали, городи, вазони, краєвиди, словом Трасі малював, що хто захотів, а чим більше безглуздий і не на місці був який предмет, тим більше його робота тішила людей. Розбишаки були одушевлені, купці вдоволені, красний пол почав замовляти образи, поведжене фірми росло з дня на день. Трасі годі було не признати ся собі самому, що в праці, хоч скромна вона була і дивачна, було щось, що солодко вдовольняло якусь потребу його духа, котрої ніколи перед тим не міг заспокоїти, а також йому у власних очах додавало поваги.

Незатверджений член конгресу з Чірокі-Стріп проживав безутішні хвилі. Отсе від довшого часу вів він життя, що грозило загнати його до гробу, бо складало ся на переміну з днів блискучої надії і чорного розчаровання. Надію будив чарівник Сельєрс, обіцяючи вічно, що тепер уже штука повела ся, і ще нині приневолить зматеріялізованого пастуха явити ся в замку. Розчароване основувало ся на тім, що сі пророцтва стало і однаково заводили.

З хвилиною, до котрої дійшло наше оповіданє, прийшов Сельєрс до прикрого пересвідчення, що дотеперішні способи не вистають і смуток Гевкінса годі розігнати чим небудь. Щось треба порадити — думав собі. Серце краля ся дивити ся на біль, німу нужду і безвідрадну розпуку, яка малювала ся на лиці його друга. Так, його треба конче потішити. Подумав хвилю і йому стало зараз ясно. Він сказав як найбільше рівнодушним тоном:

— Гм — ну — чуєш, Гевкінс, нам відобрала гумор ся справа — се-б-то, думаю, прибиває нас спосіб, в який dokonуєть ся матеріялізація? Признаєте се?

— Чи признаю? Ну, про мене, коли вам на отьому слові залежить.

— Дуже гарно; поки що, все в порядку. Тепер діло в основах чутя. Тут ваше серце, ваші чутя не мають значіння; се-б-то вам не зматеріялізуваня самого по собі потреба. Признаєте се?

— Признаю се, і то радо.

— Ще раз дуже добре. Ми поступаємо. Річ певна, що стан матеріялізації не має нічого спільного з чутем; річ певна також, що прикрий стогін того чутя незалежний зовсім від особи зматеріялізованого. Коли-ж так, — сказав граф з триюмфальним блиском очей, — то непохитна льогіка обставин доводить нас ось до якого висновку: Жерело нашої журби лежить в сьому, що з тою справою злучена втрата грошей. Скажи, чи не правда?

— Бог сьвідком, що годжу ся з сим з цілої душі.

— Дуже добре. Скоро ви нашли жерело хвороби, то нашли zarazom і лік на неї — так і в сій випадку. Треба лише грошей і то нічого більше, лише грошей.

В такім свободнім довірочнім тоні і повних значіня словах, що їх в книжках зовуть вагітними словами, лежала стара, престара відрада. Їй відповіли звисні позначки віри і надії на лиці Гевкінса, котрий сказав:

— Лише грошей? Чи думаєте, що є у вас дорога до —

— Уешінгтон, чи ви маєте вражінє, що в мене є лиш такі жерела, що я позволяю дізнати ся про них публиці і щирим другом?

— Ну — я — гм —

— Чи правдоподібне се, подумайте, аби чоловік, що з природного хисту і досьвіду привик таїти все в собі, що в него осторожний і не скорий язик в устах, не прийде на гадку заховати собі на чорну годину кілька жерел, маючи їх впрочім стільки до вибору?

— Ох, мені справді лекше стає на серці, полковнику!

— Чи були ви вже в моїй лябораторії?

— Ні.

— От бачите! Ви мабуть і не знали, чи є яка в мене. Ходіть-но! Я приладив там одну дрібничку і хочу вам її показати. Я держав її в повній тайні; і пятеро людей не знає про неї. Се вже така моя вдача, я все був такий. Думка моя така: видержати, доки не буде все готово; а скоро готове, — вйо! нехай іде!

— Справді, мені не доводилось бачити чоловіка, до котрого я мав би таке необмежене довірє, як до вас. Коли

про що скажете слово, так я все чую, що більше сказати годі. Є в сім і очевидний доказ і все а все.

Старий граф розрадував ся і зворушив ся глибоко.

— Мене тішить, що ви вірите мені. Не всі такі справедливі.

— Я все в вас вірив і вірити-му, поки живу.

— Дякую, щирий друже. Не пожалуєш того. І не можеш навіть пожалувати. — Прийшовши до лабораторії, граф говорив далі: — Ну, розглянь ся довкола себе, що бачиш? Здасть ся, що шпиталь разом з патентовою конторою — а по правді се укриті скарби Гольконди. Поглянь лиш на отсе! За що би ти взяв отсю річ?

— Не можу відгадати.

— Очевидно, що не можеш. Се має велике ужите фонографу до моряцтва; його наладовуєть ся проклинами до ужитку на мори. Відомо вам, що матроз не зробить і кроку без лайки та прокльонів — тому моряк тим більшу має вартість, чим лучше знає лаяти ся і проклинати. Його талант може спасти корабель у великих небезпеченствах. Одначе корабель річ немала, і йому годі всюди нараз бути. Лучало ся, що моряк занастив корабель, котрий можна було уратувати, коли-б таких як він була сотня. Ви знаєте, що бувають страшні бурі. Ну, а годі, щоб на кораблі було сто наставників; за те може бути сто фонографів з проклинами, уставлених по цілім кораблі — і тоді корабель безпечний з усіх боків. Уявіть собі грізну бурю і сто машин, що сипле нараз проклинами, величний вид, величний — у вас заглушило-б і власні гадки. Корабель пливе собі серед бурі зовсім спокійно — безпечний як на якорі в пристани.

— Се чудова гадка. Як ви се робите?

— Ладую — просто ладую машину.

— Як?

— Якто, як? От стаєть просто перед нашиною і кле-
нете.

— І се так ладуєть ся?

— А так, бо вона заховує кождісїньке слово — задержує його на віки. І не забуде його ніколи. Повторить, кілька разів покрутите корбою. На випадок великого не-

безпеченства можна валок обернути і фонограф буде клясти на відворот. Від того кождий матроз зірветь ся на рівні ноги.

— Тепер уже розумію. Хто-ж її ладує? Сам наставник?

— Так, коли йому любо. Або я можу доставити вже наладовані. За сімдесят п'ять доларів місячно можу найняти фахового чоловіка, що в сто п'ятдесяти годинах сто п'ятдесять фонографів наладує без найменшої трудності. А фаховий все це очевидно достарчити лучшего товару, як необразований моряк. Тоді, бачите, всі кораблі з цілого світа будуть купувати вже наладовані прилади — бо я приготую їх у всіх мовах, яких жадати-муть купці. Отсе буде одна з найбільших моральних реформ в дев'янасти століттю. Від нині за п'ять літ всю лайку полагоджувати-муть машини — ви не почуєте з людських уст ні одного грубого слова на кораблі. Мільйони доларів видала церков, намагаючи ся ублагороднити грубі звичаї між купецькими моряками. Подумайте лише, моє ім'я на віки вічні запишеть ся у вдячній пам'яті людей, яко того, що сам один перевів сю благородну і високу реформу.

— Ог, се річ велика, добродійна і прегарна! Звідки прийшло вам таке до голови? У вас чудовий ум. Як ви, кажете, ладує машину?

— Зовсім просто, без великих заходів. Коли хочете наладувати її голосно і сильно, станьте просто неї і кричіть. Але коли тільки наставите її і лишите, вона стане ніби надслухувати, се-б то наладує ся всіма тонами, які лиш роздають ся в промірі шести стіп довкола неї. Тепер покажу вам, як вона працює. Я велів прийти вчера одному фаховому і наладувати її. Овва! вона стояла відчинена, се не добре — хоч, думаю, не мала нагоди набрати непотрібного материялу. При тім всім треба лише потиснути сей іузик — оттак.

Фонограф почав співати плаксивим голосом:

Гостинниця була, далеко десь ген, ген,
Де шинка, яйці все були три рази в день.

— До біса, се що иньше. Тут мав хтось сьпівати не-далеко.

Плаксивий тон відозвав са знову, роздав ся сьпів з легким м'явканєм котів, що звільна, поступенно заводили бійку.

Гей що за крик і шум і зойк,
Коли відозветь ся дзвінок —
Вони господареві —

Несподіваний вибух котячої бійки заглушує слово
„Три рази в день“.

На хвилю закипає знов котяча бійка, плаксивий голос кричить: „Проч, біси!“ і чути гуркіт як від бомб.

— А про мене — нехай там! Я десь тут зловив був моряцьку лайку, коби лиш прийшло на неї. Але се врешті байдуже; бачите, як машина працює.

Гевкінс відповів одушевлений:

— Ог, працює чудово! Бачу, що в тім лежать невичерпані скарби.

— А не забувай, Уешінгтон, що і родині Гевкінса не мала пайка припаде звідси.

— О, дякую, дякую. Ви благородні як звичайно. Ах! се найбільший винахід столітя.

— А так, жисмо в часах повних чудес. В елементах повно благодатних сил, що все там були — але аж наше покоління числить ся з ними і обертає їх на власну користь. Дійсно, Гевкінс, у всім є хосен і ніщо не повинно марнувати ся. От, возьмім лиш на приклад канальний газ. Аж до тепер все газ сей марнував ся, ніхто не брав ся його зужиткувати — не покажете мені ні одного такого чоловіка. Неправда? Ви-ж знаєте се дуже добре.

— Ну, вже-ж правда, хоч я ніколи впрочім — гм — я не зовсім розумію, на що —

— Його зберігати? Ну, я вам скажу. Чи бачите отсей невеликий прилад? Се є розкладач — се-б-то я зву його розкладачем. Отже я можу дати вам слово чести, що коли покажете мені дім, котрий продукує якусь означену скількість канального газу в однім дни, я з'обовязуюсь завести там мій розкладач і витворити сто рази більшу скількість канального газу за не цілої пів години.

— Але-ж мій любий, по що тобі його?

— По що? Послухай, а будеш знати. Мій любий, з огляду на ощадність нема просто лучшего матеріалу до освітлення, як канальний газ. По правді не коштує він ні цента. Додаєте до того найпідлішого сорта олова, який можна найти, даєте розкладач і все готово. Уживаєте найзвичайніших газових рур і більше видатків нема ніяких. Подумай лиш про се. Вір мені, полковнику, від нині за п'ять літ не побачиш дому освіченого чим иньшим як канальним газом. Кождий лікар, з котрим говорю, поручає його і кождий мосьжаник.

— Але се не є небезпечно?

— Ну, так, менше більше, небезпечно все: вугляний газ, свічки, електрика — нема такої річи, щоб не була небезпечна.

— А світить добре?

— Ог, величаво!

— І ви випробували його добре?

— Ну, ніби не зовсім основно. Поллі упереджена проти сего і не хоче мене до того допустити. Але в мене є плян завести його в домі президента, а тоді поводжене буде запевнене — нема сумніву. Отсего розкладача мені поки що не потрібно, Уешінгтон. Можеш взяти його з собою до якого дому і зробити пробу, коли схочеш.

(Далі буде).

З англійського переклав *Іван Петрушевич*.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк-Твайна.

—*—

XVIII.*)

Уешінгтон стрепенувся легко на сю гадку; потому його лице приняло задумчивий вигляд і він потонув на хвилю в гадках. Трохи згодом спитав його Сельлерс, що мелеся в його духовім млинї.

— От що: чи нема в тебе якого тайного проєкту, щоби до його здійснення треба було підмоги від англійського банку? **)

Полковник зачудувався чимало і сказав:

— Як то, Гевкінс, чи ви вмієте відчитувати гадки?

— Я? Ніколи і не снів про ніщо подібне.

— Ну, всеж таки цікаво, яким чином вам прийшло отсе до голови. Се будь-що-будь відчитанє гадок, а не що иньше, хоч у вас може і нема свідомости того. Бо справді я маю потайну думку, що вимагає підмоги англійського банку. Як ви се збагли? Яким чином? Отсе цікаво!

*) Див. IV, V, VI, VII, VIII і IX книжку.

**) Мова тут про звисний Bank of England, найбільшу і одну з найстарших фінансових інституцій на світі, zaloжену в 1694 р. в Лондонї.

— Ну, ніяким чином. Зовсім випадково прийшло мені ось що до голови: Якої суми треба, щоби я був вдоволеній або ви? На приклад, сто тисяч. А тимчасом ви надієте ся, що два або три ваші винайдєня принесуть вам кілька білїонів грошей і ви на них числите. Коли-б ви бажали 10 мільонів доларів, я міг би се зрозуміти; се не переходить людських границь; однак білїони, білїони переходять їх рішуче. Під тим мусить крити ся якийсь конкретний плян.

Інтерес і зачудуванє графа зростали з кожним словом, а коли Гевкінс скінчив, він сказав з сильним подивом:

— Ви се чудово виміркували, Уешінгтон, нема що казати. Се доказ того, що я називаю нечуваною бистротою ума. Ви попали в само ядро, само огнище, зїницю моїх помислів. Тепер я розкажу вам цілу справу і все вам стане яснє. Мені не треба пригадувати вам, щоби ви задержали се для себе, бо самі побачите, що поведженє проєкту залежить в значній мірі від того, аби до слушного часу держати його в тайні. Чи замітили ви, кілька тут лежить у мене книг і брошур, що відносять ся до Росії?

— А вже-ж, се замітив би, думаю, всякий — хиба що змисли в него отупіли.

— Ну, я займаю ся тою справою не від нинї. Се нація велика і велична і варто здобути для неї волю. — Тут він замовк; аж потім додав зовсім природним тоном: — Коби в мене сі гроші, а я дам їй свободу.

— До чорта!

— Що-ж тут такого дивного?

— Але-ж мій любий! Коли маєш кинути кому під крісло слово, що готове висадити його під саму стелю, чому-ж не додаш якого виразу, сили, шуму, щоб його на те приготувити? Такі великанські речі не годить ся висказувати оттаким безбарвним способом. Се чоловіка вихиляє з рівноваги. Ну, кажи тепер далі. Я вже прочунав. Розкажи все до чиста. Я на се цікавий — і прихильний справі цілою душею.

— Тоді я перестудював річ і прийшов до висновку, що з огляду на гнет, якого там зазнають люде, методи російських патріотів хоч злі не є, всеж таки не найлучші, —

принайменше не найкоротші. Вони намагають ся зреволюціонізувати Росію з середини; ся дорога, як тобі відомо, повільна, стрічає вічно перепони, а до того прихильників наражує на небезпеченство. Знаєте, як Петро склав свою армію? Він не збирав її дома, під носом стрільців; ні, він розпочав далеко, потайки збирати один полк, другий, і на сій основі будував далі. Стрільці дізнали ся про все аж тоді, коли полк зріс в армію. Їх обскочили довкола і розігнали на чотири вітри.*) Як раз отся ідея зродила найбільший деспотизм, який сьвіт коли небудь бачив. Отся сама ідея може його і знищити. На се в мене є докази. Я задумую над переведенєм працювати здалека за приміром Петра.

— Се дуже цікаве. Що ви задумали починати?

— Купити Сибір і заснувати республіку.

— Отсе тобі — наче грім; а ви знову нічого не кажете! Купити?

— Еге-ж, скоро лиш роздобуду гроші. Мені байдуже, яка буде ціна, я купую. Хочу дати і можу дати. А тепер подумайте лиш — але я заложу ся, що вам про се і не снило ся. Що то за край, де на тисяч людей можна найти двацять п'ять разів більше мужества, відваги, правдивого героїства, самовідречення і пожертвованя для високих і благородних ідеалів, почеси для свободи, широкої освіти і дужих мозків, як на тисячку людности в якій небудь иньшій частині сьвіта?

— Сибір!

— А вже-ж!

— Правда, сьвята правда, однак мені се ніколи перед тим не прийшло на гадку.

— Про се нікому й не снить ся. Але се не змінє річ. В сих копальнях і в'язницях нагромаджено найдобрішшу, найблагороднішшу і найспосібнішшу громаду людей, яку лиш Господь в силі сотворити. Коли би проте довело ся тобі таку людність продати, чи ти звернув ся би з сям до деспота? Ні, деспотизмови такі люде непридатні; се

*) Петро В. по часті винищив їх, по троха вислав на Астрахань.

був би викинений гріш. Деспотизм послугуєть ся всюди лиш людською худобою. Але возьмім, на приклад, що ти схотів би заснувати республіку.

— Ну, я розумію. Се був би материял як раз.

— І я так думаю. В Сибірі находить ся самий найліпший і найдобірнійший материял з цілої землі на республіку і то прибуває його і прибуває без настанку, не знаєте? І рекрутуєть ся він що дня, що неділі, що місяця найлучше може придуманням способом, який коли небудь винайдено. По мисли сеї системи цілі сотки міліонів російської людности стоять під безнастанним доглядом міріядів учених спеціялістів, шпіонів, вибраних особою самого царя. І де лиш попадеться ся їм в руки чоловік, жінка або дитина, що має трохи розуму чи осьвіти, чи характеру, посплають на Сибір. Се річ чудова, варта подиву. І система отся така бистра і добра, що всю інтелігенцію і осьвіту удержує на уровени царського ума.

— Се закравує на пересаду.

— Принайменше вони самі так кажуть. Все-ж таки я в се не вірю. Мені бачить ся, що годі весь нарід так чорнити. Та вже-ж матерпялу на республіку, лучшого як на Сибірі, не найдеш. — Він замовк, а його груди стали важко віддихати, а очі сьвітити під впливом сильного зворушеая. Потім слова почали плисти йому з уст зі щораз більшим огнем і силою і він аж замовк, щоби почути себе свободнійшим. — З хвилику заснованя республіки, сьвітла течія волі, інтелігенції, справедливости і людяности, що розпливає ся звідти, розіллє ся, запалає, зверне на себе очі цілого зачудуваного сьвіта ніби на яке чудо-сонце. Незчисленна товпа російських невільників підійметь ся і рушить на захід. З лицами, що сіяти-муть від того великого сьвітла, а за ними далеко побачите — що побачите? — пустий трон серед пустого краю. Се можна зробити і так мені Боже допоможі, я се зроблю.

Він стояв і виглядав так, якби відійшов за одушевленням від земської сьвідомости. Потім повернула сьвідомість, він стрепенув ся легко і сказав з великою повагою:

— Мені треба просити у вас прощення, майоре Гевкіне. Я ще ніколи не уживав таких висловів і маю надію, що ви мені їх простите.

Гевкіне пристав радо.

— Бачите, Уешінгтон, я від таких хиб вже з природи річи свободний. Вони виступають лише в людей м'яких і вражливих. Все-ж таки в с'ім випадку так склали ся обставини, що я демократ з роду і пересвідчення, а аристократ з дідицтва і уподобаня — —

Граф замовк нагло, члени в него задеревіли і він став глядіти німо крізь незаслонене вікно. Потім витягнув руку і шепнув пристрасно одно слово:

— Диви!

— Що таке, полковнику?

— Воно!

— Але де-ж там?

— Як мене тут живим бачиш, так воно. Стій, анї вусом не моргай. Хочу ужити впливу цілої моєї сили. Коли підійшло вже так близько, я приваблю його і до хати. Побачиш.

Він виробляв руками в повітрі всілякі рухи.

— Диви! Ось там. Я довів його до того, що усьміхнуло ся. Бачиш?

Се була щира правда. Трасі, вийшовши по обіді на прохід, подибав неждано свої родинні відзнаки на отсїм обдертім домі. Що усьміхнув ся, бачучи ті гербові відзнаки, нічого дивного. З них сьміяли ся і сусідні коти.

— Диви, Гевкіне, диви! Я стягаю його до середини.

— Справді стягаєте, Россмор. Коли-б у мене і були сумніви про матеріялізацію, вони тепер розвіялись і то розвіяли ся щасливо. О, що за щасливий день!

Трасі перейшов дорогу, щоби прочитати вивіску. Коли був ще в половині дороги, сказав до себе: — Се очевидно мешкане американського претендента.

— Іде, іде просто. Я вимкну ся і зажену його до середини. Ходи зо мною!

Сельєрс, блідий і сильно зворушений відчинив двері і подибав ся око в око з Трасі. Старець не зараз міг

добути з себе голос. Врешті простогнав з трудом поздоровленє, що не держало ся купи і додав:

— Прошу, прошу просто до середини, добродію — ег — гм —

— Трасі — Говард Трасі.

— Трасі, дякую — прошу ближше, ми вас дожидали.

Трасі увійшов зачудований чимало і сказав:

— Дожидали? Се буде, на мою думку, якась помилка.

— О, будьте певні, що нї, — сказав Сельєрс, котрий замітив, що ввійшов і Гевкінс, і моргнув на него оком, щоби звернути його увагу на драматичний ефект замітки, яку задумав отсе зробити. Потому сказав поводи і притиском:

— Ви знаєте — хто я.

На превелике диво обох змовлених замітка не викликала ніякого драматичного ефекту, бо чужинець відповів зовсім невинним і спокійним тоном:

— Простіть, що не знаю, хто ви. Я лиш догадуюсь — не без підстави може — що ви той джентельмен, що його титул стоїть на вивісці.

— Правда, правда; прошу сідати, прошу сідати. — Граф був зворушений, голова в него крутила ся. Тоді замітив він Гевкінса, що стояв на боці і глядів без думки на се, що в його очах було упирем помершого, і до голови прийшла йому нова гадка. Він сказав нараз до Трасі:

— Вибачте з ласки своєї, любий пане. Я зовсім забуваю про належну гостям і чужинцям чемність. Позвольте представити собі мого приятеля, генерала Гевкінса, нашого нового сенатора з послідного і найбільшого здобутку в ряді суверенних держав, Чірокі Стріп — (до себе: Се ім'я його прибе!), однак воно не прибило його і полковник прикро розчарований і зачудований починав представлене на ново: — Сенатор Гевкінс, д. Говард Трасі з — гм —

— Англії.

— З Англії! Адже-ж се немож —

— З Англії, так, родом з Англії.

— Просто звідти?

— Простісінько.

Пелковник сказав до себе: — Сей упир бреше, як з книжки. Такого і в огни не перекуєш. Я засьпіваю йому потім на иньшу нуту, він буде мати нагоду показати, що знає. Потім з глибокою іронією:

— Ви звідуете наш край певно для розривки і забави? Думаю, що подорож по величних просторах далекого Заходу —

— Я не був на Заході; можете бути певні, що я для самої розривки не їздив. Хліба шукав — от що! — артист потребує роботи, не забави.

— Артист, — сказав Гевкінс сам до себе, маючи на думці зрабований банк. — Отсе як раз добра назва.

— Ви артист? — сказав полковник, а сам подумав: — Аж тепер маю його в руках.

— В скромнім розуміню, так.

— Якого фаху? — казав далі хитрий ветеран.

— В олійнім малярстві.

— Маю його! — сказав до себе Сельєрс, почім додав голосно: — Отсе дуже щасливо склало ся. Деякі з моїх мальовил вимагають відновлення. Чи не зволили-б ви підняти ся того?

— Дуже радо. Лиш покажіть, котрі.

Ані не викручує ся, ані не виширає ся, ані не покоїть ся навіть в таких крутих допитах. Полковник остовпів з дива. Він підвів Трасі до мальовила знищеного тому, що попередний властитель уживав його замість підставки на ліхтар, і сказав вказуючи значучим рухом на образ:

— Отсей del Sarto — —

— Се мав би бути del Sarto?

Полковник глянув з глибоким докором на Трасі, потім звернув знову очи на образ і сказав буцім-то не замічаючи, що той йому перебив:

— Отсей del Sarto, то може один одинокий оригінальний твір того знаменитого майстра в нашім краю. Робота, як самі бачите, така ніжна, що небезпечно було би — гм — не зволили-б ви дати мені маленьку пробу того, що умієте, заки —

— Дуже радо, дуже радо. — Принесено останні фарби з побуту мрс. Сельлі в інституті, Трасі сказав, що силь-

нійший в олійнім мальовилі, однак поспробує і отсими фарбами. Його полишено самого і він розпочав роботу. Все-ж таки довкола него було надто багатих цікавих річей і він встав, походяючи збентежений і зачудований.

XIX.

За той час граф і Гевкінс вели запутану і неспокійну розмову.

— Мене гризе загадка, звідки взяла ся у него друга рука?

— А вже-ж; се не дає і мені спокою. І ще одна справа непокоїть мене — явище походить з Англії. Що ви на се, полковнику?

— Слово честі, що сам не знаю. Дійсно, не знаю. Тут можна здуріти; то щось страшного.

— Як думаєте, а може ми прикликали иньшого?

— Иньшого? А звідки-ж у него сей одяг?

— Одяг той самий; про те нема що балакати. Що-ж нам робити? Нагороду дістати мабуть не можемо. Її визначено за однорукого Американця і се дворукий Англієць.

— Ну, то все одно. Менше не є, як жадають. А є більше і так може — одначе замітив, що се слабкий доказ і замовк. Оба приятелі сиділи якийсь час мовчки, роздумуючи про свої клопоти. Врешті лице графа роз'яснила натхнена гадка і він сказав з притиском:

— Гевкінс, матеріялізація — то наука більша і благородніша, як ми собі уявляли. Нам і не снило ся, яку чудову і величну річ удало ся нам зробити. Тепер ціла тайна ясна для мене, як день. Кожний чоловік складаєть ся з атомів і частин, що дорогою спадщини переходять на него віками від предків. Отже ся матеріялізація не повна. Ми довели її що найбільше до початку сего століття.

— Як ви се розумієте? — скрикнув Гевкінс, котрого під впливом грізних слів і тону старого зняв неописаний страх.

— Ось як розумію. Ми зматеріялізували предка того розбішаки.

— О, не кажіть далі, не кажіть, цитьте! Се страшно!

— Але правдиво, Гевківс. Я зрозумів уже се. Розважте лиш події. По перше: явище родом з Англії; по друге: говорить граматично; по третє: є артистом; по четверте: рушаєть ся і поводить ся як джентельмен. І де-ж тут ваш пастух від коров? Скажіть самі!

— Росмор, се щось страшного; аж лячно подумати!

— З того розбишаки віджив лиш одяг — нічоґісінько більше, лиш одяг.

— Полковнику, чи думаєте справді — —

Полковник ударив з енфазою п'ястком у стіл і сказав:

— Моя думка така: матеріялізація була передвчасна. Розбишака утік нам з рук. А се лиш проклятуций пращур.

— Яке-ж то гірке розчарованє, яке гірке!

— Я знаю, знаю се, сенаторе. Нікого не може се вразити глубше, як мене. Все-ж таки треба з тим згодити ся — сумліне так велить. Грошей мені треба, але Богу одному відомо, чи яка біда або нужда може приневолити мене до того, аби з моєї причини терпів предок за провину, котрої допустив ся потомок того предка.

— Але-ж полковнику! — благав Гевкінс, — заждіть і послушайте. Не спішіть ся! Невже-ж вам невідомо, що се одинокий спосіб роздобути гроші, а крім того саме сьвяте письмо каже, що за гріхи і злочинства предків мають терпіти всі потомки аж до четвертого покоління, хоч не мали з тим ніякого діла. Отже треба лише се правило відвернути, щоби мало силу і на відворот.

Полковника вразила неохитна льоґіка отсеґо доказу. Він походжав сюди і туди і роздумував над сим глубоко. Врешті відозвав ся:

— Се правда, дійсна правда. І так, хоч серце крає ся, що сей нещасний старець буде терпіти за се, чого і пальцем не доторкнув ся, але, коли обовязок так велить, я готов віддати його в руки справедливости.

— Я готов теж, — сказав Гевкінс підбадьорений і урадуваний. — Я готов віддати його властям, хоч би в нім було і тисяч предків, зібраних в одну особу.

— Господи, будь милостив моїй душі грішній! — сказав Сельєрс, зітхнувши глубоко. — Се як раз так і є.

На него склали ся всі предки, яких лише мав коли небудь. Є в нїм атоми сьвящеників, жовнярів, хрестоносців, поетів, солодких і гарних жінок, — всі роди і верстви людей, що ходили на сій землі в давні-предавні часи і від віків померли. І тепер то за нашою справою треба їм було покинути сьвяті місця вічного спочинку, щоби відповідати за рабунок невеличкого банку в Чірокі-Стріп. Се кривда до неба вопіюча.

— Гей, не говоріть таке, полковнику. Се відбирає мені до решти відвату і мені стає соромно, що я приложив — —

— Цять! Я вже його маю!

— Є ратунок, є рада? Кажі живо, я сам не знаю, де стою.

— Річ зовсім проста. Дитина була би на се прийшла. Він сам зовсім в порядку; як дотепер справа стоїть, йому не бракує нічого і ніяк. Мені вдало ся довести його матеріалізацію до початку сего століття, так чого-ж мені далі ждати? Я зматеріалізую його до нинішнього дня.

— Земле сьвята!*) І я про се не подумав, — сказав Гевкінс, в котрого знову вступила відрада. — Адже-ж нічого більше не треба! Що за голова у вас! А позбудеть ся він і злишньої руки?

— Певно.

— І втратить англійську вимову?

— І пізнати буде годі! Буде говорити мовою Чірокі-Стріп і иньшими простацькими діалектами.

— Полковнику, а може і він признасть ся?

— Признасть ся? Як то? Лиш до сего розбою?

— Лишень? А вже-ж. Але чому лишень?

Полковник сказав поважно: — Гевкінс, він буде зовсім у моїй власті. Я приневолю його признати ся до всіх злочинів, яких лиш допустив ся. В него мусять бути їх на сумліню тисячі. Чи ти мене розумієш?

— Ну, не зовсім.

— Нагороди посиплять ся одна за другою.

*) Оклик уживаний матрозами.

— Чудова гадка! Я ще не бачив голови, котра би так ясно здавала собі справу з всіх другорядних наслідків основної ідеї.

— Се дрібниця. Воно приходить мені до голови само з себе. Скоро він лиш упорає ся з одною вязницею, перейде до другої і так далі, а нам остає ся лише загортати нагородні одну по другій. Се певне жерело доходу до кінця життя, Гевкінс! А до того найлучше з усіх, бо його не знищиш.

— Ніби воно так, справді так виглядає. Дійсне, так.

— Виглядає лише? А се чому? Годі, думаю, заперечити, що в мене є доволі широкий і всесторонній досвід у справах фінансових, а я не надумуючи ся скажу, що се уважаю найвартнішим здобутком, який коли небудь доводило ся мені мати в руках.

— Справді так думаєте?

— А вже-ж, думаю так.

— Гей, полковнику, коли-б не важке ярмо і безнастанна журба з причини нужди! Коли-б нам зараз прийти до грошей! Не кажу вже, щоби замінити на гроші все, але хоч частину. Адже-ж знаєте — —

— Бачите, як ви дрожите зі зворушення. Се походить з недостачі досьвіду. Мій любий, коли би ви були мали до діла з такими поважними справами, як я, ви були-б инакші. Гляньте на мене! Чи зїниці в мене рззширені? Чи тремчу хоч трохи? Посмотріть живчика — чик, чик, чик, немов би я спав спокійно. І що-ж тепер снуєть ся крізь мій спокійний, студений ум? Цілий ряд чисел, від котрих фінансовому новикови завернулась би голова від самого погляду. А тимчасом лише зимна розвага і безсторонний погляд дозволяє чоловікови зрозуміти справу як слід і ратує його від нехибної помилки новика, що ви про неї саме згадували, се-б-то від поспіху з заміною на гроші. Послухайте мене. Ваша рада: замінити частину як стій на готівку. Згадайте-ж, яка моя думка?

— Годі збагнути. Яка-ж?

— Зложити його яко зелізний капітал очевидно.

— Га, про се я був би ніколи не подумав.

— Бо ви не фінансіст. Скажім, що він допустив ся тисяча злочинів. Певно, що се скромна цифра, бо будь він і не зовсім зматеріялізований, все-ж таки має їх на сумлінню з мільон. Одначе для повного безпеченства приймим тисяч. Пять тисяч нагороди, помножених тисячкою, дає нам певного основною капіталу кілька? Пять мільонів долярів.

— Чекайте, нехай прийду до себе!

— І то майно вічне, що дає доходи без кінця і міри. Майно, що готове сповняти щораз то нові злочинства і брати нагороди.

— Ви мене зовсім заголомшили. Мені голова крутить ся.

— Нехай там крутить ся, нічого не шкодить. Тепер ся справа поладжена — лишім її в спокою. В своїм часі придбаю спільників і випущу папери. Здайте все на мої руки. Ви не сумніваєте ся відай про се, що я здужаю видобути з того, що лише можна.

— Певно, що ні. Се можу посвідчити по правді.

— Отже все в порядку. Ся справа поладжена. На все прийде своя черга. Ми старі підприємці робимо після плану і системи; у нас в діловодстві ніяке безголове неможливе. Що йде з черги? Доповнене матеріялізації, доведенє її до нинішного дня. Зараз возьму ся до того. Думаю —

— Погляньте-но Россмор. Ви його не замкнули, а він як два а два — чотири, зовсім певно утік.

— Заспокійте ся. Не журіть ся тим ні трохи.

— А для чого-ж не мав би втічи?

— Нехай втікає, коли хоче. І що з того?

— Ну, на мою думку се було-б немале нещастє.

— Але-ж мій любий, коли він раз в мої руки дістав ся, так не вимкнеть ся з них на віки. Може іти і вертати вбавдно. Сама сила моєї волі заведе його, куди захочу.

— Ну, такі слова справді приємно почути, — правду вам кажу.

— Я дам йому малювати, що лиш захоче, і буду наспів з родиною дозирати його і догоджувати йому що сили. Нема найменшої причини обмежати його вбавди. Маю надію намовити його, щоби заховував ся зовсім спокійно,

хоч і так впрочім спинена у своїм розвою матеріялізація з природи річи мусить бути слабша, лагідніша і не така основна, а — гм — ну, а приміром я рад би знати, звідки він походить?

— Як то? Як ви се розумієте?

Граф значучим і допитливим рухом вказав на небо. Гевкінс зірвав ся; потім запав у глибоку задуму, врешті похитав журливо головою і вказав на землю.

— Що наводить вас на отсю думку, Уешінгтон?

— Га, ледви чи вгадав я; все-ж таки і вам не трудно замітити, що він не дуже жалує за останнім місцем побуту.

— Отсе не зла гадка. Розумно обміркована. Ми віддали отсій появі прислугу. Одначе маю надію розвідати про се осторожно і дізнати ся, чи наші здогади справедливі.

— Як довго потребає се, щоби його викінчити і спровадити до нинішнього дня, полковнику?

— Я сам рад би знати, коли-ж годі. Мене просто збила з пантелюку отся нова обставина — отся несподівана потреба замінити якусь особу поступенно з предка в її остаточного нащадка. Все-ж таки я дам йому якось раду.

— Росмор!

— Я тут, моя люба. Ми в лябораторпії. Ходи, тут є і Гевкінс. Не забудь, Гевкінс, що він для цілої родини здорова, жива людина. Ось вона.

— Сидіть, сидіть, я не входжу. Я лиш хотіла спитати, хто се там на долині малює?

— Той? Ага, се молодий артист. Молодий Англієць, зветь ся Трасі. Дуже талановитий, улюблений ученик Ганса Хрістієна Ендерсена чи котрогось иньшого зі старих майстрів — Ендерсена мабуть, я майже певний того. Він має відновити деякі з наших старих італіянських архитворів. Чи ти говорила з ним?

— Ні, лише слівце. Я надійшла там просто на него, не сподіваючи ся, що там є хто небудь. Випадало угостити його чим небудь; я подала йому дещо перекусити (Сельлерс моргнув крадькома і значучо на Гевкінса), але він подякував, каже, що не голоден. (Знов саркастичне

моргане). Отже я принесла йому кілька яблук і він з'їв пару.

— Що? — І полковник підскочив нараз на кріслі, а потім сів назад, скрикнувши з дива.

Леді Россмор остовпіла з зачудування. Потім глянула на непритомного делегата з Чірокі-Стріп, далі на свого мужа, а потім знов на гостя. Врешті сказала:

— Що з вами, Мельберрі?

Той не відповів зараз. Він стояв відвернений плечима і похиливши ся над кріслом, водив по ній злегка рукою. Потім одначе відповів:

— Ні, нічого, се був штифт.

Жінка гляділа на него хвилю недовірливо, а потім сказала майже з глухом:

— І тільки галасу о штифт! Добре ще, що не гонталь. Ти був би підскочив під хмари. Як можна так мої нерви дразнити?!

І вийшла, обернувши ся на запятку.

Скоро лиш вона вийшла, полковник обізвав ся нишком:

— Ходи, поглянемо на власні очі. Тут зайшла певне помилка.

Вони зійшли на долину і поглянули крізь шпару в дверях. Сельєрс прошепотів в розпучі:

— Їсть! Який се огидний вид! Гевкінс, се річ страшенна! Возьми мене, бо ледви стою.

І поплентались оба до лабораторії.

(Далі буде).

З англійського переклав *Іван Петрушевич*.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк-Твайна

—♦♦—

XX.*)

Робота ішла Трасі пиняво, бо його гадки буяли далеко від неї. Чимало річей було для него незрозумілих. Врешті стало йому в голові нараз ясно — так йому принайменше здавалося — і він сказав сам до себе: — Аж тепер я догдував ся правди, у того чоловіка не всі дома. Не знаю лише, кільки йому не достає: одної або двох клепок що найменше. Все-ж таки як раз досить, щоби пояснити отсе безголовє. Се страшенні богомази, а він уважає їх творами старинних майстрів; погані портрети — а його божевільна уява добачає в них портрети Россморів, гербові відзнаки — помпатична назва замку Россмор, яку надає сій гнилій буді, а врешті чудне запевненє, що мене тут дожидали. Яким чином се можливе? Се-б то хиба льорда Берклі? Адже-ж йому відомо з часописей, що отся особа згоріла в Нью-Гедсбі. Ні, до біса, він справді не знає сам, кого дожидає, бо з його мови виходить, що не надіяв ся Англійця, ні артиста, а проте все я відповідаю його вимогам. Він досить мною вдоволений. Так, він несповна розуму; бою ся навіть, що сей джентельмен грубо несповна розуму. Нещасний! Всеж таки він людина інтересна, як

*) Див. IV, V, VI, VII, VIII—IX і X книжку.

всі — думаю впрочім — люде того рода. Надію ся, що моя робота йому подобаєть ся. Я рад би бачити його що дня і студіювати його. А коли напишу до батька — ох, се болить! Годі про се згадувати; воно відбпрає мені рівновагу духа... Хтось надходить — треба брати ся до роботи. Се знов той старий джентельмен. Виглядає не свій. Може мій одяг будить в него підозріне, як на артистї по правді будити може. Коли-б совість позволяла мені його скинути. Але про се нема що і думати. Я цікавий знати, що він за рухи виконує в повітрі руками. Се, бачить ся, відносить ся до мене. Чи не пробує він загипнотизувати мене? Я не дуже був би радий сьому. Тут щось несамовите в тій цілій справі.

Полковник шепнув до себе: — Се має вплив на него. Думаю, що на сей раз буде з него. Бою ся, що він захиткий ще трохи і міг би розвіяти ся. Тепер розпитаю його дещо обережно, щоби дізнати ся, в якім він тепер стані і звідки приходить.

Він підійшов і сказав стиха:

— Прошу, не перебивайте собі, д. Трасі. Я хотів лише кинути оком на вашу роботу. Ах, як гарно, чудово справді! Ви робите се бездоганно. Що за радість буде се для моєї доньки. Позвольте присісти коло себе?

— О! Прошу, я дуже радий!

— Не перебиваю я вам? Значить, чи не відбираю вам вітхненя?

Трасі усьміхнув ся і сказав, що його вітхненє не таке етеричне, щоб його так легко було розвіяти.

Полковник завдав низку обережних і добре обдуманих питань, що видавали ся Трасі доволі чудними і безосновними; всеж таки вони причинили ся мабуть до потрібного роз'ясненя, бо полковник сказав до себе з гордим вдоволенєм:

— Поки що, робота поступає як слід. Він кріпне, кріпне і буде держати ся, неначе реальна річ. Мені видаєть ся, що я був би в силі перемінити його в камінь.

По хвили спитав обережно:

— Де вам подобаєть ся більше: тут, чи — там?

— Там? Ніби де?

— Ну — гм — там — де ви перше були.

Трасі пригадав собі зараз готель і сказав:

— О, тут, очевидно.

Полковник зачудувався і сказав сам до себе: — Тут не заходять вже ніякі сумніви. Се як раз найліпший доказ, де той бідак був. Се мене тішить. Я радий, що вийшов його звідти.

Він сидів, думав, думав і водив очима за пензлем. Врешті сказав до себе: — По тім всім стає мені ясним, длячого не повелося мені з бідним Бірлєєм. Він пішов не в той бік. Ну, тепер все в порядку. Він на тім ліпше вийшов.

Тепер увійшла з улиці Сельлі Сельєрс у всій своїй чарівній красі і їй представлено артиста. І тут зродилася нараз любов від першого погляду, хоч ні одно, ні друге може про се не знало. Англієць замітив, не знати длячого, сам до себе: — А може він всеж таки й не є божевільний. Сельлі сіла, заінтересована роботою Трасі, і се йому подобалося, а ласкава її виrozumіість пересвідчила його, що вона не проста людина. Сельєрс квапився поділитися з своїми спостереженнями з Гевкінсом і вийшов сказавши, що коли двоє adeptів барвної музи дадуть собі раду без него, він піде за своїми справами. Артист сказав до себе: — Я думаю, що він лише трохи ексцентричний, але більш нічого. Він почув докори совісті, що осудив неприхильно людину, хоч мав нагоду пересвідчитися, який він по правді.

Очевидно, що чужинець почув себе незабаром свободним і вдався в любую розмову. Природність, щирість і привітна простота то неоцінені прикмети пересічної американської дівчини; майже ні сліду вимушених і штучних форм; в наслідок того її присутність і поведене такі свободні, що чоловік знайомиться і жартує з нею, ще коли мав час оглянути ся, коли се стало ся.

Ся нова знайомість поступала справді скоро. Як скоро і далеко поступила, досить буде замітити, що ще не минуло і пів години, як одно і друге забуло, який чудний у Трасі одяг.

Ота сьвідомість згодом вернула і Івендолені стало тоді ясно, що освоїла ся з ним, а Трасі почував виразно, що одяг той став йому нестерпним.

Він схаменув ся тоді, коли Івендолен попросила його остати ся на обід. Йому треба було відмовити, бо від тепер хотів жити — се-б то від тепер бачив ціль життя, а в такім одягу він не пережив би обіду у джентельмена. Всеж таки пійшов домів щасливий, бо чув, що Івендолен завела ся в своїй надії.

І куди-ж він пійшов? Пійшов прямо до кравця і справив собі гарний і приличний одяг, якого не повстидав би ся ні один Англієць. Сказав, ніби до себе самого, а радше до своєї власної совісти: — Я знаю, що се зле; однак так само зле було би не зробити сего; а два лихі вчинки не стануть за один добрий.

Отсе вдовольнило його і заспокоїло. Може вдовольнить се і читача, коли розбере, що воно має значити.

Івендолен завдала при обіді старшим журби, бо мовчала і була якась не-своя. Коли-б були уважали, могли би були замітити, що коли тільки зійшла розмова на артиста і його штуку, вона інтересувала ся тим і оживала. Але вони не уважали і так розмова переходила на що иньше, а тоді знов Івендолен могла декого нишком занепокоїти і зажурити, чи їй чого не бракує, або чи не попесувало ся що небудь у кравецтві.

Мати радила їй всілякі випробувані патентовані ліки і средства з желізом і иньшими того рода річами, а батько, хоч сам завзятий прихильник і голова повітового товариства тверезости, заявив охоту післати по вино; однак вона, хоч всі ті щирі заходи приймала з подякою, не хотіла нікого послухати.

Під ніч, коли родина розходила ся спати, вона взяла з собою крадькома один пензель, кажучи до себе: отсего уживав найбільше.

На другий день рано вийшов Трасі з дому у своїм новім одягу і з гвоздиком — щоденним дарунком від Пус — в бутонерці. Ціле його серце виповняла Івендолен Сельєре, а той стан душі придавав йому вітхненя для штуки. Цілий ранок його пензель увивав ся жваво по полотні,

майже без його свідомости — се-б то свідомости в значіню самосвідомости, хоч деякі авторітети тому перечать — і творив чудо за чудом в роді декоративних акцесорій до портрету так щасливо і скоро, що ветерани фірми стовпили з дива, вибухаючи лише невинно окликами признаня.

А тимчасом для Івендолен марно пропадав ранок і не один доляр. Вона думала, що Трасі прийде перед полуднем, а до такого висновку прийшла без нічиєї помочи. Тому збігала що хвилі з своєї комнати на долину, щоб поукладати ще раз пензлі і иньші знадоби і поглянути, чи він вже надійшов. Однак скоро прийшла до своєї комнати, не ставало їй ні трохи лекше, а навіть, як пересвідчила ся, на свій превеликий смуток, діялось як раз на виворіт.

Остатніми часами проводила вона всі вільні хвилі на крайню незвичайно оригінальної сукні, що мала бути їй дуже до лиця і сего ранку працювала над її викінченням; але її гадки були де инде і вийшло з того неможливе опудало.

Замітивши, що стало ся, вона пізнала, що тому за причина і що воно має значити і відложила роботу на бік, сказавши собі, що приймає ворожбу до відомости. І від тої хвилі не виходила вже з гостинної, лише сиділа і ждала.

По сніданю чекала знову. Цілу годину. Потім велика радість вступила в її серце, бо побачила, що він надходить. Побігла тоді урадувана горі сходами і ледви могла діждати ся, аж йому буде потрібний найважніший пензель, що вона десь закинула, — а знала добре, де. Всеж таки посходили ся всі один за другим і шукали пензля, врешті післали по неї, а й вона не могла його якийсь час знайти, однак знайшла згодом, коли иньші вийшли шукати в кухні, в пивниці і комірці і по всім усядам, де люде шукають за річами, з котрими не вміють обходити ся.

І так вона подала йому пензель і замітила, що їй треба було постарати ся о се, аби все було йому під рюками, однак їй здавало ся, що ще час, бо було так рано, що вона не надіяла ся його — але урвала тут, сама зачудувана тим, що каже. А він сказав сам до себе, збентежений і засоромлений: — Я знав, що нетерпеливість

прижене мене сюди скорше, як треба, і зрадить мене; і се як раз стало ся. Вона переглянула мене наскрізь і сьмість ся з мене — звісно — нишком.

З одної річи Івендолен утішила ся дуже, другою була менше вдовошена. Утішила ся новим одягом і корисним вражінем, яке він робив; менше рада була з гвоздика в бутонерці. Вчорашний гвоздик обходив її мало. Отсей був такий саміський, а однак звернув її увагу і накидав ся в очі. Рада була-б дізнати ся яким простим і звичайним способом про його історію. Врешті відважила ся і сказала:

— Нехай мужчина буде старий як хоче, а як вложить в дірку від тузика яскраву квітку, стає кілька літ молодшим. Я се нераз замічала. Чи справді на се мужчини носять в бутонерках цвѣти?

— Не знаю. Все-ж таки ся одна причина вистала би. Я не чув про се ніколи перше.

— Ви, здасть ся, волите наді все гвоздики, чи се задля барви, чи форми?

— О, ні! — сказав просто. — Я їх дістаю. Я не сказав би, що мені все одно.

— Він їх дістає, — сказала вона сама до себе і почула якийсь жаль до тих гвоздиків. — Я цікава, хто се такий і як вона виглядає? Квітка почала займати чималий простір в комнаті. Накидала ся в очі всюди, заслонювала собою весь вид і поганила його. Сама собою непоказна, стала важка і замітна.

„Чи залежить йому на ній?“ — Отся гадка справляла їй зовсїй чутний біль.

XXI.

Вона приладила артистови все; не було вже ніякого претексту сидіти тут довше. Тому сказала йому, що відходить, а коли буде чого потребувати, нехай завізвє прислугу. Відійшла сама нещаслива і лишила артиста нещасливого.

Як одному, так і другому важко минали від тепер хвилі. Йому, за думками про неї, годі було малювати; вона думала про него і не ішов їй ні крій, ні господарство.

Ніколи перед тим не здавало ся йому мальоване таким сухим; а їй ніколи ще не наприкрило ся так господарство. Вона відійшла, не повторивши запросин на обід і се він ледви мав силу стерпіти.

І їй самій було прикро, бо зміркувала, що не випадає їй його запрошувати. Вчора було се легко, нині неможливо. Здавало ся їй, що за тих двацять чотири годин пропали для неї тисячі невинних привілеїв. Нині почувала себе чудно звязаною, обмеженою у своїй свободі. Нині годі їй було сказати або зробити що небудь, що відносило ся до того молодого чоловіка, аби зараз не попадала в знесилу зі страху, що він може „підозрівати“. Просити його нині на обід? Її прошибала дрож на спомин про се. І так ціле пополудне, з малими перервами перебула у зворушенню.

Три рази приходило ся їй збігати на долину за орудками, себ то їй здавало ся, що треба їй зійти за орудками. В переході туди і назад, вона всего на все зирнула на него шість разів, хоч здавало ся, що й не дивить ся в той бік. І пробувала видержати тих шість електричних ударів, не даючи по собі ніякої позначки, однак вони її роздратовали чимало і вона чула, що її природний вигляд був тепер незвичайний, надто горячково тверезий, і гістерично спокійний, щоби міг ошукати. І маляр зазнав свою пайку розкоші. І він заздрів їй шість разів, а від сих поглядів били в него філі щастя і заливали його, топили, полоскали любо, так що його покидала съвідомість, що робити пензлем на полотні. На образі було шість таких місць, котрі треба було на ново перемальовувати.

Врешті Івендолен стало трохи легше на серці, бо післала до Томпсонів, в сусідстві, звістку, що прийде до них на обід. Не хотіла тут мати на думці при обіді се, що тут нестало одного, котрий не повинен був бракувати — а про се останнє слово рішила ся поглянути до словаря при першій нагоді.

Тимчасом граф увійшов до артиста побалакати і запросив його лишити ся на обід. Трасі треба було нараз ужити всіх сил волі, щоби здушити вдячність і утіху і він почув, що тепер, коли буде міг перевести кілька солодких

хвиль коло Івендолен і чути її голос і дивити ся в її личко, то нічого вартнішого не може в житю зазнати.

Граф сказав сам до себе: — Отсей опир може очевидно їсти яблука. Побачимо тепер, чи се його спеціальність. Я сам думаю, що се тільки спеціальність. Нема сумніву, що яблука лежать ще у границях можности опирів. Те саме було і з нашими прародичами. Ні, не правда, а радше лише в часті правда. Яблука, так як і в теперішнім випадку, були що правда границею, але в противнім значіню. На вид нового одягу граф задрожав з утіхи і гордості. Він сказав сам до себе: — На кожний спосіб я довів його матеріялізацію до новіших часів.

Сельєрс заявив Трасі своє вдоволене з роботи; поручив йому далі відновлюване старинних майстрів і висказав бажанє, аби він намалював також його портрет і жінки а може і доньки. Міра щастя артиста доповнила ся тепер до краю. Заки Трасі малював, ішла свобідна розмова, а Сельєрс розвивав принесене зі собою мальовило. Був се новісенський олійний друк, що лише викінчений портрет вдоволеного з себе джентельмена, що засипував своїми оголошеннями цілу Унію, аби купували його спеціальність, певно черевики або одяг по 3 доляри штука, або що иньше таке. Старий джентельмен сидів з образом на колінах і, вдивляючи ся в него з чутем, потонував у задумі. Трасі замітив тепер, що в його очах закрутили ся слези. Отсе зворушило його чутливу вдачу і zarazом вразило прикро, що йому тут не місце в такій торжественній хвилі і що бачить зворушене, якого свідком чужинець не повинен бути. Однак жаль переміг у нього і він пробував потішити засмученого старця щирим словом і живим співчутем:

— Мені — каже — дуже прикро... чи се ваш приятель, що ви його —

— Ох, більше, багато більше — свояк, найдорожший з усього, що я мав на землі — хоч і ніколи не довело ся мені бачити його на власні очі. А так, се молодий лорд Берклі, що погіб такою геройською смертю при пожарі — Ов, а вам що таке?

— О, нічого, нічого. Мені трохи чудно було, зійти ся — так сказати-б — око в око з особою, що про неї тільки наслухав ся. Чи сей портрет подібний?

— А вже-ж, очевидно. Я не бачив його ніколи, але не трудно доглянути подібність до батька, — сказав Сельєрс, піднявши образ в гору і поглядаючи вдоволенням оком то на него то на мальовило, що мало представляти графа-узурпатора.

— Ну, я не сказав-би, що замічаю тут подібність. Певна се річ, що у графа-узурпатора лице поздовжнє як у коня і сильно характерне, а тимчасом у того гладке, округле і безхарактерне.

— Ми всі такі спершу, ціла сім'я, — казав Сельєрс незахитаний. — Ми родимо ся всі круглолицими варятами і аж відтак переображаємо ся в правдиві чуда інтелекту і характеру. Як раз по отсих познаках віднаходжу тут подібність і пізнаю, що портрет автентичний і бездоганний.

— Безперечно, що той молодий на свояка доволі похожий.

— А так, так; і він був варят, цілком певно. Порівняйте лице, склад черепа, вираз. Се варят, божевільний, божевільний, на скрізь божевільний.

— Дякую, — сказав мимохить Трасі.

— Дякуєте?

— Ну, — за пояснене дякую. — Прощу, прощу далі.

— Як кажу, ціле лице показує на божевільного. Можна навіть подробиці відчитати.

— Що-ж з них виходить?

— Ну, одним словом слабодух.

— Що?

— Слабодух. Особа, що стає прї чім небудь непохитно і твердо, думає непохитно і твердо як Гібральтар, а незабаром починає хитати ся. І ні сліду з Гібральтару, мій пане, де-де: хитаєть ся вам на всі боки, як осипка. Се, бачите, викупаний Берклі, лише гляньте на отсю барячу голову. Ну, — але чому ви паленієте, як небо при заході сонця? Пане ласкавий, чи я не зневажив вас чим необачно?

— Але-ж ні, справді ні! І не снило ся. Я паленію все, коли чую, як хто свою власну кров зневажає. — А сам до себе сказав: — Яким чудним способом його розсіяний і хиткий ум натрафив на правду? Він припадково описав мене. Се я отся погорди гідна людина. Коли я покидав Англію, мені здавало ся, що знаю себе. Я думав, що я сталий і непохитний як Фридрих Великий. А тимчасом я по правді слабодух, простий слабодух. Ну, як будь, так будь, все-ж таки се благородна річ, носити в собі високі ідеали і сьмілі заміри. Той потіхи не можу собі відмовити. — Потім сказав голосно: — Чи отся, як кажете, вівця може одушевити ся великою ідеєю самопожертвованя? Чи міг би він задумати таку річ, як наприклад виречи ся ірафства, майна і слави і подати ся добровільно у гурт простих людей, щоби вибити ся там власною заслугою, або коротати вік в недостатку і нужді?

— Чи міг би? Придивіть ся лише тому усьміхненому, певному себе лицю. Тут ваша відповідь. Він на се як раз і готовий. Навіть готовий се ввести в жите.

— А потім?

— Покинути!

— І вернути?

— Зовсім певно.

— І чи така доля жде всі мої — себ-то, хотів я сказати: всі його заміри?

— О! Певно, певно. Така вже вдача Россморів.

— Так се щастє, що отся людина згинула. — Возьмім, на приклад, що я був би Россмором і —

— О, се годі.

— Длячого?

— Бо се годі припустити. Бути Россмором в вашім віці значить бути божевільним, а ви не божевільні. І треба би, щоб ви були слабодухом, а тимчасом кождий, що уміє вичитувати з лица характер, пізнає відразу, що де раз ступите ногою, звідти і землетрус вас не віджене. До себе додав: — Досить сего для нього, хоч в порівнянню з фактами в тім ледви половина правди. Чим більше його студіюю, тим більше стає інтересним. Я ще не бачив такого характерного лица. Знати на нім майже надлюдську

сталість, непохитність в замірах, залізну волю. Невпданий молодий чоловік!

Тепер сказав голосно: — Чи міг би я у вас просити поради в одній дрібниці, д. Трасі? Як знаєте, у мене є тлінні останки того молодого грабчука — Господи, а ви-ж чого так здригаєтеся?

— О, се нічого, прошу, лише кажіть далі. У вас є його останки?

— Так.

— І ви певні, що то його, а не чиї иньші?

— О, зовсім певний. Себ-то в мене є проби, не цілість.

— Проби?

— Так, у кошиках. Колись будете вертали домів, чи не згодилсь би ви забрати їх з собою —

— Хто — я?

— А вже-ж, що ви. Не кажу, зараз, але згодом, по — але заждіть-но, не хотіли-б ви їх побачити?

— О, ні за що. Я не хочу того бачити.

— А-ну, то гарно, я думав лиш — а ти, серце, де йдеш?

— На прошений обід, батечку.

Трасі остовпів. Розчарований полковник сказав: — То шкода. Я не знав, д. Трасі, що вона виходить. — Лице Івендоген прибрало безутішний вираз, що казав: „І що-ж я вчинила!“ На її лиці засіяла іскорка надії і вона сказала з не зовсім природним ваганєм:

— Коли така ваша воля, я перекажу до Томсонів, що —

— Ти до Томсонів? Се змінєє річ. Таким чином все в порядку. Ми дамо собі, дитинко, раду без входження тобі в дорогу. Тобі залежить на сім чимало —

— Але-ж, батечку, я можу так само коли небудь инде —

— Ні, я не хочу. Ти, добра дитинко, так гірко працюєш і твій батько не хоче тобі перешкаджати, коли ти —

— Але-ж, батечку — я

— Іди в свій бік, я не хочу чути ні слова; а ми пійдемо в свій бік, ласкавий пане.

Івендолен трохи не крикнула з болю. Однак не було ради, лише треба було йти, і вона була вже на відходнім, коли її батько прийшов на гадку, що наповнила його відрадою, бо за одним замахом розпутувала трудність положення, і давала цілій справі гладкий, корисний оборот.

— Вже знаю, моя любя, як зробити, щоби і тобі не зіпсувати свята а заразом, щоби і собі запевнити тут приємні хвилі. Пришли тут Біль Томсон — чудова істота, Трасі, чудово гарна! Я хотів би, щоб ви отсю дівчину побачили. Ви просто готові збожеволіти; справді, ви ошалієте за хвилину. Пришли-ж її сюди зараз, Івендолен, і скажи — ов, а вона вже пішла? — Коли він обернув ся, вона переходила вже через браму. Що се має значити? — бурмотів він, — я цікавий знати. Що там вона каже, не знаю, але рухи показують, що вона розгнівана.

— Га, — сказав Сельєрс весело до Трасі, — мені тут буде її бракувати; родичам все тужно за дітьми, скоро їх не бачать; се вже така, зовсім природна і мудро придумана у них слабість. Але ви заспокійте ся, місс Біль заступить вам тут молоде товариство і ви будете з неї раді. Ми, старі, також заходів не пожалуємо. Нудно нам тут не буде. І будете також мали нагоду познайомити ся ближше з адміралом Гевкінс. Се рідкий характер, Трасі, один з найбільше незвичайних і інтересних характерів, які світ видав. Побачите, що варто його студнювати. Я студнював його, ще як він був дитиною, і бачу, що він розвивав ся безнастанно. Думаю, що дійсне одним з предметів, завдяки котрим я успів заволодіти трудною штукаю відчитування характерів, був живий інтерес, який я чув все до того чоловіка, до його загадочного духа і нечуваних помислів.

Трасі не чув ні слова. Відрада покинула його, а душу наляг смуток.

— Се справді чудовий характер. Його основою скриптість. Все треба передовсім найти основу, на котрій збудований характер чоловіка. Тоді ви його вже знаєте. Тоді не збаламутять вас ніякі, ніякі суперечні і незгідні подробиці. Що малюєть ся на лиці Гевкінса? Простота. Без-

межна і незрівняна простота. І при тім всім його ум сам по собі один з найглибших на світі. Найчесніша, найсправедливіша людина — а однак найзнаменитий майстер удавання, якого бачили людські очі.

— Ов, се погано! — пробурмотів Трасі, що замість слухати, роздумував з жалем, що було би наступило, коли-б тільки справа з обідом не була обернула ся так погано.

— Ну, я того не сказав би, — замітив Сельєрс, що заложивши назад руки під полами сурдута, походжав сюди і туди по комнаті і прислухував ся власній бесіді. — Можна би зовсім справедливо назвати се поганим у кого иньшого, але не у сенатора. Ваша назва зовсім добра — се признаю, лише не добре ужита. В тім є чимала ріжниця. У него справді чудовий характер. Мені здасть ся, що нема другого державного мужа, у котрого було би стільки гумору і така здібність укривати його. Виїмком тут хіба Жорж Уешінгтон і Кромвель, а може і Робеспєр, але на сім і кінець. Чоловік не фаховий міг би і вік цілий пережити в товаристві сенатора Гевкінса і не побачити в него більше гумору як на цвинтари.

Наступило глибоке, безконечне зітхненє артиста, що думав про що иньше і тепер промимрив: — Що за біда, що за біда!

— Ну, все-ж я не сказав би того. Противно, як небудь величний се дар, але сам по собі не будить він у мене такого подиву, як зручність, з якою він той дар уміє укривати. І ще одно — генерал Гевкінс є мислитель; смілий, льогічний, глибокий, аналітичний мислитель, може один з найспосібніших в наших часах. Очевидно в відповідних розміром темах, як на приклад: ледовий період, взаємні відносини сил, розвій мотиля з почварки, або що небудь подібне. Піддайте йому яку небудь відповідну тему, відступіть на бік і уважайте, як він думає. Просто здасть ся, що земля дрожить. О, так, вам треба його пізнати, збагнути його внутрішні прикмети. Се може найвизначніший ум по Арістотелю.

Обід відложено тепер на хвилю з огляду на місс Томсон, однак Івендолен не переказала їй запросин, дожиданє

не здало св нї на що і так товариство засїло до стола без неї. Бідні старі Сельлерси пробували всего, на що лиш стати було їх гостинність, щоби уприємнити гостеві хвилі, а й гість силував ся бути по змозі оживленим, бесїдливим і веселим з огляду на старого джентельмена. Справді всі докладали щирих старань до скороченя часу, однак справа не мала від початку виглядів на поведжене. Трасі серце лежало каменем у грудях. Здавало ся, що на горизонті его визначає ся лиш один пункт, себ-то порожнє крісло. Йому годі було забути про Івендолен і свою щербату долю. В наслідок його розсїяности заходили як раз тоді глухі павзи в розмові, коли на него випадало щось сказати; очевидно, що ся хвороба розходила ся помалу на ціле товариство і розмова замість впливати повними вітрилами на широкі сонїшні простори, звертала ся безсильно до берегів. Що тому за причипа? Один Трасі міг був сказати. Інші не могли придумати до того і теорії.

Рівночасно переживано такі нудні хвилі і у Томсо-нів — що було лиш наслідком одної і тої самої причини. Івендолен соромно було, що розчароване так її прибило і вчинило так чудно і глибоко нещасливою; та сором не лиш не додавав їй відради а противно побільшав її терпіння. Вона пояснила се тим, що не чує ся здоровою і кож-дий міг бачити легко, що се правда. Вона зустріла ся зі щирим співчутєм і жалем; однак се тут нічого не помо-гло. В таких випадках нема ніякого лікарства. Тут най-ліпше ще дати жалеві волю. З хвилию, як обід скінчив ся, вона перепросила всіх і побігла домів, рада несказано, що врешті доведо ся ся їй вирвати ся з того дому і того гір-кого страждання.

Може він уже пішов? Така гадка виринула в її го-лові і заволоділа її ногами. Вона всунула ся до дому, ски-нула плащ і капелюх і пішла просто до їдальні. При-станула і слухала: голос її батька без житя; потім голос її матері — без житя; поважна павза, потім якась бай-душна замітка з боку Гевкінса. Знову мовчанка, потім — по-тім голос, не Трасі, а знову її батька.

Пішов — сказала собі з розпукою — і відчинивши помалу двері, увійшла.

— Ов, дитинко! — скрикнула мати. — А ти-ж чого така бліда? Чи ти — чи тобі? —

— Бліда! — скрикнув Сельєрс. — Се було лише так хвилено, нічого небезпечного. Розумна вже, як нутро кавуна. Сідай, серце, сідай, ми тобі сердечно раді. І як зійшов тобі час? Нам тут волік ся — в безконечність. Чому не прийшла місс Біль? Д. Трасі якийсь не-свій, а при ній був би розірвав ся.

Тепер вона зраділа, її очі засняли сьвітлом щастя і переказували нишком якусь тайну другій парі очей, що також таємною мовою відповідали. Вистала отся безконечно мала частина секунди, щоби такі великі два визнання показати, почути і зрозуміти. Весь неспокій, журба і непевність покинули нараз серця тих молодят і наповнили їх великим супокоем.

В Сельєрса вступила тепер непохитна надія, що при такій підмозі ще в сій останній хвилі вдасть ся вирвати побіду з челюстей погрому, однак се була помилка. Розмова рвала ся так уперто, як перше. Він був гордий з Івендолен і рад був дати їй першенство навіть перед місс Біль Томсон; лучала ся до того така знаменита нагода, а тимчасом що вона з неї вчинила? Він почував себе спільно прибитим. Йому було прикро подумати, що сей Англієць, при своїй вдачі бретонського подорожного, судити з зерна піску про цілі гірські пасма, готовий набрати пересьвідчення, що американські дівчата такі нудні, як він сам — судячи про цілу клясу з одинокого приміру. А тут трафило ся як на лихо, що при столі не було кому її одушевити, додати відваги, відогнати від неї дрімоту. Задля честі рідного краю рішив ся він їх обоє ще раз при столі звести.

На другий раз буде зовсім инакше — потішав він себе. Він запише у своїм дневнику — сказав сам до себе, глибоко засумований — запише у своїм дневнику — а вони всі пишуть дневники — що вона була дивно нудна. Хіба-ж так не було — я ще її такою не бачив. А при тім всім ще гарна була, як сотона, хоч здавало ся, що не вміє нічого більше, як мняти кульки з хліба і без мисли обривати листки з цьвітів. А й в сальоні не ліпше. Маю

того до волі. Здіймаю свій прапор. Інші нехай ще боряться, коли така їх воля.

Він подав всім на прощанє руку і вийшов, кажучи, що має ще полагодити якусь пильну справу. Залюблені сиділи від себе далеко і через цілу комнату здавалося, що одно про друге не знає. Тепер віддаленє зменшилося крихітку. Незабаром вийшла і мати. Віддаленє ще зменшилося. Трасі стояв перед портретом якогось політика з Огіо, котрого підмальовано, прибрано в зброю і перероблено на хрестоносного лицаря Россмора, а Івендолен сиділа на софі, недалеко його ліктя, буцім-то занята перегляданєм альбому, в котрім не було фотографій.

Один сенатор додержував товариства. Йому жаль було молодих. Безрадісний був се для них вечір. З доброти серця старався він тепер їм хвилі розвеселити. Старався затерти лихе вражіє, яке мусіло лишити загальне неповодженє. Старався бути бесідливим, навіть веселим. Однак відповіди не домагали. Не показували ні життя, ні одушевлення. Так він порішив все кинути і попрощатися — день був очевидно призначений на неповодження.

Однак Івендолен схопила ся живо, усміхнулася ся весело і сказала з вдячністю і признанєм в голосі: — Треба вам іти конче? — Йому видалось не людським чином пійти і він сів знову.

Він уже почав був зазначати — та ні! ми всі вже того зазнали, як то буває, — отже і він, сам не знаючи як, почув, що його висновок, лишити ся довше, був фальшивим. Він не розумів того, чув лише, був навіть того зовсім певним. Сказав отже „добраніч“ і вийшов задуманий, гублячи ся у здогадах, яким чином міг викликати таку зміну атмосфери. Коли двері запирали ся за ним, вони обое стояли коло себе і споглядали на двері нетерпеливо, числячи секунди, однак глибоко вдячні. З хвилию, як двері замкнули ся, їх руки обвили ся довкола шиї, серце притулило ся до серця, уста до уст —

— Ах! Господи, вона його цілує!

Ніхто не почув сеї уваги, що походила від Гевкінса, бо він собі лиш її подумав, а не сказав. Він відвернув ся в хвилі, як замикав двері і відхилив їх крихту, аби вер-

нути і поспитати, що такого немудрого вчинив або сказав і оправдати себе з того. Однак не вернув, лише поплентав ся приголомшений, наляканий, прибитий.

XXII.

П'ять мінут пізніше сидів він у своїй комнаті з головою схиленою на зложені на столі руки, в поставі крайньої журби і розпуки. З очей плили йому помалу сльози, а від часу до часу зітхане переривало тишину. Врешті він сказав:

— Я знав її, як вона була ще малою дитиною і мала звичай вилазити мені на коліна. Я любив її як рідну дитину, а тепер, ох, ледви чи перенесу отсе, пішла нещасна і занастала своє серце для сего ледачого опира. Якби ми були знали, що таке може наступити! Однак чи міг би хто щось подібне придумати? Ніхто! Нікому і на гадку щось подібне не прийшло. Годі й подумати, що можна залюбити ся у восковім манекіні, а той коби хоч був манекіном!

І він пустив поводи журбі, висказуючи від часу до часу голосно свій жаль.

— Пропало, гей, пропало і нема на се ради, нема способу, як лихо відвернути. Коби в мене сила, я вбив би його. Однак з того не вийшло би нічого доброго. Вона його любить. Їй здаєть ся, що він правдивий і автентичний. Втративши його, вона зажурилась би так само, якби він був реальною особою. І хто відважить ся виявити се родині? Я? — радше вмерти! Сельєрс то найчесніший чоловік, якого я знав коли небудь і де-ж би я — ох, ні за що; він не пережив би того, дізнавши ся. Так само Польлі. До чого то доводить, заходити ся з такими диявольськими справами! Коли-б не се, він жарив би ся і доси у пеклі, де йому місце. Яким чином отсі люде не зачули сірки? Мене нераз так дусить, що годі в комнаті видержати.

По хвилі вибухнув знову: — Ну, хоч одна річ певна! Дальшу матеріалізацію треба тепер здержати. Коли вже

наважила ся віддати ся за опира, так нехай вийде за якого приличного лицаря з середних віків, а не за пастуха від коров і злодія, в якого готовий перемінити ся отсей пугловець, коли Сельлерс буде заходити ся з ним далі. Він коштує 5.000 доларів готовими грішми; без него годі заснувати намірене товариство, але щастє Сельлі Сельлерс варто більше.

Він почув, що надходить Сельлерс і прочунав. Сельлерс сів і каже:

— Ну, треба признати, що мені трохи ніяково. Воно їло зовсім певно, тут нема про що більше балакати. А радше не їло, лише жувало-жувало без смаку, все-ж таки жувало, а се як раз чудно. Тепер цікаво знати, що воно робить з тим, що пережує. Отсе питанє! Що воно з тим робить? На мою думку, нам ще далеко до того, щоби пізнати наскрізь отсе чудне відкритє. Однак прийде час і на се; наука своє зробить. Лише ждїм і будьмо терпеливі.

Все-ж таки не міг він Гевкінса ані заінтересувати, ані видобути з него словечка, щоби розігнати його тяжкий смуток. Врешті повернула ся розмова так, що Гевкінс звернув на неї увагу.

— Він починає мені подобати ся, Гевкіне. Се чоловік наскрізь характерний — просто великанський характер. Під сею спокійною поставою криєть ся найсмісливіший дух, який видала людськість — просто другий Кляйв. Справді я подивляю його без міри за той характер, а як знаєте, за подивом іде уподобанє. Починаю його несказано любити. Треба вам знати, що я не мав би серця, коли би підняв ся за гроші або що небудь иньше звести такий характер на простого розбишаку. Приходжу отже спитати вас, чи ви готові виречи ся нагороди і пустити того чоловіка —

— Таким, як є?

— Так; то значить, не доводити його матеріялізації до кінця.

— Ось вам моя рука на се: пристаю з щирого серця.

— Не забуду вам того ніколи, Гевкіне, — сказав старий джентельмен голосом, над котрим ледви вспів запа-

нувати. — Ви робите для мене велику жертву, що переходить ваші сили, однак я не забуду вам ніколи того благородного вчинку і будьте певні, що поки життя мого, не позволим, щоб ви з тої причини терпіли. — —

Сельлі Сельлерс відчула незабаром живо, що стала неначе новою істотою. Істотою безконечно вищою і вартнішою, як була хвилину перед тим, з фантастичної стала особою серіозною. Замість неясної, баламутної жадоби життя у неї з'явилася ясна ціль існування на світі. Зайшла в ній така значна і глибока зміна, що як перше видавала ся сама собі тінею, так тепер почувала себе дійсною особою. Чула, що стала ся чимось з нічого, заміром, що досі був примхою. Скінченим храмом, в котрім лунають похвальні імни, а на престолі снують запалені свічки, замість неясного, сухого пляну будівничого, що для профана німий і незрозумілий.

„Леді“ Івендолен! Вся принада тих звуків розвіяла ся і вражала тепер немило її вухо. Вона сказала:

— Нехай пропаде сей нікчемний звичай! Не хочу більше, щоб мене так звали.

— Чи можу кликати вас просто Івендолен? Позвольте мені покинути отсі формальности і називати вас лише найдорожшим з імен без всяких додатків?

Вона скинула з престола гвоздик, а на його місце поклала пучок рожі.

— Тепер так ліпше. Я ненавиджу гвоздика — се-б то деякі гвоздики. Справді треба, щоб ви кликали мене лише моїм іменем без ніяких додатків — чи то — не кажу зовсім без додатків, але —

Дальше не могла. Наступила павза. Він сушив собі голову, щоби зрозуміти; врешті догадав ся в самий час, щоби їй і собі заощадити прикрого клопоту і сказав:

— Дорога Івендолен! Вільно мені так казати?

— Так, по часті. Але-ж не цілуйте мене, коли говорю. Я забуваю, що мала казати. Ви можете кликати мене частиною сеї форми, але не другою. Я не називаю ся Івендолен.

— Не називаєте ся? — спитав зачудований.

До душі дівчини вкратко з'явився нараз невдоволене а разом збудилося зовсім свідоме підозріння і неспокій. Вона освободила його з рук, глянула на нього допитливим оком і сказала;

— Скажіть мені щиро, під словом честі. Ви не хочете ожениитися зі мною з огляду на мій стан?

Отсі слова ненавче приперли його до стіни, так мало був на них приготований.

В підозрінню, що дало привід до сього питання було тільки комізму, що коли-б не зачудування і подив, він не встиг би здержати себе від сьміху. Потім, не марнуючи дорогого часу, він став їй доказувати, що вона лише сама підбила його серце і він полюбив її саму а не її титул і становиско; що любить її з цілого серця і не міг би любити більше, коли-б була князівною, ані менше, будь вона бездомною, безіменною сиротою. Вона пильно, нетерпеливо і поважно гляділа йому в лице, стараючи з виразу відчитати значіння його слів. Скоро скінчив, її серце забилося з утіхи — затремтіло справді неспокійно, хоч вона сама була на вид погідна, спокійна, навіть строго поважна. Вона лагодилася заскочити його несподівано, і выставити на тяжку пробу отсі його безінтересовні запевнення. Вона стала цідити слово за словом помалу, як квіт догарає до нутра бомби, і дожидала, яке вражіння зробить на ній вибух.

— Слухайте, і вірте мені, бо кажу найщирішу правду. Говард Трасі, я така донька лорда, як ви син.

На її втіху і тайне зачудування, се також не зробило на ній найменшого вражіння. На сей раз він був приготований і не пропустив нагоди.

— Богу дякувати за се! — і він притиснув її до груднй.

Вона не була майже в силі висказати словами свою утіху.

— Я можу бути вами гордою на весь світ, — сказала, схилиючи голову на його плече. — Мені здавалося зовсім природним, що вас може засліпити титул, — хоч може несьвідомо, бо ви Англієць — ви могли ошукувати себе, думаючи, що мене любите і, скоро розвіявся чар,

прийти до пересвѣдчення, що мене не любите. Я горда, що для вас отсе визнане не значить нічого, і ви любите мене саму, мене одну — ах, не вмію сказати, яка я горда!

— Тебе одну, моя найдорожша. Я не завидував ніколи графської корони твою батьковн. Се чиста правда, Івендолен.

— Ну — вам тепер годі мене так кликати. Я зненавиділа отсе фальшиве ім'я. Я-ж тобі казала, що так не називаю ся. Моє ім'я Сельлі Сельлерс, — або коли хочеш, Сара. Від сеї хвилі проганяю гет мрії, привиди, фантазії, не хочу про них більше і чути. Хочу стати особою — правдивою, чесною, природною, чистою і свободною від ганьби, дуру і облуди, хочу стати гідною тебе. Тепер нема ні крихти суспільної нерівності між нами. Я така сама бідна як і ти. Так само без становиска і значіння; ти артист, що боре ся з перепонами, я те-ж саме, в скромнійшій значіню. Заробляємо чесно на хліб, працюємо, щоби вижити, від тепер підемо рука в руку аж до могили, спомагаючи одно другого, живучи одно для другого, одно серце і одна ціль, нерозлучні у змаганнях і надіях, до остатньої хвилі. А хоч наше становиско в очах сьвіта скромне, чесною працею для хліба і бездоганим поведенням з'уміємо підняти його на самі вершини. Жиемо, дякувати Богу в краю, де се вистає чоловікови, а коли хто більше варт, як його ближній, то з власної заслуги а не з Божої ласки.

Трасі хотів їй перебити, але вона здержала його і казала далі:

— Ще не кінець! Мені треба позбути ся до решти всего неприродного і претенсій, щоби досягнути твого благородного урівеня і стати гідною тебе. Мій батько уважає себе дійсно графом. Га! нехай там. Йому справляє се доволенє і нікому не вадить. Його предки дурили себе так само. На отсей дур терпів дім Сельлерсів цілі покоління і я була ним трохи заражена; на щастє хвороба не запустила в мене глибоко коріня. Я виздоровіла щасливо. Сорок вісім годин тому я пишала ся нишком, що я донька благородного графа і думала, що і мій муж мусить бути рівного стану. Але нині — о, яка я вдячна за твою лю-

бов, що вилічила мій хорий мозок і вернула до здоров'я — я могла би присягнути, що ніколи в житті за грабчука не —

— Ах, добре, добре —

— Ов, але-ж ти виглядаєш смертельно переляканим. Що тобі? Що сталося?

— Що мені? О, нічого — нічого. Я хотів лише сказати — Але в тім зворушенні не приходило йому поки що нічого на гадку. Прийшов врешті на щасливий помисл, що саме тепер придався і він висказав його з вимовним рухом: — Ох, яка ти чудова! Ти виглядаєш так чарівно, що в мене віддих замирає.

Помисл був добрий, висказаний в пору і так щиро, що нагорода його не минула.

— Пожди-но! Де я скінчила? Ну так, графство мого батька, то чистий привид. Поглянь на отсі страхопуди на стінах — ти думаєш очевидно, що се портрети його предків графів Росмор. Де-ж там! То олійні друки славних Американців — самих недавніх, котрі він перемалював на старинні образи зперед тисячки літ. Ось Андрій Джекзен вдає з себе по змозі англійського графа, а найновішим надбанем збірки є буцім то молодий англійський дідич — сей бачите ідіот в жалібній кріпці. Се не є ніякий Росмор, а просто якийсь швець.

— Ви певні того?

— Певнісінько. Але-ж він не схожий на того.

— Длячого?

— Бо його поведене в останніх хвилях, коли огонь гремів, палав довкола него, доказує, що то був муж. Доказує, що се був чоловік благородний і великодушний.

Отсі компліменти вчинили на Трасі чимале вражіння і йому здавалося, що уста дівчини, висказуючи їх, набрали нової принади. Він сказав солодко:

— Яка шкода, що він не міг дізнати ся, яке корисне вражіння зробить його поведене на найдорожшій, найсолодшій істоті в краю —

— Ах! Я трохи не залюбила ся в нім. Справді, я думаю про нього що дня. Він не сходить мені з гадки.

Трасі почув, що того було трохи за багато. В него збудила ся заздрість. Він сказав:

— Я розумію, що годить ся подумати про него де-коли — себ-то від часу до часу, і то з подивом, все-ж таки думаю —

— Говард Трасі, чи ви заздрісні о того мерця?

Йому стало соромно і ніби не соромно. Він був заздрісний а рівночасно і не заздрісний. В однім значіню мертець був то він сам; в тім випадку компліменти і почести віддавані отсій особі ішли на його рахунок і були чистим зиском. Але в другім випадку мертвий ним не був і тоді всі компліменти і почести йому віддавані пропадали марно і були зовсім достаточною причиною до заздрости. З отсеї суперечки між ними вийшло хвиливе непорозумінє. Але вони полагодили його і одно другого ще щирійше полюбило. Щоби закріпити згоду, Сельлі заявила, що прогнала тепер льорда Берклі з своєї памяти і додала: — А для певности, що він ніколи більше нас не посварить, я буду привикати ненавидіти отсе імя і всіх, що його носили і носити-муть.

Отсе знов заболіло Трасі і він хотів се троха обмежити — лише задля загальних прінципів і для вправи, що добро належить чинити в міру — але подумав, що може ліпше лишити справу, так як є, і не наражувати ся на викликанє другого непорозуміння. Він покинув тепер отєї дрібниці і старав ся винайти менше дражливу тему розмови.

— Я думаю, що ти взагалї противна всій аристократії і привілеям, коли вирікаєш ся титулу і не признаєш графства свого батька.

— Правдивого? О, ні; я лиш наше фальшиве раз на все відкинула.

Як раз було місце і пора на отсю відповідь. Вона ще раз уратувала нещасного хиткого молодого чоловіка і не дала йому ще раз змінити свої переконання. Він починав уже був хитати ся і лиш отся підпора піддержала його і не дала попасти в демократію і виречи ся аристократії. І так він вернув домів радий, що завдав отсе щасливе питанє. Отже дівча готове було прийняти таку дріб-

ницю, як правдива графська корона; вона була лише упереджена проти фальшивого товару. І так він міг мати дівчину і задержати своє графство; отсе питанє було щасливим помислом.

Сельї лягла також спати щаслива; її щастє, невисказане щастє, тревало майже дві години. Аж, врешті, саме, коли починала западати в солодку і розкішну дрімоту, темний сотона, що нинішком притаєний проживає вічно на дні людської душі і дожидає лиш пильно нагоди, аби нанести властителяви злобну пакість, сказав пошепки до її душі:

— Се питанє здавало ся невинне, але що було під ним? Проти чого він його казав? Що його підсунуло?

Темний сотона завдав їй удар і міг тепер спокійно вже подати ся назад; рана зробить уже своє за него.

І зробила.

По що Трасі питав ся про се? Коли не мав заміру женити ся з нею задля її титулу, що могло піддати йому отсе питанє? Чи не виглядав він просто урадуваний, коли вона заявила, що її закиди проти привілеїв мають свої границі? Ах, так, йому графства, тої золоченої ганьби, а не мене бідної потрібно!

Ось як міркувала вона в журбі і слезах. Потому боронила противної теорії, але слабо і нездало і програла борбу. Міркувала саяк і так ціліську ніч, аж врешті над раном вся в горячці заснула сном, з котрого чоловік встає рано безсильним, з мозком як звареним.

(Конець буде).

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРЕТЕНДЕНТ.

ПОВІСТЬ

Марк - Твайна.

XXIII.*)

Ще того самого вечера написав Трасі лист до батька. Він мав надію, що батько прийме той лист прихильнійше, як кебль-ірам, бо те, що він писав, можна було назвати добрими вістями; він писав, що в ім'я рівності хотів заробляти сам на житє; що не має причини стидати ся боротьби, яку перейшов, давши доказ, що вміє сам на себе заробити; все-ж таки вкінці прийшов він до пересвйдчення, що сам один сьвіта не зреформує, отже хоче вищофати ся з боротьби, вернути ся домів на своє становиско і занявши його, бути за него на будуче вдячним і вдоволеним; того рода місіонерські експерименти він лишає иньшим молодим людям, котрим треба прочистити серце в твердій школі досвїду; бо лише його непохитна льотіка трафляє певно до пересвйдчення і уздоровляє їх хору уяву.

Потім обережно і з мистецькою розвагою зійшов він на тему женитьби з донькою американського претендента. Писав про дівчину з похвалами і признанєм, однак не придержував ся тої теми довго, анї не висував її на перед.

*) Гл. книжки IV - XI.

Звернув лише увагу на нагоду, яка трапляється так щасливо погодити Йорк і Ленкстер, защебити посварені рожі на одному пні і покласти раз на все кінець нестерпним кривдам, що діяли ся від непамятних часів.

Можна було вносити, що він те все розважив, передумав і винайшов дорогу, як цілу отсю справу довести найлекше до кінця, бо той плян був без порівняння ліпший і розумніший, як привезений ним з Англії помисл виречити ся свого становиска. Отсе йому насувало ся на думку, але він до того не признав ся. Дійсно, чим більше вчитував ся він у свій лист, тим отсе йому ставало більше очевидне.

Коли граф одержав лист, перша його частина обудила в ньому живе і злобне вдоволене; але по прочитаню другої частини сапнув кілька разів, що можна було толкувати собі всіляко. В отсім випадку він не тратив чорнила ні на листи, ні на кебл-іграми. Всів по просту на корабель і рушив до Америки, щоби розслідити справу на місці. До тепер весь довгий час він держав ся непохитно і не показував по собі найменшої туги побачити сина; він сподівався, що син вилічить ся зі своєї божевільної мрії і був приготований на се, що той процес перейде всі потрібні фази без помочи телеграмів, аж тут врешті діждався перемоги. Перемоги, лише попсованої тим безглуздим пляном женитьби. А вже-ж, він поїде на місце і полагоди́ть справу особисто.

Перших десять днів по наданю листу Трасі не зазнав спокійної хвилини. Його настрій раз яснів, немов погідне небо, другий раз вкривав ся понури́ми хмарами. Він ставав на пере́міну то безмірно щасливим, то безконечно сумним, відповідно до гумору місс Сельлі. Ніколи не міг передвидіти, коли її гумор змінить ся, а скоро змінив ся, не знав, яка тому причина. Її любов вибухала часами так нагло, що ставала похожа на тропікальний жар і вона не мала змоги найти доволі сильних слів, щоби її висказати; потім, нараз, і то без ніякої осто́роги або видної причини, температура зміняла ся, а жертва її попадала між ледові гори і почувала себе як на північнім бігуні.

Йому здавало ся часами, що волів би умерти, як бути виставленим на такі прикрі зміни клімату.

Річ була проста. Сельлі бажала знати, чи вибір Трасі був безінтересовним; отже придумувала все різні малі проби, в надії, що таким чином вияснить правду, утвердить і укріпить свою віру. Бідний Трасі і не догадувався, що всі отсі проби звернені проти него, отже попадав просто в тенета, які заставляла на него дівчина. Сими тенетами були на погляд випадкові натяки на суспільні різниці, аристократичні титули, привілеї і таке иньше. Трасі відповідав часто на такі натяки байдужно, аби лише піддержати розмову і продовжити стрічу з нею. Він не підозрівав, що дівчина вдивляла ся в його лице і вслухувала ся в його слова, як той, що глядить в лице судії і ловить його слова, котрі мають вернути йому рідню, друзів і свободу, або відлучити його раз на все від сонця і людського товариства. Він не підозрівав, що кожде його байдуже слово важено, і так нераз видавав смертельні засуди тоді, коли рівно легко прийшлося би йому сказати вирок увільнення. В день завдавав серцю дівчини муку, на ніч посилав її спати на тортури. Того він не міг зрозуміти.

Хто иньший був би зіставив се і те до купи і замітив, що погода не зміняла ся ніколи, доки не порушено одної спеціальної теми; по ній же зміняла ся регулярно. І той хтось иньший був би може шукав далі і побачив, що розмову на отсю тему зводила все одна сторона, а ніколи друга. З того можна було прийти до висновку, що роблено се нарочно. Коли би годі було дізнати ся про ціль, то можна було-б спитати.

Але Трасі так глибоко не думав, анї не підозрівав, щоби замітити отсе. Він звернув увагу лише на одну подробицю: що з початком візити небо все було ясне. Якї небудь мали прийти потім хмари, спершу все було погідно. Він не вмів пояснити собі тої інтересної появи, знав лише, що так буває, а не инакше. Причина сьому була така, що Сельлі не бачила Трасі шість годин, забувала за той час, з туги за ним і жадоби побачити його, про свої сумніви

і підозріння і побачивши його була все таки веселіша і більше рада, як при його відході.

Доля портрету, що повстає серед таких обставин, дуже нешевна. В отсій бурливій атмосфері зростав якось під руками Трасі портрет Сельлерса, а день по дні витискав на ньому незатерті сліди такого химерного життя. Місцями портрет сей був найзнаменитишим твором, який бачили людські очі, але подекуди виглядав нещасливо; мав вираз люднини, що переходила всі роди болів, які існують, від болю зубів аж до божевільства. Однак Сельлерсови портрет подобався. Казав, що подібнісінький, як дві краплі води, що повний виразу, а радше багатого, до себе зовсім неподібних виразів. Що знати на ньому цілу гаму найрізномродніших настроїв.

Можливо, що як на твір штуки, було в ньому за мало життя, все-ж таки було на що глянути. Се був портрет натуральної величини, в цілій поставі і представляв американського графа в багряній шаті пера, з трьома горностаєвими поперечними поясами, з чепурно і фантазийно засадженою на сивій голові графською короною. Коли вдача Сельлі була весела, портрет додавав Трасі відради, коли-ж настала непогода, будив у него заворот голови і морозив йому кров у жилах.

Під ніч, коли залюблені балакали згідно, починав своє діло укритий на дні душі у Сельлі диявол і розмова як стій плила на небезпечну скелю.

Тепер, серед спокійніської бесіди, Трасі почув нараз дрож, що прошибла його груди не з середини, а з верха. По дрожи почув він хлипане; Сельлі заводила.

— Моя ти любя, що я тобі зробив, що сказав? І знову те саме! Чим я тебе вразив?

Вона увільнила ся з його обіймів і поглянула на него з глибоким докором.

— Що зробив? Я тобі скажу, що зробив. Ти зрадив ся мимохіть, ох, може вже з двацять раз, хоч я не хотіла тому повірити, що ти не мене любиш, а отсе нікчемне, фальшиве графство могого батька, і тим ти роздер моє серце.

— Але-ж серденько, що кажеш? Мені се й не снило ся ніколи!

— Ох, Говард, Говард! Зрадив тебе власний язик, коли ти забув його пильнувати.

— Язик, коли я забув його пильнувати? Се дуже прикро мені чути. Чи мені прийшло коли на гадку його пильнувати? Ніколи і не снило ся. Його одинока задача говорити правду. До того не треба сторожі.

— Говард, я зважала на твої слова і важила їх, коли ти і не думав про їх значіне. І вони сказали мені більше, як ти сам думав.

— Чи отсе має бути мені відплата за довіре до тебе, коли ти під його заслоною заставляла сильця на мій добродушний язик, безпечна, що тебе не відкрию? Ні, ти отсього не робила, не могла того вчинити ніколи! О, і ворог не здобув ся би на щось подібне!

Такого погляду на свій учинок вона перед тим не сподівала ся. Була-б се зрада? Чи надужила вона довіря? На отсю думку її лице вкрив румянець сорому і докору.

— Ах, прости мені! — сказала вона. — Я сама не знала, що роблю. Я терпіла такі муки — ти простиш мені, мусиш простити. Я стілько перенесла, мені так прикро і стидно; ти простиш мені, неправда? Не відвертай ся, не відпихай мене; тут лише моя любов завинила, а ти-ж знаєш, що я тебе люблю, люблю з цілого серця; я того не перенесла би, мій любий, мій дорогий! Я така нещасна, так зле ніколи не думала, сама не счула ся, коли той шал опанував мене, як він кривдив тебе і надуживав серця, що мені найдорожше на світі і — і — ох — обійми мене ще хоч раз! В мене нема иньшого захисту, иньшого дому, ні иньшої надії!

І знову наступила як стій повна, сердечна згода — з її безграничним щастем. Таким щастем і натішити ся годі, однак ні; тепер, коли вже відкрила градобура, коли викрило ся, що непогода має своє жерело в непокою дівчини, що Трасі з'єднала собі становиском, а не сама собою, він рішив ся позбути ся того страхопуда раз на все, і дати доказ, що отсим мотивом він не міг руководити ся ніколи. І він сказав:

— Тепер я шепну тобі одну таємницю до ушка — таємницю, котру я до тепер носив укриту на дні серця.

Твоє становишко не могло бути для мене ніколи принадою. Я сам син і дідич англійського графа.

Дівчина видивилася на него хвилину, дві, три, може з десять, потім її уста отворилися.

— Ти! — сказала вона і відступила від него, все мірячи його очима в крайнім зачудуванню.

— А вже-ж, а вже-ж я! Що-ж отсе має за значіне? Що я тепер тобі заподіяв?

— Що заподіяв? Отся заява на всякий спосіб дуже чудна! Того ти сам не заперечиш!

— Га, — сказав він, усміхаючи ся несміло, — може се справді трохи чудна заява; але що з того, коли вона правдива?

— Коли правдива? Вже її відпираєш ся!

— Анї на хвилину! Того ти не повинна казати! Я на се не заслужив! Кажу щирю правду, для чого ти мені не віриш?

Вона відповіла отверто:

— По просту тому, що ти не сказав мені того скорше!

— Ох!

Не був се, що правда, стогін, а про те таки досить ясний вираз того, що він зрозумів закид і почув його вагу.

— Здавало ся, що ти не скривав від мене нічого, що мені про тебе треба було знати, і тобі не годило ся тайти передо мною такої річі, від коли ти — — скоро ти вже раз рішив ся залицяти ся до мене!

— Се правда, правда, я сам знаю! Однак тут заходили перепони, що годі було — —

Вона махнула рукою на перепони.

— Ну, бачиш, — сказав він, оправдуючи себе, — мені здавало ся, що ти віддана цілою душею чесній праці, така горда на свою неможність, що я бояв ся — се-б то — а лякав ся, аби... аби, ну, знаєш, як ти сама казала!

— Так, я знаю, що я казала! І пригадую собі також, що при тій нагоді ти спитав, якої я думки про аристократію, і я відповіла так, аби тебе заспокоїти.

Він помовчав хвилину, а потім сказав знеохочений:

— Тут, на мою думку, нема виходу! Се була помилка! Ніщо більше, як помилка! Я не задумував нічого,

нічогоїсьнього злого! Мені було байдуже, що з того може вийти! Така вже моя вдача! Не вмію обчислювати наперед!

Дівчина стояла хвилию майже безрадна. Потім закипіла знову.

— Син графа! Чи бачив хто, аби сини графів заробляли на хліб як прості ремісники?

— Господь знає, чи не заробляють! Я хотів, аби заробляли!

— Чи сини графів вирікають ся тут свого титулу і хочеть ся їм по тверезому і прилично старати ся о руку бідної дівчини, коли мають змогу, задовжені по самі вуха, по п'яцьки і по простому купувати собі за титул серця доньок американських мільйонерів? Ти син графа! Деж позначки того?

— Хвала Богу, я ними похвалити ся не можу, коли отсе мають бути ті позначки! Все-ж таки я графський син і дідич! Більше не маю що казати! Коли схочеш, можеш мені повірити, але ти не схочеш! У мене нема способу тебе пересвідчити!

Вона мала вже змякнути знову, але отся остання замітка вразила її до живого і вона аж тупнула ногою.

— Ох, мені вже не стає терпеливості! І хто-ж тобі повірить, коли в тебе нема доказів, що ти справді те, за що видаєш себе? З порожнього налити годі! Більше обіцяєш, як в силі додержати! Адже-ж се річ просто неймовірна! Чи ти того сам не добачуєш?

Він шукав у голові за якимсь способом оборони, завагав ся хвилину, а потім сказав з трудом, недовірливо:

— Визнаю тобі всю правду, хоч може видасть ся вона тобі шаленою, і кожному здаєть ся, а все-ж таки се правда! У мене був ідеал, назви його мрією, божевільством, як схочеш; однак я хотів виречи ся привілеїв і неправих користей, які аристократія перемогою і кривдою здобула на народі, і відпокутувати за свою участь у своєму злочинстві, таким чином, що я від тепер став жити разом з бідними і нещасними, жити з праці рук власних, вибиваючи ся виключно власною заслугою, коли мені взагалі доведеть ся вибити ся.

Дівчина вдивляла ся пильно в його лице, коли він говорив; в його виразі і заяві вразила її якась простота, що зворушила її глибоко і небезпечно. Але вона поклала руку на серце, що почало бити ся і веліла йому мовчати. Не було розумно піддавати ся співчуттю або иньшому зворушенню, коли їй треба було завдати ще одно чи два питання. Трасі читав з її лица. І се, що вичитав, збудило іскорку надії в його прибитій душі.

— Отсе мав би вчинити син графа! Га! Отсе й був би муж! Такого варто полюбити — ох, не те ще — боготворити, поважати!

— Ну, адже-ж — —

— Лиш що такого на світі ще не було! Самопожертвова́нє, що довело би до того — будь се навіть крайнє божевільство, безвиглядне, що нікому не може принести хісна, хіба як сам примір, а й воно подабає на велич. Ні, справді, се була би велич у тім століттю плиткях, буденних ідеалів. Хвилину лиш, нехай скінчу! Маю завдати ще одно пита́нє. Що за граф твій батько?

— Росмор, а я віскаунт Бірклі!

Їй знов не стало терпцю. Дівчина вибухнула знову так, що ледви здужала промовити.

— І де в тебе чоло плести такі безличні речі? Адже-ж тобі відомо, що він не живе і що я про се знаю. Ох, видерти живому честь і славу для особистої користи — се великий злочин, але споневірати мертвого — ні, то більше, як злочин! То нікчемний злочин!

— Ох, послухай мене, лише словечко, не відвертай ся так! Не йди, не покидай мене, зажди хвилину! Як тобі моя честь мила —

— О, твоя честь!

— На мою честь, я той, за кого представляю себе! І я се докажу, а ти, знаю добре, повіриш! Принесу тобі псьмо — кебль-грам —

— Коли?

— Завтра, сими днями!

— Підписаний „Росмор“?

— Так, підписаний „Росмор“!

— І що-ж се буде за доказ?

— Що за доказ? Як то, що за доказ?

— Коли мене приневолюєш сказати, так може доказ, що маєш де небудь спільника.

Отсе був важкий закид і він змішав ся.

— Се правда, — сказав він з відразою, — я про се не подумав! Ах, Господи, сам не знаю, що мені тепер робити? Що зроблю, все виходить лихо! Ти відходиш? І не скажеш навіть „добраніч“ або „прощай“! О, не так ми розходили ся давнїйше!

— Ах, мені треба йти, і, нї, — треба йти! — Потім сказала: — Ви звольте принести письмо, скоро одержите!

— О, справді, Бог з вами!

І він пійшов в самий час. Її губи вже навпсали і тепер вона вибухнула. З хлипанєм вилїтали від часу до часу слова.

— Ах, він пійшов, пропав на віки! Ніколи більше його не побачу! І не поцілував мене на прощанє! Навіть не трібував вимогти на мені поцілуя, хоч знав, що се остатній, хоч я надіяла ся того і не думала ніколи, що він по тїм всім так поступить. Гей, гей, що мені почати? Він мені любий, той бідний, нужденний, простодушний, наївний брехун, той дурисьвіт; я все-ж таки його люблю! — По хвилі знову заговорила: — Який він дорогий мені; як мені без него жити? Як мені буде його бракувати! Чому не мав би він прийти на гадку сфабрикувати депешу і принести? Але нї; він ніколи того не зробить, не думає зробити; він такий правий і чесний і се йому не прийде на гадку. Яке лихо принесло йому до голови, що таке обманство може повести ся? Адже-ж крім викрутів не було в него найменшого доказу, щоби мене задурити. Нема ради, лише треба лягати спати; все пропало! І коби я була принаймні сказала йому прийти, хоч не одержить телеграми. Тепер я сама собі винна, коли його більше не побачу. Як виглядають мої очі!

XXIV.

На другий день телеграма очевидно ще не наспіла. Се було для Трасі великим нещастем, бо без тої карти, хоч вона яко доказ не мала вартости, годї було йому показати ся Сельлі на очі. Однак, коли опізнене телеграми першого дня можна було назвати нещастем, в яким словарі найдеть ся доволї сильна фраза, аби назвати розчароване, коли її ще не було десятого дня? Зовсім природно, що, коли телеграма не надходила, з кожним днем ставало Трасі о двацять чотири годин більше соромно перед самим собою, як попередного дня, а Сельлі набирала о двацять чотири годин більшої певности, що у него не було не то ніякого батька, але і спільника — отже виходило, що він просто фарбований лис тай годї.

Були се прикрі дні для Беррова і артистичної спілки. Всі заходили ся лише коло одного — потішити Трасі. Особливо важкої задачі підняв ся Берров, бо йому, яко мужевин повного довіря, прийшло ся вмовляти в Трасі, що у него справді був батько, і що той батько був іграфом і має прислати телеграму.

Берров задалегідь вибив собі з голови переконувати Трасі, що в него не було ніякого батька, так некористно впливало се на пациента і так небезпечно дратувало його нерви. Він попробував, для експерименту, не перечити Трасі, що в него єсть батько. Успіх був такий користний, що він пішов обережно крок далі і попробував увірити, що його батько був іграфом. Отсе вплинуло так добре, що він осмілившись признати йому і двох батьків, коли хоче. Але Трасі не хотів, отже Берров одного з них пропустив, а на його місце підсунув гадку, що він одержить телеграму — хоч знав наперед, що Трасі сьому не повірить, і не помилив ся; все-ж таки Берров обставав при своїм за всяку ціну і се була одинока річ, що держала Трасі при життю, іменно: пересвідчене Беррова.

Були се прикрі, гіркі дні і для Сельлі, засудженої на самоту і плач. Заливаючи ся вся сльозами вона застудила ся небога; вогкість, студінь і журба відобрали їй апетит, просто аж жаль було глянути на сердешну. Вже

з нею самою, як бачимо, було лихо. Тимчасом здавало ся, що всі сили природи і обставини змовили ся, щобн ще більше погіршити її стан. І не даром. Приміром, на другий день по тім, як розстала ся з Трасі, Сельєрс і Гевкінс вичитали в часописи, в телеграмах, що забавка „Свині в хлівці“ вийшла нараз за послідних кілька неділь в моду, що для неї покинула роботу людність усіх держав від Песіфіку до Атлантийського океана, і в наслідок того в цілім краю запанував застій; можна було бачити суднів, адвокатів, сьвящеників, злодіїв, купців, механіків, розбійників, жінки, дітей, немовлята, одним словом всіх, що живуть, як від досвітка до півночи сушили собі голови над одним завданням; одніською загадкою: загнати свинки, відкрити щасливо таємницю забавки; щезла зпоміж народу вся веселість і відрада, а на їх місце поклала свою печать журба, розсіяність і неспокій, всі лица стягнули ся, зморщили ся, споважніли, ніби прибиті віком і смутком, а на деяких можна було доглянути ще сумнійші позначки духового занепаду і початків божевільства; в девяти містах день і ніч працювали фабрики, а ще годі було хоч в части заспокоїти попит за отсею забавкою. Гевкінса пройняла дика радість, але Сельєрс був спокійний. Дрібниці не могли закаламутити його погоди. Він сказав:

— Такий уже на сьвіті хід річей! Чоловік зробить відкритє, що в силі перевернути з корінєм усі штуки, витворити цілі стирти гроша, зробити рай на землі, і кому схочеть ся журити ся і займатися тим? Остаєш ся таким жебраком, як був. Але винайди якусь нісенітницю до забави, що сам кинув би її в сьмітє, і ось цілий сьвіт витягає по неї руки і маєток готовий. Злови, Гевкінс, того Єнкі — половина належить ся тобі. Мені треба занятися своїм відчитом.

Був се відчит про тверезість. Сельєрс був головою табору „умірованих“ і мав нераз на сю тему відчитати. Однак успіхи сих відчитів не вдоволяли його і він носив ся як раз з новим пляном. Передумавши чимало, прийшов до висновку, що в його бесідах не було живого запалу задля того, що він говорив надто по ділетантськи, се-б то з його відчитів виходило надто ясно, що бесідник, про-

буючи представити слухачам погані наслідки п'янства, знав отсі наслідки лише з оповіданя, бо сам ледви чи кушав коли в житю горячого напою. У него був тепер плян приготувити ся, аби мати змогу говорити з гіркого досьвіду. Гевкінс мав станути коло него з фляшкою, мірати порції, зважати на наслідки, нотувати успіх і помагати взагалі в приготуванню. Часу до страчення не було, бо пані — се-б то товариство тверезости сестер Сільом — мало зібрати ся коло полудня і Сельлерс мав бути готовим, щоби отворити засідане.

Час минав поволи; Гевкінса не було. Сельлерс не сьмів відволікати довше, забрав ся до фляшки і зважав, що вийде з того. Врешті повернув Гевкінс і глянувши лише быстро на бесідника, пійшов сам отворити засідане. Пані засмутили ся, дізнавши ся, що їх шемпйон занедужав нагло, і то тяжко, але прийняли радісно вість, що за кілька днів він імовірно подужає.

Поки отсе діяло ся, Сельлерс не рушив ся з місця і взагалі двайцять чотири годин не давав ніякої замітної позначки житя. Відтак спитав про збори і дізнав ся, що було зайшло. Отсе засмутило його, бо на той день, як казав, був призначений відчит. Він не вставав кілька днів із постелі, а донька і жінка сиділи біля него і дозпращали його на переміну. Часто гладив він Сельлі по голові і силкував ся потішити її.

— Не плач, моя дитино, не плач; знаєш, що твій старий батько зробив се через помилку і не задумував нічого злого; адже-ж тобі відомо, що він з розмислом не зробив би нічого, що могло би вам принести сором перед сьвітом. Як знаєш, я задумав як найліпше, а помилка вийшла з причини несьвідомости і задля того, що не було при тім Гевкінса. Не плач так, найдорожша, бо мені старому серце рветь ся з жалю, коли се бачу, і я готов подумати, що я вас, найдорожші, так упокорив за ваше добре серце. Ніколи більше того не буде, справді, ніколи! А тепер, як добра дитина, не сумуй більше!

Однак вона плакала так само і тоді, коли не сиділа біля постелі; тоді потішала її мати і мовила:

— Не плач, найдорожша, він так зле не думав! Се був лише простий припадок і при таких експериментах встеретти ся годі! Бач, я не плачу! Се тому, що знаю його добре! Я не сьміла би і глянути нікому в очи, коли би він попав у такий прикрий стан з розмислом; все-ж таки, дякувати Богу, його намір був чистий, благородний, а хоч був трохи прибільшений, все-ж таки вчинок остає ся чистим. Нам се чести не уймає; він зробив се з благородних мотивів і ми не маємо чого соромити ся. Не плач отже, моя ти солодка!

І так батько служив Сельлі кілька день за покривку до смутку. Вона була йому вдячна за отсю прислугу, однак повторяла часто сама до себе: — Який для мене сором, що він у моім смутку бачить докір, буцім би то я справді могла мати за що небудь жаль до него! Все-ж таки годі мені признати ся; нема мені иньшої ради, як заслонити ся батьком; тамтой — то мій єдиний скарб на сьвіті! Як мені жити без него?

Повернувши до здоровля Сельлерс пересьвідчив ся, що Єнкі зложив у банку на його і Гевкінса рахунок значні суми грошей. — „Побачимо тепер, сказав він, хто претендент, а хто законний дідич? Поїду на місце і розрухаю трохи палату панів!“ Потім кілька днів він і жінка такі були заняті приготуваннями до дороги, що Сельлі не могла нарікати на недостачу самоти. Мала нагоду виплакати ся доволі і від того ставало їй легше. Врешті старі від'їхали через Нью-Йорк до Англії.

Також Сельлі мала тепер свободні руки і прийшла до пересьвідченя, що так як доси жила, не варто жити. Коли би мусіла виречи ся свого дурисьвіта і вмерти, не було би ради; однак чи не було би добре наперед представити цілу справу якій безсторонній особі і розважити, чи нема в тій недоли якого ратунку? Ось над чим вона роздумувала без кінця! Зараз при першій нагоді, коли по від'їзді родичів навідав ся до неї Гевкінс, вона не видержала і, розповівши йому цілу справу, спитала його ради. Дала отже волю серцю і словам, а він слухав її пильно і цікаво.

— Не кажіть лише, — сказала врешті на оправданє, — що він дурисьвіт! Я приймаю, що він і є ним, але правда, що він вам не виглядає на такого? Вп, знаєте, спокійні і безсторонні, — хоч у моїх очах він дурисьвіт, в ваших він може не бути таким! Правда, що на дурисьвіта не схожий? Не могли би ви — чи не неможлива се річ, щоби вам справа представляла ся таким способом — хоч — задля мене нещасної?

Бідний чоловіга був у клопоті, однак почував ся до обовязку не відходити далеко від правди. Пробував розглянути справу то з сего, то з того боку, однак не йшло, і він мусів признати, що годі оправдати Трасі.

— Ні, — сказав, — він справді дурисьвіт!

— Ну, се-б то — ви — ви майже певні — але не зовсім — ох, не зовсім, д. Гевкінс!

— Річ се дуже прикра признати — ненавистний то обовязок — але тут нема що думати, бо я знаю, що він дурисьвіт!

— О, д. Гевкінс, ви за далеко йдете! Ніхто на певно не знає! На се нема доказів, що він не є тим, за що сам себе видає!

Чи вдасть ся Гевкінсови вибрити з тої нещасної справи і вивести її на чисту воду? А вже-ж, належить ся зробити, що тільки можна! Набрав отже відваги і приступив до річі з наміром ощадити дівчині лише одного удару — що Трасі простий злочинець.

— Хочу відкрити вам просто цілу правду! Хоч як прикро мені вам отсе казати і неменше важко вам і чути — нема ради! Мені знаний добре отсей чоловік і я певнісінський, що він не граф!

У дівчини очі засьвітили ся і вона сказала:

— Се дрібниця, кажіть лише далі!

Чого він найменше надіяв ся: нараз не стало йому слів; Гевкінс не був певний, чи се чув як слід.

— Не знаю, — сказав, — чи я порозумів вас добре! Хотіли-б ви сказати, що коли він з иньшого боку бездоганий, то вам байдуже, чи він граф, чи ні?

— Мені зовсім байдуже!

— Ви були би ним зовсім вдоволені, без огляду на те, що він не є син графа, а коли би ним і був, не мав би в ваших очах більшої вартості?

— Ані крихти! Справді, д. Гевкіне, я вибила собі з голови всі безглузді мрії про графство, аристократію і такі иньші нісенітняці! З мене найзвичайніша, простісінька людина і я рада з того! Йому маю завдячити, що з того вилічила ся! А вартості йому додати не зможе ніщо! Він, такий, який є, для мене є цілим світом! Він обіймає все добро, яке існує, отже, що ви в силі ще йому додати?

— У неї з сим нема жартів! — подумав Гевкіне і так міркував далі: — Мені треба знову змінити плян, бо здасть ся, що дотеперішній в отсих запутаних відносинах не видержить і п'яти хвиль! Маю надію, що і не роблячи сего чоловіка злочинцем вспію добрати йому привиска, що знеохотять її! А не вдасть ся отся проба, тоді знаю, що липасть ся хіба згодити ся з її долею, і не перешкаджати сердешній! Відтак сказав голосно:

— Отже, Івендолен —

— Хочу, аби ви кликали мене Сельлі!

— Дуже радо! Мені самому се ліпше подобаєть ся! Отже розкажу вам, що то за людина той Снодірес!

— Снодірес! Йому так на імя?

— Так, Снодірес! Тамто — то його *nom de plume*!

— Що за погань!

— Ваша правда, але се не зміняє річи!

— І се дійсне його правдиве назвиско — а не Говард Трасі?

Гевкіне відповів з жалем:

— А вже-ж, на жаль!

Дівчина повторила назвиско в задумі:

— Снодірес, Снодірес! Ні, того за багато! До сего я не привикла би ніколи! Ні, але я могла би кликати його іменем! Як йому на імя?

— Його — *gm* — його початкові букви С. М.

— Початкові букви? Що мені початкові букви? Годі мені кликати його початковими буквами! Що вони мають значити?

— Ну, знаєте, його батько був лікарем, а він — гм, він обожав той завід, і — гм — був при тім великим диваком, отже —

— Що-ж вони мають за значінь? Чому не відповідаєте прямо?

— Вони — ну, вони означають Spinal Meningitis. Його батько був лі —

— Перший раз чую таке погане ім'я! Таким іменем ніхто ще ніколи не кликав особи, котру любить! Се звучить як прізвиско! По хвили додала дивно зворушена: — Що, я мала би так називати ся! Під таким іменем приходили-б листи!

— А вже-ж! Пані Spinal Meningitis Снодтрес!

— Не повторяйте, прошу вас! Я не можу того слухати! Чи його батько був люнатик?

— Ні, сего не закидував йому ніхто!

— То добре, бо се родинна хвороба! Але що-ж, кажете, хибувало йому?

— Ну, докладно не знаю! В родині все було чимало ідіотів, отже може —

— О, тут нема ніякого може! Лише сей один був ідіот!

— Га, справді, що міг бути! Його в сьому підозрівали!

— Підозрівали! — скрикнула Сельлі з гнівом. — Чи підозрівав би хто, що буде кінець сьвіта, як побачить, що зьвізди падуть з неба? Але що мені там ідіюти! Мені вони зовсім не інтересні! Розкажуйте мені про сина!

— Дуже радо; отже він був найстарший, хоч не любий! Його брат — Zyllobalsamum.

— Помалу, заждіть, нехай роздумаю! Се просто нечуване диво! Zylo — чи як там ви казали?

— Zyllobalsamum.

— Я ще не чула такого імени! Се похоже на хворобу! Чи воно означає хворобу?

— Ні, я думаю, що на хворобу воно не подобає!

— Воно ні біблійне, ні —

— Ні, не біблійне!

— Так хіба анатомічне! Я пізнала, що як не одно, то друге! А вже-ж, пригадую собі тепер, воно з анатомії. Се гангліон, нервово центрум.

— Се-б то процес, названий Zylobalsamum.

— Ну, нехай там, кажіть лише далі! Як вам випаде знов що таке, не згадуйте сего! Від того аж млоїть!

— Дуже добре! Як я згадував, він не був любий родині; про нього не дбали, ніколи не посилали до школи, позволяли приставати з найгіршими і найгрубшими характеристами, отже зовсім природно, що він виріс на неотесаного, простого, темного, розпустного очайдуха, і —

— Він? Він зовсім до того не подібний! Ви надто остро судите бідного, молодого чужинця, що справді відзначається як раз противними прикметами. Він розважний, чемний, зичливий, скромний, лагідний, ніжний, освічений — ох, і не сором вам такі річі про него говорити?

— Я вам не беру сего за зле, Сельлі, справді не докоряю ні одним словечком за те, що ваше чуте так вас засліпило, закрило вам очі на отсі другорядні хиби, що других вражають відразу —

— Другорядні хиби? Ви називаєте се другорядними хибами? Що-ж є, прошу вас, убійство, підпал?

— На отсе питанє годі так прямо відповісти і очевидно погляди на такі річі все різнять ся менше-більше між собою. На мою думку, з мого становища вони не заслуговують на таку увагу, як з вашого. Але, що на се дивлять ся деякі криво —

— На убійство і підпал дивлять ся криво?

— О, і то дуже часто!

— Дивлять ся криво! І про яких пуританів ви говорите? Але заждіть, — звідки вам отся родина так добре знакома? Де ви чули про те все?

— Сельлі, я не лиш чув! Діло в сім, що я знаю сю родину особисто.

• Се була правдива несподіванка.

— Ви? Справді знаєте?

— Я знав Зільо, як у нас був звичай його кликати, і знав його батька д-ра Снодіреса. Вашого Снодіреса

я не знав, лише бачив його в ряди-годи і часто чув про него. Він був у всіх на устах, як бачите по причині —

— По причині, що не був палієм, ані убійцем, догадую ся. Звідки ви їх знали?

— З Чірокі-Стріп.

— Га, що за нікчемність! Там в Чірокі-Стріп за мало людей, щоб могли кому небудь зіпсувати або направити славу. У них нема на се права! Адже-ж ціла людність складаєть ся з горстки конокрадів.

Гевкінс відповів спокійно:

— Наш приятель був одним з тої горстки.

Очи у Сельлі блищали і вона віддихала швидко, але зананувала над гнівом і не дала йому заволодіти язиком. Дипломат сидів мовчки і вижидав кінця. Він радий був зі свого діла. Був се, на його думку, найкрасший архитвір дипломатичної штуки з усіх, які йому до тепер повели ся. А тепер нехай дівчина вибирає, кого схоче. Він був певний, що вона покине упира. В тім не було найменшого сумніву. Однак як небудь мав випасти вибір, він був готовий пристати на него і не ставити дальших перепон.

Тимчасом Сельлі роздумувала і в неї вступила відвага. На превелике диво майора, засуд випав проти него. Сельлі заявила:

— У него нема більше приятелів, крім мене, і я його не покину. Коли його характер лихий, я за него не пійду. Але коли докаже, що так не є, віддам ся за него і не зроблю йому кривди. Для мене він найліпший і найдорожший. Я не замітила у него нічого иньшого, очевидно крім того, що видає себе за графа. Може бути, що коли над сим застановити ся глубше, се ніщо злого, а проста пиха. Я не вірю, щоби він був такий, яким ви його змалювали. Коби ви його винайшли і прислали до мене! Я попросила би його, аби мені признав ся щиро, сказав усю правду і не бояв ся нічого.

— Дуже радо; коли така ваша воля, я се зроблю. Однак, Сельлі, вам відомо, що він бідний і —

— О, я сим не журю ся ні крихти! Тут воно до річи не належить! Чи пришлете його до мене?

— Пришлю, а коли?

— О, мій любий, вже починає смеркати і треба скінчити на нині. Але завтра рано пришлете його? Обі-
цяєте?

— Буде тут скоро сьвіт.

— О! Ви тепер такі саміські, як давнійше, а навіть привітнійші, як коли небудь!

— Більше і жадати годі! Прощайте, дорога Сельлі!

Сельлі, сама, роздумувала хвилю, а потім сказала по-
важно:

„Я люблю його, нехай він зветь ся як хоче!“ —
і з легким серцем забрала ся до своєї роботи.

XXV.

Гевкінс пійшов просто до телеграфічного бюро і за-
спокоїв свою совість. Ось що казав він собі: Вона і не
думає виречи ся того загаліванізованого мерця; се ясне!
Не відорвав би її від него і кіньми! Я зробив своє! Те-
пер приходить черга на Сельлєрса показати, що знає! До
Ню-Йорку зателеграфував словами: „Вертай, хоч би особним
поїздом! Вона хоче віддати ся за упира!“

За той час наспіло до Россмор-Тауєрс письмо з віст-
кою, що як раз приїхав з Англії граф Россмор і буде мати
честь відвідати Сельлєрсів особисто. Сельлі сказала до
себе:

— Яка шкода, що він не задержав ся в Ню-Йорку!
Але се дрібниця; він може завтра поїхати туди і розмо-
вити ся з моїм батьком; здаєть ся, що приїхав тут з на-
міром або забити мого батька, або відкупити від него
претенсію. Отсе було би перед хвилию зворушило мене,
але тепер має се для мене лише одно значінє, один інте-
рес. Тепер можу сказати до — до — Spi... Spin... Spinal —
що за погане ім'я! Так можу сказати йому завтра: „Не
обставай при своїм, а то прийдець ся мені сказати, з ким
я вчєра вечір говорила, і з того може вийти для тебе
клопіт!“

Коли би Трасі міг був знати, що на завтра буде запрошений, не був би жалував, що ждав так довго. Але поки-що в него не ставало сили ждати довше. Його остання надія — лист — завела. Нині мав уже час наспіти, а не надійшов. Чи мав би його рідний батько справді виречитися? На таке принаймні виходило. По його батьковині годі було надіятися чогось подібного, всеж таки на таке виходило. В його батька було досить тверде серце, однак таким ще не був для сина ніколи. А тимчасом отся його завзята мовчанка доводила сина до розпуки. Трасі хотів пійти до Россмор-Тауерс за всяку ціну — але що далі? Він сам не знав: у него в голові крутилося від думання і він перестав роздумувати над сим, що йому робити або що казати: нехай діється що схоче. Був би щасливий, коли би хоч міг глянути на Сельлі. Нехай тоді діється що схоче.

Сам не знав, коли і як знайшовся в Тауерс. Йому досить було одного, — що був сам-на-сам зі Сельлі. Вона була привітна і лагідна; очі заходили їй сльозами і вона не могла укрити якоїсь туги, що малювала на її лиці і проявляла в рухах; все-ж таки держалася здалека. Вони балакали. Врешті вона, позираючи скоса на його прибите смутком лице, сизала:

— Так якось нудно, відколи від'їхали родичі. Я пробувала читати, але якось годі мені найти інтересну книжку. Пробувала часописей, але там печатають саме сьміте. Розвернете часопись і станете читати що небудь, що вам видається інтересним, а тимчасом дійдете до того, як там хтось — ну, наприклад д-р Снодгрес —

Трасі не ворухнувся, у него не задрожав ні один мускул. Сельлі не могла вийти з дива, як він панує над собою. Збита з пантелику, вона замовкла на так довго, що Трасі стало нудно і він сказав:

— Ну, і що-ж далі?

— Ага, я думала, що ви не слухаєте! Отже-ж там пише і пише про того д-ра Снодгреса без кінця і міри, аж нудно читати; а потім про його молодшого сина, улюбленого сина — *Zylobalsamum* Снодгрес —

Трасі ні вусом не моргнув, лиш голова його, з нудів, похиляється байдужно. Що за надлюдська власть над самим собою! Сельлі вдвила ся в него пильно і почала знову, рада вирвати його тепер зі спокою; на жаль не зміла ужити динаміту, що крнеть ся під деякими словами, коли їм лише надасть ся відповідне значінє.

— А далі пише і пише про найстаршого сина — того нелюбого, як його занедбують в нещаснім безвигляднім дитинстві, як дають йому рости неуком, невірою, грубим простаком в товаристві уличної голоти і як він виріє на дикого, простого гільтая —

Знов той самий рух голови. Сельлі встала, підійшла звільна, повагом на крок чи два перед Трасі, що підняв помалу голову і поглянув лагідно на її бистрі очі, і закінчила з великим притиском:

— Що на імя йому Спіналь Менінгітіс Снодрітес.

На лиці Трасі виступили лише познаки більшої нудьги. Дівчину вразила отся камінна байдужість і непохитний спокій і вона скрикнула:

— Чи ти скаменїв?

— Я? Длячого?

— У тебе нема чутя! Чи те все не ворухить в тобі якого прикрого, давнього, ніжнього спомину?

— Ні, — відповів здивований, — ніякого! З якої причини мало би ворухити?

— О, мій любий, як ти можеш удавати такого невинного, спокійного, доброго, чистого і ніжного по тім всім, що ти почув від мене! Поглянь мені в очі — прямо в очі! Так, і тепер відповідай на питання: Чи д-р Снодрітес твій батько, а Zylobalsatum твій брат? (Як раз мав увійти тут Гевкінс, але почувши сї слова, пустив ся на прохід у місто і вимкнув ся таким чином). Чи твоє імя не є Спіналь Менінгітіс, а твій батько ідіот лікар, як ціла твоя сім'я, з роду в рід? Чи не називає він своїх дітей назвами отруй і пошестей або незвичайних каліцтв з анатомії? Відповідай, як хочеш, а скоро! І чого-ж сидиш тут, ніби куверта без адреси і дивиш ся, як я у твоїх очах божевілью з непевности?

— Я рад би — я хотів би зробити по змові що небудь — аби привернути тобі спокій і щастє! Але я не знаю про ніщо, не знаю способу! Я ще ніколи не чув про отсих страшних людей!

— Що? Повтори ще раз!

— Ніколи, до тепер ніколи!

— О, ти виглядаєш так чесно, коли се кажеш! Воно мусить бути правда! Ти не міг би ніяким чином так виглядати, коли би се була неправда!

— Я не міг би і не хотів би навіть! Се правда! Нехай раз скінчать ся наші муки! Приверни мені назад своє серце і довіре — —

— Зажди — ще одна справа! Признай ся, що ти сказав сю небилицю лише з фальшивої амбіції; що не маєш ніякої надії стати коли небудь графом.

— Щиро кажу, що не маю; від нині не маю найменшої надії!

— Ах, тепер ти мій! Маю тебе знову в цілій красі і славі твоєї безвідрадної біди і чесного убожества, і тепер ніхто вже більше мені тебе не відбере, хіба один гріб. А коли-б — —

— Ясний пан граф Россмор, з Англії!

— Мій батько!

Молодий чоловік пустив дівчину і звисив голову.

Старий граф стояв і глядів на молодят: на одно сильно вдоволеним правим оком, на друге невиразним лівим оком. Се не легка річ і мало хто таке потрафить. Врешті його лице прибрало пересічно лагідний вираз і він сказав до сина:

— А може би ти і мене обняв, що?

Молодий чоловік зробив се як стій.

— Отже-ж ти всеж таки грабчук? — сказала Сельлі з докором.

— А вже-ж, я —

— Так я тебе знати не хочу!

— Адже-ж ти знаєш —

— Ні, не хочу! Ти мені сказав иньшу небилицю!

— Її правда! Іди, лишн нас самих! Я маю з нею побалакати!

Бірклі мусів відійти. Однак не пішов далеко. Лишився в тім самім домі. Старий граф балакав весело з дівчиною поза північ, аж врешті треба було скінчити і він сказав:

— Ідучи сюди, моя люба, щоб глянути на вас, я був пересвідчений, що ви обоє несповна розуму, всю дорогу роздумував лише над тим, аби розлучити вас. Але що тут божевільне лише одно: бери його, коли вже так хочеш!

— А вже-ж, хочу! Вільно вас поцілувати?

— Добре! Дякую! Від тепер се твій привілей, коли тільки на се заслужиш!

Тимчасом Гевкінс вернув уже від давна і всунувся до лабораторії. Не дуже радо подибавався тут з винайденим собою Снодгресом. Від него довідався про найсвіжіші події. „Приїхав Росмор з Англії, а я його син є віскаунт Бірклі, а не Говард Трасі!“

Гевкінс остовпів.

— Боже ласкавий! Таж ви мертві!

— Мертвий?

— А вже-ж, що так; у нас є попіл з вас.

— Чорт бери той попіл! Він мені надоїв! Я передам його батькови.

Помалу і не без труду вспів той політик зрозуміти, що молодий чоловік особа жива, з крові і костей, а не хиткий упир, яким був так довго в очах його і Сельерса. Відтак сказав щиро:

— Якій же я тому радий! Мені було так жаль нещасної Сельді! Ми мали вас за зматеріялізованого злодія, що обікрав банк у Телекс. Отсе буде важким ударом для Сельерса!

Потім розповів усе подрібно Бірклейови, а той сказав:

— Га, претендентови треба було бути приготавленим на найтяжші удари! Але він потішиться по сім розчарованню!

— Хто — полковник? Він потішить як стій, нехай лише винайде яке нове чудовище! І йому не багато вже до того бракує! Але заждіть-но, що на вашу думку сталося з чоловіком, за котрого уважали вас?

— Сам не знаю! Я уратував лише його одяг, більше не було часу! Бою ся, що він загинув!

— Добре! Отже-ж ви певно нашли в одязі яких двацять або до трийцять тисяч доларів у готівці або цінних паперах?

— Ні, тільки щось трохи понад п'ятьсот доларів! Надвишку я взяв собі титулом позички, а п'ятьсот зложив у банку.

— Що нам з ними почати?

— Звернути властителям.

— Легко се сказати, але тяжко зробити! З сим треба почекати, поки приїде Сельєрс і дасть пораду. А поки-що я бачу, що мені треба рушити в дорогу проти Сельєрса і пояснити, хто ви є, а ким не є, бо інакше спаде тут як грим, аби відвести доньку від женитьби з упирем. Але що робити, коли ваш батько приїхав, щоб не допустити до весілля?

— Добре, але-ж він лишив ся на долі, щоби пізнати ближше Сельї. Отсе ціле щастє!

І так Гевкінс поїхав на зустріч Сельєрсам, аби їх приготувати на все.

Замок Россмор-Тауєрс дочекав ся не аби яких часів і веселих вечерів, що протягали ся до пізна в ніч. Вдачі обох графів були такі суперечні, що вони припали собі зараз до вподоби. Сельєрс заявив нишком, що такого незвичайного характеру, як граф Россмор, ще не бачив; що в него зійшли ся разом найкрасші прикмети людського духа, хоч се міг би замітити лише дуже бистрий знавець характерів; що се людина на скрізь щира, терпелива, ніжна, але така бистра і глибока, так чудово грає на противних струнах, що інтелігентний чоловік міг би жити з ним віками, не догадуючи ся в нім отсих прикмет.

Врешті відбуло ся в замку тихе весіле, замість гучного, яке мав намір устроїти один з графів у Бритийській амбасаді, при участі війська, огневих сторожей, товариства тверезости з празничними коровадами і смолоскипами. На весілю була артистична спілка: запрошено і Беррова і бляхаря і Пусс, але той занедужав, а вона, яко суджена, дожирає його.

Сельлерси мали поїхати з новими свояками на короткий час до Англії, але коли прийшло ся сідати в Уешінгтоні на поїзд, не стало деь полковника. Гевкінс їхав з товариством до Нью-Йорку і сказав, що пояснить справу по дорозі. Пояснене було в листі, котрий полковник лишив у руках Гевкінса. В листі обіцявав він, що дожене своїх пізнійше, в Англії, а далі писав:

„Справа така, що мені прийшла до голови як раз велика гадка, і я не мав навіть часу попрощати своїх найдорожших. Найвисший обовязок чоловіка вимагає жертви з менших обовязків і всеї рішучости і енергії, без огляду, що на се скаже серце і особисті вигоди. Перший обовязок людини, то його честь; її належить берегти від плями. Моя честь загрожена. В пересвідченю, що моя будучність запевнена, я предложив російському цареві, може передчасом, купно Сибіри за велику суму. Тимчасом одна подія звернула мою увагу, що дорога, якою я мав здобути отсе гроші — се-б то матеріялізація на великі розміри — поки-що не зовсім певна. Його царське величество готов прийняти моє предложене кожної хвилі. Коли би отсе стало ся зараз, я міг би найти ся справді в клопоті, не маючи стілько грошей. Я не міг би прийняти Сибіри. Така справа стала би звісною і се пошкодило би моєму кредитови.

„Остатніми часами я переживав справді невідрадіні хвилі, однак тепер мені знову засияло сонце. Я знаю, що маю робити. Буду мати змогу додержати своїх зобовязань, і хто знає, чи не обійду ся навіть без продовження речинця. Я певний, що отсей мій новий помисл великий, найвисший, на який я лише здобув ся коли небудь. Як раз їду до Сон-Фрісіско, щоби задокументувати отсе при помочи великого блискавичного телескопу. Як всі мої більше звістні відкриття і винаходи, спочиває і сей на непохитних, позитивних, наукових законах. Всякі иньші основи нездорові, а через те і не гідні довіря.

„Одним словом, я прийшов на чудову гадку змінити клімат землі, відповідно до вимогів інтересованих народів. Се-б то я буду достарчувати клімат на замовлення, за го-тівку або цінні папери, за вчисленем у заплату по курсі

вартости давного клімату зі значним опустом, котрий можна би поправити без значних коштів і винайняти бідним і далеким громадам, що не мають змоги заплатити за добрий клімат, і не дбають о дорогий клімат для самої оздобы. Мої досліди пересвідчили мене, що регуляція кліматів і витвір нових довільних родів зі старих — річ можлива. Я певний, що се роблено давнїйше, в часах передісторичних, за часів забутих, неописаних цивілізацій. Всюди надбую старі останки переміни кліматів у минулих часах. Ось на приклад ледовий період. Чи се вплив випадку? Деж там; се зроблено за гроші. У мене на се тисячні докази і я виявлю їх колись.

„Хочу подати вам зариси мого пляну. Основа його — з'ужитковане плям на сонці, се-б то запановане над нами — розумієте — і примінене їх велитенської енергії до практичної ціли переміни нашого підсоня. До тепер вони були тільки жерелом непокоїв і завирюх, бо викликають цикльони і иньші електричні бурі; але колись, в руках розумної людської руки се мине, і вийде на користь людськості.

„Я зробив маленький нарис пляну, яким способом надїю ся заволодіти всесторонно і певно соняшними плямами, і знаю деталі, як ужити їх по купецьки; однак бою ся розводити ся подрібно, заким узискаю на се патент. Сподіваю ся продавати меншим краям по цінах фабричних, за відповідною уступкою, а великим державам доставляти добрий товар по окремих цінах, в купі з химерними прибагами на коронації, битви, иньші великі а рідкі нагоди. В тім підприємстві біліюни гроша. Ніякого великого основного капіталу не треба і я зачну діло сими днями — найпізнїйше за кілька неділь. Буду готовий заплатити готівкою за Сибір, з хвилию віддання її мені в посіданє, і таким чином уратую честь і кредит. Мені сего досить. Я радив би, щоб ви починили потрібні заходи і рушили на північ зараз, скоро вам зателеграфую. Треба би закупити весь край довкола бігуна на кілька степенів ширини і набути Іренляндію і Ісляндію як найкористнїйше, поки ще отсі краї дешеві. Маю замір перенести там одну з тропікальних полос, а студену переставити на екватор. На другий рік буду мати літний район довкола арктичного колеса, а надвишку

давного клімату зужиткою на екваторі, аби злагодити температуру противного підсоня. Але я вже сказав досить, аби дати пізнати вам чудову глибіню мого пляну і його цінні, хосенні прикмети. Приїду до вас, ви щасливі люде, до Англії, скоро лише випродам важнійші клімати і дію з царем торгу за Сибір.

„Поки-що ждїть від мене звістки. За вісім днів від нинї будемо далеко від себе: я над берегами Песіфіку, ви далеко на Атлантийськїм океанї, доїжджати-мете до Англії. Тодї, коли я буду в живих, а моє величне відкрите буде доказане і заведене в практицї, пришлю вам свій поклін; а мій післанець доручить вам його, хоч би ви не знати де були — і на морськїй пустинї. Я пересуну велику пляму, нїби хмару диму через соняшне лице, а ви пізнаєте мій щирий знак і скажете: „Мельберрі Сельєрс пересилає нам привіт крізь простори вселенної!“

Д О Д А Т О К.

Погода до ужитку в сїй книжцї, вибрана з найліпших авторів.

Коротка, але сильна буря, що шалїла над містом, затихала; однак, хоч дощ уже не падав від години, над дивним хаосом дрібних домів звисали грізні велетенські клуби темно-мідяних хмар, що свїтили понурим, мутним блиском, а далеко, високо над повитими у мраку дахами і коминами, отвирав ся пласт непривітного, брудно-синього неба, покритого яскраво-жовтими плямами і чорними шматками хмар, що мигтіли по краях непевним свїтлом. Грім, що все ще гуркотїв у душнїм і парнїм повітрю, не позволяв вихилати ся наляканим мешканцям зза щільно запертих віконниць. Пусті, прибиті, сумовиті, брудні і перемоклі дома стояли понуро і мальовничо по боках вузкої крутої вулиці і під безконечним небесним склепінєм робили вражінє бідних, тупих, паних істот, що зазнали на собі гнів лїтньої бурі. З їх ринв скапував дощ помалу, дрібненькими краплями, з сумним меланхолїйним шумом на по-

лупаний брук, збирав ся тут у калюжі або стікав у повний води рів, звідки вже спливав з голосним шумом просто до ріки.

„The Brazen Android“. — W. D. O' Connor.

Ярке проміне соняшне сьвітило
хвилину над блідою пущою Юдеї;
відтак запала тьма нараз і стала ніч.

„Easter Eve at Kerak-Moab“. — Clinton Scollard.

Западав вчасний, зимовий сумерк. Почав знову падати сніг і сипав ніби від нехочу дрібнесенько, як крізь сито.

„Felicia“. — Fanny N. D. Murfree.

Господи милосерний! Цілий західний бік неба, від одного краю до другого займив ся грізним полум'ям, а потім відразу захитала ся земля в основах і здригнули ся немов від страшного грому десятки тисяч батарей артилерії. Отсе знак на вибух бурі, — на рев і вереск тисячки демонів — для безчисленних огнистих гадюк, що порють і роздирають тьму.

То заливає дощ, то зриваєть ся зі страшним шумом вітер, то лискає без устанку, що аж сліпить очи, а удари громів зливають ся в один страшний гук, як 800 канон під Геттісбургом. Триск, триск, триск! — отсе валить ся галузе дерева на землю. Шах, шах, шах! — отсе перебігає степом демон і вириває навіть стебла трави. Пуг, пуг, пуг! — то мече грім огнисті стріли в груди землі.

„The Demon and the Fury“. — M. Quad.

Ген, далеко понад нами ніби недосяжні мрії сияють під синім склепінем неба сині верхи гір у свobodнім і яснім безкраїм просторі. Небо приглядає ся собі у тихій, синій глибині, а води відбивають його лазур сям і там ще синіше.

„In the Stranger's Country“. — Charles Egbert Craddock.

Хоч сонце світило ясно, але все заповідало бурю. Горячий вітер змагався і міцнів. Його подув звівав з землі верству пилу на всі боки. Високо в повітря буяли клуби піску, що відбивав дивно від синього тла неба. На долині піднималися на всі боки хмарки пилу, немов би рівнина ожила під копитами невидимих їздців. Отсі хмарки розхитував зараз вітер. В повітря піднималися щораз більші хмари і помалу закривали обрій.

Очи Альфреда, розглянувши бистро весь овид, побачили дах хатки стражника, що світився ще в соняшнім світлі. Він пізнав добре сю хатку. Вона не могла бути далі, як чотири милі або й менше відти, де стояв він. Знав також з давен-давна піскові бурі. Не надумуючи ся довго, вдарив коня острогами і пустився до хатки. Заким проїхав половину дороги, поодинокі хмари злучилися в один водоворот і він лише завдяки інстинктові коня не з'їхав далеко від хати, бо остаточної пів милі не бачив її зовсім, поки не виринули її обриси над кінськими вухами, а при тім і сонця не було вже видно.

„A Bride from the Bush“.

Дощ ішов сорок днів і сорок ночей. — Книга Битія.

З англійського переклав *Іван Петрушевич*.

КОНЕЦЬ.